

Наука
на
Україні

39071
У. С. Р. Р.
НАРОДНІЙ КОМІСАРІЯТ ОСВІТИ
УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ

НАУКА НА УКРАЇНІ

БЮЛЕТЕНЬ УКРНАУКИ

SCIENCE IN UKRAINA

**BULLETIN OF THE DEPARTMENT OF THE
SCIENTIFIC ESTABLISHMENTS OF UKRAINA**

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

У. С. Р. Р.
НАРОДНИЙ КОМІСАРІЯТ ОСВІТИ
УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ

НАУКА НА УКРАЇНІ

БЮЛЕТЕНЬ УКРНАУКИ

SCIENCE IN UKRAINA

BULETIN OF THE DEPARTMENT OF THE
SCIENTIFIC ESTABLISHMENTS OF UKRAINA

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1926

*СВ
Держ. арх. 3-5
Збер. а. 18
Сп. 91. УРСР
Сп. 191/21*

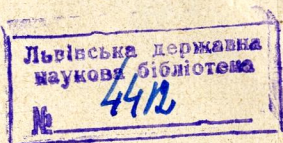
У214(2Ун)7

[001 (477) (05)]

2486

2486.

Проф. М. Яворський

Найближчі завдання організації наукової праці на Україні

Наукова праця на Україні що-йно, так сказати-б, нині вступає в полосу відновлення свого життя в нормальних своїх межах. Вперта горожанська війна на деякий час припинила була в нас нормальне наукове життя й ніде в Союзі нашому не лишила так важких і незатертих ран в науковому організмі, як на Україні.

Наслідком цього з'явилася на Україні більша, аніж де-інде прогалина проміж старшим науковим поколінням і тією молодогою генерацією, що мала прийти на зміну першій. Правда, після закінчення горожанської війни почала вливатися в науковий організм досить велика хвиля наукового молодняка, але цей молодняк не завжди стояв на висоті завдань наукової праці, через що заповнення прогалини йшло надзвичайно туго й що до якості й що до кількості цього заповнення. Відсутність достатньої кількості наукового кваліфікованого студентства — резервуару для черпання цього наукового молодняка, з одного боку, а з другого — знищені війною лабораторії, бібліотеки, кабінети та ще й инша матеріальна нужда, — все це разом ставило важкі перепони в забезпеченні зміни старого покоління новим. Організація підготовки цієї зміни в силу об'єктивних умов стояла також не на висоті свого завдання. Але й сама наукова праця не поставлена в організаційні рамки, не забезпечена лабораторіями, кабінетами, командировками, експедиціями, науковим видавництвом, почала нидіти.

Ступнево, однак, справа допомоги науковій праці налагоджувалась. Економічний добробут країни дозволив прийти на допомогу хоч у часті вимогам наукової праці. Почав знаходитися організаційний бік наукової праці й підготовки наукової зміни. На протязі останніх двох років—1924 і 1925 — вдалося врегулювати мережу наукових установ, координуючи їх із вимогами нашого будівництва, забезпечивши їх одночасно достатньою кількістю наукового молодняка та ще й у достатній мірі матеріальними засобами.

Почала й рости наукова праця в нових сприятливих умовах, задовольняючи своїми вислідами не тільки потреби нашого радянського будівництва, але й не уступаючи, що до свого рівня, західньо-європейській

науці. Ось через що ми можемо сказати, що ми вступили вже в полосу нормальної наукової праці. Кінець 1925 року безперечно підтвердив це в кожному напрямку. Ми тепер маємо на Україні поруч Академії Наук 94 науково-дослідчих катедр, 8 наукових інститутів, 5 наукових бібліотек, 8 музеїв наукового характеру, 6 астрономічних та метеорологічних обсерваторій, 4 ботанічних садів та цілу низку наукових товариств. Для забезпечення наукових робітників з 1 січня введено нову систему оплати, вищу, ніж в попередньому році, виділивши в ній окремо 50 місць для цілковитого забезпечення, збільшено кількість аспірантських стипендій (з 70 до 150) по 75 карб. в місяць, замість, 45 карб. в попередньому році, в три рази збільшено кредити на видавництво, командировки, експедиції, наукові премії, зокрема на Академію Наук. Вкупі з цим наші дослідники мали нагоду демонструвати перед світом свої наукові досягнення на наукових з'їздах і конференціях так у межах нашого Союзу, як і за кордоном.

Але цим наші завдання не кінчаються. Те, що ми вступаємо в полосу нормальної праці, ще не важить, що ми цілком уже на нормальних рейках. Перед нами ще багато довершувати в наших організаційних заходах, щоб справді в нас нормально, без перепон ішла у всіх напрямках наукова праця.

По-перше, ми ще не цілком охопили організаційно всіх ділянок нашої наукової праці. В цьому напрямку доведеться ще багато понатужити нам наших сил, щоб відповісти всім вимогам наукового будівництва. Перше — це справа мистецтва, яка в нас на Україні цілком ще на політосвітніх шляхах, без наукових заходів і без дослідницьких методів. В РСФРР під неї вже цілком підведено наукову базу, — в нас ми цілком ще недавно почали про це думати, організувавши експедицію в РСФРР для вивчення цієї справи. Доведеться в найближчих місяцях поставити цю проблему в усю ширину перед НКО й законодавчими органами не тільки в справі виділення основних мистецьких закладів, як Держдрама, Держопера, капела „Думка“ то-що, в наукові установи, але й організації наукової праці в них. Друге — це справа наших музеїв. Ми дотепер не маємо на Україні національного музею, а ті музеї, що зараз існують, цілком не впорядковані науково по принципу типовості, і доведеться на протязі довгих ще літ переводити їх перегруповання й переподіл матеріалів, щоб позбавити їх дотеперішнього характеру місцевого акцесорія. Вкупі з цим не менш серйозно стоїть питання поповнювання раціонально музеїв наших не тільки новими матеріалами, але й тими, що зараз порозкидані по всіх закутках нашого Союзу, а мають краєве, національне значіння. Третя справа — це охорона пам'яток культури й природи, яка в нас надзвичайно погано поставлена та без усяких засобів матеріальних, через що на очах гинуть першорядної цінності речі, і немає змоги заховати їх від загибелі. Врешті, справа бібліотечна й краєзнавча в нас далеко не на висоті, подекуди тільки в починах діяльності. І тут, як і в попередніх справах, стільки ще організаційних проблем, що доведеться ждати декілька літ, занім вони будуть вирішені. Про те, що

доведеться глибоко призадуматися й над справою поповнення і музеїв і бібліотек науковими силами та підготовки цих сил — і говорити не доводиться, бо тепер по цьому питанню фактично все ще нічого не вчинено. Очевидно, що й укупі з цим необхідно поставити цілком серйозно питання археологічних дослідів на Україні, цілком від десятка літ занедбаних. Само собою розуміється, що все це буде зв'язано з великими матеріальними коштами — треба - ж сюди включити і видавництво по цих справах, і експедиції, і закупку матеріалів та, врешті, кошти будівництва відповідних приміщень, бо те, що зараз мається, це не завжди приміщення музейні або бібліотечні. Візьмімо тільки всенародню бібліотеку в Києві або перший ліпший музей в Харкові.

Це одна група завдань, що стоять у плані виробничому Укрнауки на найближчі п'ять літ.

Друга група завдань — це дальше розвинення існуючої мережі наших науково-дослідчих катедр та організація нових дослідницьких інститутів. В першу чергу доведеться ще тут подумати про сільсько-господарські катедри, що їх кількість на протязі п'яти літ доведеться удвоїти шляхом розділення деяких вже існуючих або організації нових для нових ділянок сільсько-господарської науки по завданнях Держплану. Організація окремих інститутів, в першу чергу сільсько-господарських та індустріальних, це друге питання з цієї групи. На протязі п'яти років число інститутів необхідно розвинути до 20 вкупі з організацією сільсько-господарської Академії та Комуністичної Академії, поруч існуючої вже тепер Української Академії Наук, якої реорганізація почала входити вже на практичні рейки.

Третя група завдань — це старання перед законодавчими органами про повне забезпечення коштів на наукове видавництво, наукові з'їзди й експедиції, наукові командировки. Наші досягнення хоч у порівнанні з попередніми роками куди вищі, але загалом все ще далеко не вистачають на всі наукові потреби, подібно як і недостатні цілком кредити на науково-оперативні витрати наших наукових установ. Само собою, що урегулювання взаємин наукових з закордоном, знаходження широкої наукової інформації тісно в'яжуться із цією групою завдань і що на цьому відтинкові організації наукової праці ще дуже багато й причин до нарікань. Все це доведеться привести в нормальні умовини та тривкі вимоги без практикованого до тепер кустарного „рвачества“.

Ось наші завдання, чергові завдання Укрнауки на найближчі роки. Бюлетень наш інформуватиме про здійснювання оцих завдань, а разом служитиме дискусійним листком, як ці завдання краще виконати.

Видавничі завдання Укрнауки

Праця кожного наукового робітника означається двома факторами. З одного боку — це необхідні засоби до самої праці, ц. - т. в першу чергу певне мінімальне матеріальне забезпечення, що давало-б змогу не витрачати весь свій час на сторонню працю, хоча-б навіть на виклад у ВУЗ'і, далі, звичайно, і такі необхідні засоби, як лабораторії, книги, журнали (для нас надто новіша закордонна література), командировки. Але є другий, дуже важливий фактор для розвитку й навіть простого існування наукової праці. Це — можливість оголосити наслідки своєї діяльності, і не тільки у вузькому колі своєї секції чи катедри, а перед цілим науковим світом. Доводити це — значить, доводити аксіому. Тимчасом важливість її часто недооцінюють. „Була-б змога до наукової праці, а наслідки сами знайдуть свій вихід у люди“. Але думка, що праця його не побачить світу, що він пише для шухляди власного стола, або для архіву видавництва, знищує в наукового робітника захоплення працею в самому корені, хоч, може, він моральне й почуває себе обов'язаним працювати, бо дістає за це платню. Вимагати від нього праці во ім'я чистої любови до науки не можна. По суті кажучи, така праця, без надії на те, що наслідки праці будуть колись відомі людям, ледве чи коли існувала. Правда, в старі часи учений не так потребував друку, бо міг у приватних листах сповістити про своє відкриття мало не всіх своїх спільників по спеціальності. Якщо це було неможливо, то він тішив себе надією, що пише для нащадків, майбутніх поколінь. Ця остання втіха для сучасного вченого просто не існує. Світова наукова праця йде таким темпом, що в деяких дисциплінах твір, що пролежав рік, перетворюється в історичний або, вірніше, в автобіографічний матеріал, що має хіба педагогічне значіння для самого автора. Але навіть і педагогічного значіння для самого автора не має матеріал, що не побачив друку: праця не дістала оцінки, автор сам не знає її хиб. Розпочинаючи нову працю, він повторює свої хиби, товчється на тому-ж місці. Часто доводиться чути погляд, що зараз першим завданням є видати найцінніші з наукових праць наших висококваліфікованих учених, — решта хай почекає. Тимчасом наше-ж завдання полягає в тому, щоб сприяти виробленню нових учених, та ще таких, що йшли-б новими шляхами. Виходить, що видання отих зразкових праць має, так-би мовити, більш показове значіння, особливо, якщо зважити на те, що вони раз-у-раз знаходять можливість вийти друком і за кордоном, а видання усієї маси інших праць мало-б якраз найістотніше виховуюче значіння творення нової науки і для сучасности і для будуччини. Резюмувати вищесказане можна було-б таким парадоксом: „краще було б збуджувати інтенсивність праці наукових робітників тим, що видавати їхні твори, аніж накладати на них формальний обов'язок наукової праці, даючи їм матеріальну допомогу та вимагаючи справоздань про те, скільки лежить у них у столі наукових рукописів“.

Від цих загальних міркувань звернімось до нашої дійсности, що сама їх викликала. Вже на початок 1925 року в Українській Академії Наук зібралось на 4000 друк. аркушів невиданих рукописів, по засвідченню Академії, переважно цінних наукових праць, на 400 книг по 160 сторінок кожна ¹⁾. А Академія видала за 25 рік за своєю маркою 35 книг на 248 арк.

Другими осередками вибраних кваліфікованих рукописів є видавництва, де за браком матеріальних засобів доводиться викидати з плану на безнадійне лежання найцінніші наукові праці.

Але більшість авторів, безсумнівно, воліє краще берегти свої праці по своїх власних шухлядах, аніж складати їх по якихось Тель-ель-Амарнських сховищах. Кількість цих рукописів мусить бути так само значна. Так, обов'язкового видання потребують 150 аркушів покійного проф. Пачовського про флору Херсонщини, Київська кафедра сіль.-госп. економіки має 60 арк. цінних праць, Ніжинська кафедра має 30 арк., крім тих, що вже знаходять вихід у друк через Академію та инде і т. д. Гадаємо, що 10000 друкаркушів буде малою цифрою, для визначення всього рукописного наукового фонду на Україні. Точнішої цифри без спеціальної анкети усталити не можна.

Переклади закордонних наукових праць на українську мову властиво не входять до завдань наукового видання, оскільки наукові робітники можуть читати їх і в оригіналі, але - ж із причин актуальної потреби неминуcho повинні входити до планів наукових видань, напр., „ДВУ“.

Укрнаука не збирає в себе рукописного матеріалу наукових праць, але всі ті вищезазначені „фонди“ і біжучі науково-видавничі потреби, морально головним своїм тягарем лежать на її видавничій секції. Дійсно, державне чи яке инше видавництво, кожний Наркомат, що бере на себе видання якоїсь наукової праці, навіть Сільсько-Господарський Комітет Наркомзему, мають право й навіть повинні ставити перед собою свої найближчі, практичні завдання і з цього боку лише використовувати для своєї мети наукові рукописні надбання. Тільки Укрнаука (включаючи сюди й Академію Наук) відповідальна за долю наукових праць у цілому, яко таких.

На це вона має спеціальні видавничі асигнування, що у відношенні до величезних завдань, що перед нею стоять, можна вважати зовсім малими. Асигнування на 1925/26 рік поділяються на: 54.400 карб. на видання самої Укрнауки, 38.000 карб. на видання УАН та поки що 100.050 карб. на виготовлення термінологічних словників, не рахуючи 186.909 карб., спеціально асигнованих на цю справу з резерв. фонду.

Справа словників — річ окрема, що - ж до видання Академії, то праця її в цій галузі відома і можна сказати, що видавництво Академії досягло як-найкращих наслідків. Важливо тут зазначити той факт, що Академія випускала з друку на значно більшу суму, ніж дозволяли відпущені їй гроші (а був час, коли вона на видання зовсім нічого не одержувала).

¹⁾ Зараз кількість готових до друку праць УАН доводить до 10000 друкарк.

Досягалося це, оскільки можна бачити, трьома засобами. По - перше — частину видань брало на себе інше видавництво; по - друге — кількість грошей поповнювалась різного роду пожертвами, між, іншим, і самих авторів, і, врешті, саме технічне виконання коштувало як - найдешевше.

Гадаємо, що цей досвід слід було - б узяти на увагу й при організації всього наукового видання Укрнауки. Однак тут справа стоїть складніше, оскільки, як сказано, кінець - кінцем, справа йде про поладження науково - видавничої кризи в усій УСРР. Звичайно, розмір асигнування, хоч і збільшений на цей рік, все - ж замалий для такої справи, але тим раціональніше повинно бути його використання. Зараз ми висловимо деякі міркування з цього приводу, з застереженням, що їхнє здійснення потребує і часу, більшого, ніж рік, і подолання цілого ряду перешкод.

Першим нашим завданням повинне бути задоволення біжучих потреб наукових робітників і, по змозі, широких їхніх кол. І тут перш за все постає питання: більші монографії чи збірники статей. Гадаємо, що в першу чергу — короткі статті. В статті розміром, може, не більше 1 аркуша кожний науковий робітник хоч коротко зможе виявити наслідки своєї праці, а для деяких фахівців, напр., математиків, то буває потрібно й менше цього. Разом із тим стаття краще може відбивати якраз біжуче наукове життя. Але така стаття не повинна залежуватися довго, чекаючи виходу щорічного збірника, і повинна йти до журналу. Ми не будемо тут зупинятися на різних типах журналів. Ясно одне, що необхідно утворити на Україні систему солідних журналів всеукраїнського масштабу, що охоплювали - б усі галузі знання з диференціацією, відповідною до сучасного стану науки. Досі ми маємо найбільші досягнення в цій справі в галузі медицини, сільського господарства. По історії існує „Україна“ (і то лише по українській історії). По техніці — науково - технічний журнал. Інші галузі ще переважно в стадії наукових збірників. До того - ж ці збірники охоплювали переважно праці одного міста чи навіть однієї катедри. Щоб утворити перехід до журналів, переходною стадією може служити система таких щорічних збірників, що - мали - б всеукраїнський обсяг, як це було розроблено докладно проектом плану видавничої секції Укрнауки на 25/26 рік. Звичайно, у всеукраїнському обсязі збірників є дещо утопічне, бо редактор чи наукова установа, що складатимуть такий збірник, природно, заповнюють його статтями своїх співробітників. Інший шлях був - би — безпосереднє субсидювання та перетворення існуючих журналів.

Друге питання — взаємовідносини між центром та провінцією. Властиво, ми маємо чотири головних наукових центри (Харків, Київ, Дніпропетровськ, Одеса) та два маленьких — Кам'янець - Подільський та Ніжин, що теж мають по науково - дослідчій кафедрі досить енциклопедичного складу. Не треба забувати й ще менших осередків, як Маріупіль, Житомир, Винниця, що повинні були - б іти особливою краєзнавчою лінією або приєднуватись до ближчих осередків (Миколаїв — до Одеси, Полтава — до Харкова). Отже, не зважаючи на те, що Харків є адміністративний і в значній мірі економічний і ідеологічний центр УСРР, все - ж характер

нашого наукового життя такий, що централізація в Харкові і неможлива небажана. Таким чином, вищезгадані центральні органи могли-б постати і постають не тільки в Харкові. Поруч із цим місцеве наукове життя потребує своїх наукових органів і видань, що, спершу виходячи, яко загальні записки катедр даного міста, потроху диференціюючись, поволі перетворювалися-б у записки по окремих галузях або, фактично, окремих катедр (з перетворенням катедр у науково-досл. інститути — цих інститутів).

Здійснити одразу цілий такий план Укрнаука не може. А тимчасом життя йде своїм шляхом, стихійно. Виникають у різних містах журнали, що обслуговуються місцевими силами, окремі наукові установи і цілі міста видають свої записки, инколи не мають до цього ніякої матеріальної допомоги. Гроші на це здобуваються з різних так-сяк зацікавлених установ, даються авторами, здобуваються із свого кошторису та випадкових прибутків.

Нам здається, що Укрнауці слід використати самий цей стихійний процес розвитку наукових видань, саме подбати про перетворення ряда журналів у органи всеукраїнського значіння, підтримати місцеві видання, організувати їх, доповнити те, чого не вистачає. І це необхідно з багатьох причин. По-перше, до цього приводить самий характер видавництва Укрнауки, що не має свого видавничого апарату, не „обертає“ своїх грошей, сама не може впливати на кошти видання, не може сама видавати наукових журналів, лише грає ролю посередника між складачами збірника та технічним виконавцем і т. д. А справу її не може зробити за неї ніяке одне якесь видавництво, тільки самі її наукові організації. По-друге, з цим питанням звязана справа розподілу коштів. Видаючи ціле видання цілком своїм коштом, на нього піде добра частина бюджетового асигнування й залишиться мало на інші галузі. Допомагаючи лише частково, Укрнаука може підтримувати й організувати дійсно ціле всеукраїнське наукове видання. На цьому шлясі вона може ввійти в порозуміння з наркоматами та навіть округовими органами, що раз-у-раз зацікавлені в розвиткові певної наукової галузи й охоче дадуть кошти, раз знатимуть, що Укрнаука асигнує й із свого боку. Далі, такі наукові видання були-б і з боку витрат, безсумнівно, дешевшими, або вірніше, на ті-ж гроші зацікавлені наукові установи й автори надрукують значно більше й краще доглянуть видання.

Таким чином Укрнаука дістала-б, хоч і не безпосередньо, всі ті переваги, що має зараз видання Академії та катедр. Тільки при такій постановці справи можна ставити перед собою розроблення й здійснення широкого плану наукових видань, що охоплювало-б усю Україну й усі галузі знання.

Так само слід було-б організувати видання монографій та джерел, хоч у цій справі слід було-б порушити окреме питання про асигнування спеціальних монографічних коштів для яко мога швидшого й рішучого дійсно таки порятунку отих „фондів“, де з кожним пропущеним роком старіє, повертається в нівець стільки цінної праці.

Що до здійснення вищенакресленихdezидерат, то вже було попереджено, що це справа довшого часу. На перешкоді стоїть, з одного боку, вже затверджений Наркомфіном і майже непорушний розподіл бюджету, з другого боку, з'язаність Укрнауки що до направлення своїх коштів. Кожне видавництво, в тому числі й сама Академія, має свої гроші в руках, оперує ними відповідно не тільки ідеологічних, але й комерційних завдань, а також у залежності від біжучих потреб та обставин. В цьому відношенні Укрнаука значно обмежена, оскільки вона якраз не є видавництвом.

Не зважаючи на це, ми повинні ясно ставити собі свої завдання й обстоювати найдоцільніші засоби їхнього досягнення. Оскільки нам відомо з матеріалів, що надходять до Видавничої Секції, основні положення, накреслені вище, відповідають тим побажанням, що мають наукові працівники України що до організації наукових видань Укрнауки.

Проф. О. Соколовський

До організації сільсько-господарської науки на Україні

Коли підійти з аналізом до різних галузей народного господарства, то найбільш складною буде справа що до сільського господарства, і це через те, що комплекс факторів, які спричиняються до утворення цієї галузи, надзвичайно складний. Тут об'єктом буде господарська діяльність людини, яка розвивається на тлі природних та соціально-економічних факторів, що весь час перебувають у стані постійних змін.

Природні фактори — жива клітина та сонячний промінь, що за його допомогою відбувається синтез органічних речей, дають змогу жити й творитися тварині й людині, провадять свою роботу серед різноманітних умов клімату й ґрунту, які раз-у-раз змінюються та, в залежності від загальних фізично-географічних умов, дають різний ефект.

Таким чином, у сільському господарстві ми маємо природний комплекс умов, який дуже змінюється по різних фізично-географічних країнах, більше того, змінюється на тім самім місці на протязі часу, по сезонах і по різних стадіях культури; маємо не тільки неоднакову інтенсивність та склад сонячного проміння та неоднакову кількість опадів, але й неоднаковий хід фізичних та хемічно-біологічних процесів у ґрунті, а від цього залежить увесь характер живлення рослин а, значить, і той господарський наслідок, який реалізується в урожаї. Такої мінливості природних факторів ми не знаємо ні в одній галузі промисловости. Коли ж додати до цього, що через різниці фізично-географічного комплексу факторів укупі з історичною інерцією експлоатація цих природних передумов сільського господарства провадиться по різних країнах у різних комбінаціях, з різною інтенсивністю, з неоднаковим використанням людської праці, то цілком зрозуміло буде, що охопити сільське госпо-

дарство й керувати ним — це проблема значно складніша, ніж у якійсь галузі чи добувальної, чи обробної промисловости. Разом із збільшенням населення, коли вже всі вершки з землі знято, проблема доцільного с. - г. використання її стає особливо гостро.

Коли земля втратила колишню свою силу, вже не дадуть ради ні батьківські рутинні засоби, ні сліпа віра в пануючі погляди, ні домисли окремих спостережників - практиків — всі вони не допоможуть хліборобові, не зарадять його лихові, якого не бачили попередні покоління. Тоді дасть допомогу сільському господарству тільки свідоме, повне й систематичне вивчення рослини, тварини, ґрунту, клімату, а також економічних проблем — наукове дослідження основних факторів сільського господарства.

З ускладненням економічного й політичного життя особливо гостро стають питання про доцільну організацію цього самого дослідження та про реалізацію наслідків його, про перетворення здобутків науки в життя в заходах державних та громадських організацій, а через них і в мільйонах хліборобських господарств, так, щоб найбільш доцільно організувати використання для загального добра природних факторів, а також людських сил і коштів.

Організація с. - г. науки стає таким чином, як одно з основних завдань нашого життя; це визнав і ЦВК СРСР, який поставив на чергу утворення с. - г. Академії імені В. І. Леніна, це - ж поставлено на порядок дня на Україні й Радою Народніх Комісарів УСРР в засіданні 15 жовтня 1925 року, де сказано: „Ураховуючи що - раз дужчу ролю науки в с. - г. виробництві, а також різку зміну за останні роки господарської обстановки й вимог сільського господарства до цього знання — визнати за необхідне ширше поставити справу про розвиток наукових установ, що працюють у царині сільського господарства, а також розвинути та поліпшити мережу досвідних установ“.

Ця формуловка цілком відповідає двом основним завданням с. - г. господарської науки: 1) досліджувати закони природи та економічні явища, на яких базується сільське господарство (основний принцип німецької с. - г. науки) і 2) виробляти форми для використання наслідків цього дослідження в різноманітних з природного (по клімату, ґрунтах) та економічного боку країнах та районах.

В тому надзвичайному складному комплексі природних умов, які впливають на сільське господарство, ми маємо безліч ще темних кутків. Наука агрономії, одна з наймолодших наук, яка народилась у ХІХ столітті, розкрила вже цілу низку дивних законів, що до життя рослини й тварини, ґрунту і т. д., але ще більш їх залишаються досі невідомі. Справа ускладнюється ще тим, що об'єкти, які вивчають агрономічні науки, в своїх основних рисах залежать од загальних фізично - географічних умов, і через це не можна перенести на наші ґрунти, під наш клімат цілком усіх здобутків, скажімо, німецької або англійської агрономічної науки, бо там немає наших чорноземів, бо там маємо не такі, як у нас, кліматологічні константи. Нема чого казати, що й до економіки

нашого сільського господарства, яке звільнилося від пут того „аграрного питання“, що були й економічним і соціальним гальмом для нього, ми не маємо де-інде ніяких зразків, ніяких висновків, і творити її мусимо, вивчаючи той величезний досвідний матеріал, якого чимало дали після революційні роки.

Розуміється, це наукове дослідження повинне охопити всі боки справи, бо вони для практичного сільського господарства те-ж саме, що звено ланцюга, що клепка діжки (див. модель „закона мінімуму“ у Тімірязева в книзі „Земледелие и физиология растений“) — розірвіть одне звено, вищербіть одну клепку — і всю систему буде порушено. Наприклад, як-би добре не було поставлено справу з обробленням, угноєнням, а коли з'явиться якийсь шкідник — уся справа з урожаєм залежатиме від того, чи буде усунуто його, а для цього треба знати й шкідника. Що до обсягу завдань дослідження, то воно повинне бути тісно зв'язане з основними факторами сільського господарства й виходити з його вимог. Проте, намічаючи питання та виробляючи методологію, треба не обмежуватись тільки постановкою таких питань, які мають зараз чергове значіння, але, маючи на увазі потребу знати основні фактори сільського господарства, необхідно дбати про те, щоб якомога глибше та повніше досліджувати їх так, щоб заздалегідь мати відповідь і на ті вимоги життя, що може остро стануть в ближчі часи, щоб вони не взяли на нашу голову несподівано. Добрий приклад для цього — Германія, яка в галузі техніки й у сільському господарстві дала собі раду підчас нечуваної ізоляції імперіалістичної війни — і це через те, що її наука, задовольняючи поточні й моги життя, придбала чимало, так-би мовити, про запас.

Таке дослідження повинне дати тверді підвалини як для техніки, так само й до організації сільського господарства нашої Республіки (а також усього Союзу).

Але, крім здобування знання, крім дослідження, треба, щоб роботу наших наукових установ було ув'язано з життям не тільки що до завдань але й у використанні здобутків її, щоб ця наука, даючи іноді величезні ефекти, спричинялася-б до зміцнення економічного й загальнокультурного життя України й Союзу в цілому, щоб не від неї, як від живої води, піднімалось вище життя мільйонів трудящих мас, росла вгору наша культура, бо інакше усі наслідки, які-б вони не були великі, може, будуть використані десь по других державах, zostавшись як мертвий капітал для тієї країни, яка їх породила. Прикладів ми маємо досить і в старі часи (Зінін із його аніліном) і в останні (проф. Прянішников з його роботами про фосфорит, за які вчепились німецькі агрохеміки й економісти).

Відділя величезне завдання для с.-г. науки — виробити засоби, щоб свої здобутки реалізувати на користь робітничо-селянській Республіці, знайти шляхи, щоб просунути їх у ті мільйони хліборобських господарств, які є основні одиниці в процесі організації нашого сільського господарства.

Різноманітність наших природних умов — клімату, ґрунтів, організації й техніки господарства різних районів України — вимагають, щоб переведення в життя того, що здобуто наукою, та перевірка досвіду

інших країн увесь час було пристосовано до тих природних умов, в яких розвивається сільське господарство різних кінців нашої республіки. Наукові установи, що зараз маютьс'я й що надалі мусять обслуговувати наше сільське господарство, — це дослідчі інститути та дослідчі катедри (в якому наркоматі вони - б не були) — з одного боку, і досвідні станції та поля — з другого. По суті нема принципової різниці між тими й тими: в тих і в тих є завдання здобувати знання факторів природних та економічних у тісному звязку з вимогами життя, але треба мати на увазі цілу низку об'єктивних умов, які примушують розділити ці два типи установ на практиці, а саме: недостача кваліфікованих робітників, яких регулярно відтягають до себе вищі школи та дослідчі установи при них, пекучий характер тих питань, що ставлять перед досвідними краєвими чи районними станціями вимоги життя країни (області) чи району, а також те, що роботи дослідчих установ, більш забезпечених що до наукового персоналу, які мають тісний звязок із вищою школою, де дослідча праця переплітається з педагогічною та де завдяки цьому є змога втягати в роботу нові свіжі молоді сили, провадячи разом із тим і селекцію майбутніх наукових робітників, дає зараз більш сприятливі обставини для наукової роботи. Цілком ясно, що на більш - менш довгий період вимоги життя так навантажать місцеві досвідні установи своїми гострими питаннями, що потребуватимуть негайної відповіді, що, на жаль, важко сподіватись в них розвитку чисто наукової роботи.

Само собою зрозуміло, що між обома типами установ повинний бути якомога тісний звязок, який надасть науковий дух досвідній установі, з одного боку, а з другого — зв'яже дослідників, що працюють в інститутах та катедрах, ще ближче з тими завданнями, які ставлять у даний момент перед наукою життя країни та досвід станції. Реальні засоби для цього, на мою думку, — планувати інститути та станції так, щоб вони були найближче одна до одної територіально та втягали в роботу досвідних установ робітників дослідчих катедр та інститутів і навпаки. Тоді в процесі живої роботи й утвориться той живий звязок, який ми бачили в історії с. - г. науки Германії, де тісно зв'язались обидва напрямки наукової роботи, й спричинились до утворення німецької с. - г. науки, яка так високо підняла сільське господарство Германії.

При цьому треба, звичайно, побажати, щоб при нашій загальній бідності що до кадрів наукових робітників були гаразд використані усі ті наукові сили, що маютьс'я по вищих школах та інших установах, та щоб дослідчу роботу змогли вести всі ті, хто має для цього об'єктивні дані. Крім того, маючи на увазі, що деякі відділи різних досвідних станцій є осередки продуктивної наукової роботи, треба, щоб у таких випадках їх було прирівнено до дослідчих катедр Н. К. О., поперед усього що до права мати аспірантів.

Для дослідчих установ зараз треба забезпечити умови для нормальної їхньої роботи. Поперед усього треба вжити рішучих заходів до нормального поповнення кадрів наукових робітників, маючи на увазі, що сучасна вища с. - г. школа з її трьохрічним курсом та обов'язково -

організаційним напрямком дипломних робіт, не дає змоги провадити нормальну селекцію кандидатів та поповняти як слід аспірантські кадри.

Вважаючи на необхідність тісного зв'язку наукової роботи на Україні з тим, що робиться за кордоном, треба поставити наукові установи в такі умови, щоб цей зв'язок можна було реалізувати. Для цього потрібно добре забезпечити постачання наукової літератури, а крім того, давати командировки до Західної Європи та Спол. Штатів відповідальним керівникам дослідчих інституцій. В противному разі наша наукова робота, одірвана від всесвітньої науки, піде по непевному шляхові й не дасть того, чого вимагає від неї життя Республіки.

Зараз, коли перед вищою школою стоять відповідальні завдання, розуміється, всі наукові сили треба притягати до навчальної роботи, але в такій формі, щоб це не робило шкоди науково-дослідчій роботі (так, наприклад, недоцільно було-б навантажувати на науковий персонал високої кваліфікації ту елементарну навчальну роботу, яку можуть добре виконувати й молоді робітники під проводом та доглядом старших товаришів).

Залишається сказати дещо про ті організаційні моменти, що виходять з наведених мною міркувань.

Очевидно, що в першу чергу повинно закрити ті прогалини, що існують у системі науково-дослідчих установ, забезпечивши роботу по тих галузях, де цього вимагає життя.

Як такі, треба назвати вивчення шкідників та боротьбу з ними (пристосована ентомологія та фітопатологія), лісівництво (з тими завданнями, які ставить, головним чином, господарство степу й лісостепу, де ліс є фактор не стільки безпосереднього економічного значіння, скільки охоронно-меліораційного для сільського господарства цих країн) та може ще деякі.

З другого боку, ті галузі сільсько-господарської науки, які мають основне значіння для народного господарства та досить добре розвинули свою роботу, треба поставити в умови найбільш сприятливі для виконання цих завдань, що на них покладено. Як такі галузі, треба назвати: с.-г. економію, рільництво, ґрунтознавство, скотарство з усіма його спеціалізаціями, с.-г. механіку, водяне господарство та меліорацію, пристосовану ботаніку, метеорологію й нарешті, як цілком спеціальну справу, що має для України величезне значіння й економічне й технічне, — цукрову справу.

Відповідно цим розділам у певній перспективі перед нами піднімаються спеціальні, добре обставлені наукові установи — дослідчі інститути, які мають дати дослідження згаданих галузей науки, а саме, такі інститути: с.-г. економії, рільництва, ґрунтознавства, скотарства, с.-г. механіки, водяного господарства та меліорації, пристосованої ботаніки, метеорології, і до них, як негайне завдання, що його виконання дасть незабаром і великий економічний ефект, треба додати інститут цукровий з відділами економічним, технічним та агрономічним¹⁾.

¹⁾ Відносно цих пропозицій на січевому (1926 р.) пленумі Укрнауки винесено відповідні постанови.

Утворюючи з себе установи, що найбільш організовані, найбільш забезпечені всіма умовами для наукової роботи та як - найкраще забезпечені науковими силами, інститути мають стати також об'єднуючими осередками для всіх дослідчих інституцій, що мають у Республіці, проводячи це об'єднання не шляхом бюрократичним, а в процесі дружньої наукової роботи на добро й славу України й Союзу.

Для такого об'єднання найбільш доцільною формою нам здається асоціація всіх тих установ, що працюють у даній галузі науки.

Але, розподіляючи вивчення сільського господарства та його факторів по окремих інституціях, не треба забувати про цінність того комплексу, що при цьому розчленовується.

Через це повинне бути утворене об'єднання як на місцях, де всі наукові с.-г. установи (й окремі особи) повинні ув'язатись проміж себе й з живим життям, що йде там, так і в центрі.

Формою для першої мети, на мою думку, могли-б бути науково-агрономічні краєві (а також районів) ради.

Що-ж до другої, то ті міцні наукові підвалини — інститути й інші науково-дослідчі установи (катедри, відділи досвідн. станцій), об'єднані в асоціації дадуть змогу скласти той великий колектив сільсько-господарської науки, який дасть твердий науковий ґрунт нашому сільському господарству, і забезпечать його від усяких випадкових та регулярних бід. Ім'я йому — Українська Сільсько-Господарська Академія.

Проф. О. Яната

Про заснування Української Сільсько-Господарської Академії Наук

Наука сільсько-господарська давно вже пустила глибоке й міцне коріння на українському ґрунті, давніше, ніж де-инше в нашому Союзі.

Ювілей 40 річного існування Полтавської С.-Г. Досвідної Станції — першої в Союзі, що ми його нещодавно святкували, живий доказ тому.

А той факт, що сітка наукових с.-г. установ (досвідних, контрольних та інших) найгустіша та найміцніша була та є на Україні — свідчить про те, що с.-г. наука тут взагалі найбільш розвинена.

Чому-ж саме на Україні, так далекій од центру життя колишньої імперії (Петербург), — с.-г. наука давніше та найбільше розвинулася?

Звичайно, не через особливі симпатії до культурного та господарського розвитку України тодішніх керуючих державних російських кол.

А були до того об'єктивні, незалежні від них причини.

Колосальна аграрна перенаселеність України (більша, ніж десь у Союзі і навіть ніж у Західній Європі та Америці), а поруч — її родючі ґрунти та надзвичайно мінливі кліматичні умови, що через них Україна то має змогу годувати продуктами свого сільського господарства не тільки східню, але й західню Європу, то сама переживає катастрофи

посух, неврожаїв та голоду, — ось той комплекс природних та економічних чинників, що справу сільсько-господарську на Україні робить надзвичайно складною, остільки складною, що без активної допомоги с.-г. науки нею (с.-г. справою України) не можна керувати, хоча б для того тільки, щоб найпримітивніше визискувати природні продукційні сили України в її сільському господарстві. А без цього не можна дати хоч якийсь лад цілому народньому господарству не тільки на Україні, але й на сході Європи.

Це зрозуміли в свій час керовники Росії, та, після катастроф 80 р. р., направили свою увагу на Україну, підсиливши тутешню місцеву ініціативу; і на Україні тоді почала швидко розвиватися с.-г. наука.

Але тодішні суспільно-політичні умови, звичайно, накладали своє тавро і на с.-г. науку: вона обслуговувала найперше інтереси й потреби великого приватного землеволодіння.

А сама по собі, розвиваючись без державного керовництва, оази-сами, в наслідок переважно приватної та громадської самодіяльності, с.-г. наука того часу цілком майже позбавлена була основ плановості та державної раціональності.

Лише напередодні війни в загальноросійському масштабі почалися державні заходи до планування с.-г. науки; і на Україну, що не була ще тоді чимсь цілим, — перенесено було краєвий принцип в організації с.-г. науки, що зберігається ще й до цього часу.

З революцією, коли Україна стала жити своїм організованим життям, — справа с.-г. науки у нас відразу ж стала на чергу, як актуальніша проблема в піднесенні та розвитку народнього господарства України й цілого Союзу.

Привід у цьому взяло, цілком натурально, наше земельне відомство — Наркомзем; поруч працю вело над с.-г. наукою й відомство освіти — Наркомос; а часом проблеми с.-г. науки вирішали і вищі державні органи; а все це базувалося на самодіяльній праці наших нечисленних наукових с.-г. кадрів та на активності агрономічно-свідомої частини нашого радянського суспільства.

За 7 років напруженої праці ми маємо чималі досягнення в організації та розвитку с.-г. науки: зберегли та зміцнили ту сітку наукових с.-г. установ, що одержали її на Україні в спадщину; хоч і не опанували ще нею настільки, щоб направити її працю в потрібному тепер напрямкові; створили ряд нових с.-г. наукових закладів, переважно загальноукраїнського масштабу, так при Наркомземі, Наркомосі (дослідчі с.-г. катедри та інше), як і при окремих трестах (Цукротрест — особливо) та інших установах і організаціях; нарешті — створили і розвинули і центральний найвищий орган с.-г. науки на Україні — С.-Г. Науковий Комітет при Наркомземі. Розвинулася за цей час і с.-г. освіта на Україні, не тільки як основна база для витворення нових наукових с.-г. кадрів, але і як живий апарат наукового с.-г. дослідження.

Весь цей комплекс с.-г. наукових закладів, організуючись та реорганізуючись, шукаючи все кращих структурних форм, разом і тим, хоч

і з великими труднощами фінансовими та технічними взагалі, і персональними, — ввесь час вів та веде наукову с.-г. працю; на превеликий жаль, наслідки її ми ще надто мало знаємо, бо вони майже цілком ще не опубліковані, а часто не зведені, через що й не використовуються в с.-г. практиці; але разом із тим ми знаємо, що вони значні і можуть дати нам чималі досягнення в розвитку сільського господарства.

Здавалося-б, все гаразд. Треба лише опублікувати наслідки робіт наших с.-г. наукових установ та провадити їх у нашу масову с.-госп. практику.

А тим часом, коли ближче проаналізувати процеси та наслідки наукової с.-г. діяльності на Україні, то побачимо, що далеко не все гаразд.

Найперше — ми ще замало маємо наукових с.-г. сил; вони, в цілому, ще мало спеціалізовані та мало кваліфіковані; а через це й наш досвід та досвід сільсько-господарський ще мало заглиблений, обмежується переважно питаннями загальними, не дає, та й не може ще дати, тих конкретних цілком відповідей на вимоги життя, що їх так гостро, і що далі все настирливіше, ставить перед с.-г. наукою на Україні.

А замалі сили наукові с.-г., що їх має Україна, ми використовуємо занадто нераціонально та неповно, — неощадно розтрачаємо їх, через дві основні причини.

Перша з них — це те, що ми не маємо для праці наших наукових с.-г. робітників бодай елементарних, в більшості, технічних умов (кабінетів, лабораторій, приладдя, матеріалів, літератури то-що).

А друга — в тому, що у нас неорганізована планово сама праця наукових с.-г. робітників; вони розпорошені по дуже численних наших с.-г. наукових закладах що є в різних відомствах, установах та організаціях, та ніяк, майже, між собою не координують своєї наукової праці.

При такому стані, ті колосальні, як на наш масштаб, кошти, що їх Україна що-року витрачає на с.-г. науку (кілька мільйонів карб.), — витрачаються далеко не раціонально, без належного ефекту так для самої с.-г. науки, як і для нашого сільського і взагалі народного господарства.

Але самий факт, що на науку сільсько-господарську витрачається великий % нашого державного бюджету, свідчить про те, що сучасна робітничо-селянська Україна цілком правильно оцінила значіння для неї с.-г. науки, та робить все можливе, щоби дати матеріальні основи для її розвитку на Україні.

Отже, коли тепер уже ми маємо таке відношення до с.-г. науки з боку Радянської Держави, то немає сумнівів у тому, що коли с.-г. наука зуміє так наблизитися до життя, що воно буде безпосередньо відчувати її вплив на розвиток народного господарства, — перед нами розкриються безмежні перспективи буйного розвитку с.-г. науки на Україні, як наймогутнішого чинника її господарського та культурного поступу.

Коли так, то центр уваги нашої, дбаючи за українську с.-г. науку, мусить бути звернений не на те, щоби забезпечити їй ще більше місце

в нашому державному бюджеті, а на те, щоби раціонально витрачалися ті не малі ресурси, що їх Україна дає вже на с.-г. науку.

А шлях до того є єдиний, — через організованість в самій с.-г. науці, через ощадне та найповніше використання наших наукових с.-г. сил, усуваючи ті перешкоди, що стоять на цьому шляху.

Досвід минулого так на Україні, як і поза нею, показує, що організованості в науці можна досягти лише в доцільнім синтезі державної ініціативи й керовництва та ініціативи і самодіяльності індивідуальної та громадської самих робітників науки.

Організаційні форми такого синтезу, в значній мірі, виробилися вже на Україні, та в інших республіках Союзу, за останні роки.

Що до наук сільсько-господарських, то на Україні ці організаційні форми конкретизувалися були в структурі С.-Г. Наукового Комітету України, до реорганізації його в Харкові, після якої Комітет цей, з установи державно-громадської та широко-наукової, став обмеженою науково-практичною установою самого лише Наркомзему.

Так, отой шлях, що ми ним ішли до організованої с.-г. науки на Україні, згублено, і ми тепер на роздоріжжі.

Отже, знову доводиться шукати тих організаційних форм, що вивели б врешті нашу науку с.-г. на шлях організованості, раціонального використання усіх тих ресурсів, матеріальних та персональних, що їх вона має на Україні.

Постає питання, чи повертати на той шлях, що ми його згубили, чи шукати нового, ширшого шляху?

Життя сільсько-господарське на Україні, та в цілому Союзі за останні два роки, як наша с.-г. наука зійшла з вірного шляху, пробилого серед хуртовиння революції, та пішла манівцями, — далеко сягнуло наперед. А з ним сягнула і наука сільсько-господарська.

На Україні вирости та зміцніли за цей час дослідчі с.-г. катедри; повернулася на шлях наукової активності с.-г. школа взагалі, — розвинулась дуже наука с.-г. по відомству освіти. Ряд виданих уже збірників наукових праць с.-г. вищих шкіл та дослідчих кафедр свідчить про значні наукові досягнення.

А організована Укрнаука, звернувши велику увагу на науку с.-г., збільшила сітку дослідчих с.-г. кафедр, розвинула їх та виявила ініціативу до розв'язання основних питань організації с.-г. науки на Україні.

У той же час наука с.-г. по відомству земельному, що за попередні роки набрала було широкого державного напрямку та мала перед собою ясну перспективу, згубила і те і друге, та все більше замикається у вузькі форми с.-г. досвідної справи, взагалі не виявляючи активності, відстаючи далеко від сучасного темпу с.-г. життя. Характерною ілюстрацією цього є те, що, витрачаючи величезні, рівняючи з Наркомосом, кошти на с.-г. науку, Наркомзем майже не видає наслідків праці своїх наукових установ (припинилося навіть і видання органу С.-Г. Наукового Комітету — „Вісника С.-Г. Науки“), в той час, як наукова активність

робітників науки с. - г. по лінії Наркомсу остільки велика, що, приміром, кілька збірників наукових праць с. - г. ВУЗ'ів видано на кошти, зібрані самими робітниками, з їх невеличкого заробітку.

Поруч із цим, фактично по - за Наркомзем вийшли такі основні галузі науки с. - г. на Україні, як всебічне дослідження цукрового буряка, та робота сортознавча і селекційна, що ведуться Цукротрестом та Товариством Насінництва.

Отже, Наркомзем наш, що далі та все більш губить активність і провід у науці сільсько - господарській.

Такі зміни зайшли за останній час у науці с. - г. на Україні; такі її старі й нові творчі сили і така їх активність. Вона відбилась, між іншими, рельєфно, на початку 1925 року, в працях Всеукраїнського з'їзду в справі дослідження продукційних сил і народного господарства України, та в його „Трудах“, що тепер якраз видаються.

Отже, у нас с. - г. наука на роздоріжжі... Але на роздоріжжі вона ще й в інших республіках Союзу та і в Союзі, як такому.

І в той час, як найвищі органи ССРР (І - й З'їзд Рад та Президія Ц. В. К. Союзу — 8. VIII. 1924 р.), „во исполнение данного В. И. Лениным завета обновления сельского хозяйства Союза Советских Социалистических Республик“, поставили проблему с. - г. науки на чільне місце в радянському державному будівництві, декларувавши заснування Всесоюзної Академії Наук Сільсько - Господарських імені В. Леніна, — нових, гідних сучасности, шляхів свого організованого розвитку сама с. - г. наука в Союзі ще не знайшла. А такі перші реальні спроби організації с. - г. науки в Союзному масштабі, як заснування Всесоюзного Інституту Застосованої Ботаніки проф. М. Вавілова, — тимчасом ще різко розходяться із заповідями В. Леніна.

Але - ж, проблема поставлена. І поставлена з цілковитим розумінням народньо - господарських інтересів та перспектив Радянського Союзу. Жодних сумнівів тут немає й бути не може.

А раз так, то знайдуться і ті творчі сили, що, йдучи новими шляхами, допоможуть нашій новій державності розв'язати проблему с. - г. науки в тому масштабі, в якому її ставить життя.

Не останню, а може й першу, працю при цьому повинна взяти на себе Україна, бо вона - ж більше, ніж якась інша частина Союзу, має до цього реальних можливостей; саме - ж с. - г. наука тут найдавніш та найбільш в Союзі розвинулася. Не взявши найближчої участі в організації науки с. - г. у цілому Союзі, ми не зможемо поставити, відповідно до сучасних вимог життя, і с. - г. науки на Україні.

Але, щоб Україна активно, відповідно до своїх можливостей та потреб стала до розв'язання проблеми с. - г. науки, найперше треба ті численні стежки, що ними розвивається наша с. - г. наука, звести в єдиний, рівний та широкий шлях, що навпростець вів - би її до її сучасної мети.

Цей шлях — то створення Української Академії Наук Сільсько - Господарських, як складової частини майбутньої Всесоюзної Академії ім. В. Леніна.

Тільки високим науковим авторитетом Академії можна в щось єдине, організоване звести тепер нашу розпорошену с.-г. науку, та раціонально й повно використовуючи всі її живі сили й матеріальні можливості, планово направити її на розв'язання сучасних проблем сільського і цілого народного господарства.

Але авторитет Радянської Академії Наук С.-Г. повинний базуватися не тільки на авторитетності окремих, хоча-б і дуже поважних, учених, а на консолідації в ній, як у мозкові, всієї творчої наукової с.-г. думки та волі республіки.

Отже, структура Української Академії Наук С.-Г. повинна бути зовсім не схожа на будову старих академій; вона мусить відповідати завданням суспільно-державної організації науки сільсько-господарської, та синтезу її досягнень.

Разом із тим, вона мусить як ближче бути зв'язана із загальною Українською Академією Наук, та з практичними с.-г. установами (з Наркомземом найперше), щоби всю наукову с.-г. працю на Україні вести не сепаратно, саму по собі, а ув'язавши її з загальним планом наукової роботи та сільсько-господарських заходів на Україні.

Так зформована, Укр. Академія Наук С.-Г. не повинна народитись, як якийсь новий великий організм, що став би надбудовою над теперішніми с.-г. науковими установами та організаціями.

Вона повинна органічно вирости з самих глибин наших різноманітних с.-г. наукових закладів, при їх, та їх діячів, найактивнішій самодіяльності.

А процес її народження та росту повинний іти за рахунок консолідації наших теперішніх с.-г. наукових установ, що працюють у загально-українському масштабі, та є, часто, готовими вже по суті, частинами майбутньої Академії.

Заснування Української Академії Наук С.-Г. то справа остільки поважна, остільки й невідкладна, бо проблема с.-г. науки найперше в Союзі повинна бути реально розв'язана на Україні. Цього вимагають ті надзвичайно складні умови і завдання сільського господарства, що є на Україні.

Отже, не гаючи часу, всі агрокультурно-свідомі елементи нашого суспільства і всі відповідні установи та організації мусять як активніше поставитися до проблеми с.-г. науки на Україні та прикласти свої зусилля до підготовки створення Академії. За півроку підготовча праця повинна бути закінчена, і з нового операційного року наша с.-г. наука мусить врешті планово зорганізуватися, маючи на чолі своєму Українську Академію Наук Сільсько-Господарських.

Через Академію організована українська с.-г. наука швидко розвиватиметься та стане могутнім активним чинником розвитку нашого сільського господарства.

Нові шляхи геологічного дослідження України

I

Після важкої імперіялістичної війни та дальших заколотів в усіх країнах виникло змагання вишукати нові природні ресурси для відбудовування господарського життя й промисловости та знайти корисне пристосування народньої праці. В цьому змаганні на допомогу людині повинна прийти й наука,— між иншим і наука про природні мінеральні ресурси країни,— наука геологія. Для радянського господарського будівництва потрібно вишукати й випробувати різні мінеральні скарби країни,— будівельне каміння, керамічні матеріяли, різні руди металів, мінеральне паливо, мінеральні угноєння, технічні матеріяли (графіт, солі, жорнові і літографські камені, вапняки й инш.), радіоактивні мінерали то - що. Чимало родовищ цих різних корисних копалин є на Україні, але вони мало вивчені й мало виявлені,—напевно є ще в нашій землі багато й таких родовищ, що досі лишаються невідомими. Перед війною чимало з цих мінеральних матеріялів привожено до нас із за-кордону; тепер треба відшукати свої матеріяли, щоб дешевше їх використати та разом дати заробіток місцевій людині при здобуванні та обробленні цих мінеральних матеріялів. Всі відомості про наші українські родовища згаданих корисних копалин повинно дати нам геологічне дослідження країни.

Досі Україна надто мало досліджена з геологічного боку. Лишаються ще великі простори, що майже зовсім не зачеплені дослідями і невідомо, які в них ховаються мінеральні скарби; навіть і ті родовища корисних копалин, що вже констатовані у нас геологічними дослідями, здебільшого ще не вивчені досить докладно. Треба освітлити з геологічного боку по можливості усеньку країну, виявити всі її головні багатства, щоб можна було не випадково, а зовсім планомірно їх використовувати.

Яким же шляхом перевести таке дослідження усієї країни можливо швидко й повно?

Звичайний шлях для цього, що став уже за шаблон, є так зване геологічне здійснення або мапування країни (*geologische Aufnahme, Kartierung*), що переводиться здавна по різних країнах Європи й Америки таким чином: виряжаються дослідники, які беруть на себе дослідження окремих обмежених просторів; вони простежують на тих просторах геть усі природні відслонення (урвища річкових берегів, яри й т. ин.), а також усі штучні розкопи (колодязі, цегельні, каменяріні) і збирають відомості про свердловини, вивчають всі зібрані матеріяли і зазначають родовища їх на докладних мапах та на перетинах (розрізах). Країна поділяється на чотирикутні частини (планшети або аркуші докладних map) і ці частини досліджуються по черзі одна за одною. Такі геологічні здійснення по деяких країнах Європи переведені дуже докладно і по кілька разів, та кожного разу відкривались нові корисні наслідки, а у нас на Україні

здіймання виконане лише по небагатьох частинах і в малому масштабі. Такий шлях геологічного дослідження вимагає багатьох дослідників і чимало часу, вимагає теж великих коштів.

Кожен із таких дослідників завжди буває обмежений що до засобів і до коштів, тому він йде тільки певними, старанно виробленими маршрутами, але може оминати й пропустити чимало важливих геологічних предметів і явищ, що знаходяться поза цими маршрутами, а від селян мало може довідатися. Окрім того, приїжджі дослідники, що не мають звязку з місцевою людністю, часто-густо не можуть дістати від селян цікавих і дуже важливих відомостей про всі подробиці родовищ та про різні дуже важливі знахідки (напр., знахідки кісток, черепів або зубів різних вимерлих животин, знахідки черепашок або відбитків рослин, знахідки окремих куснів руд, ріняків, фосфориту то-що); самому дослідникові такі знахідки можуть не трапитися, а селяни до чужих, невідомих людей ставляться звичайно з недовір'ям і не оповідають про свої знахідки. Розуміється, таке систематичне здійснення дуже потрібне і кінець кінцем повинне бути виконане, — без цього не можна скласти загальної картини геологічної будови місцевості; але великі кошти цього здійснення і великий протяг часу, що на це потрібується, та одірваність од місцевої людності дуже гальмують справу, особливо тепер, коли держава не може давати на це значні асигнування. Отже конче треба, поруч із цим звичайним шляхом, уживати ще якихось допоміжних нових шляхів.

Які-ж це нові шляхи?

Таке питання постало перед Геологічним Кабінетом Української Академії Наук зараз після його заснування. Ніяких коштів на геологічні досліди цей Кабінет аж до року 1925 не мав і не міг збирати матеріяли шляхом дослідчих подорожів свого аж надто обмеженого штатного персоналу (2 людей); подорожі й досліди переводилися тільки на власні кошти у ближчих околицях Києва. Проте, Кабінетові пощастило зібрати досить великі, різноманітні й почасти дуже цінні, почасти навіть зовсім нові матеріяли з різних місць України та інших країн (навіть з Уралу й Сибіру). Зібрано цілі колекції різних мінералів, гірських порід, руд і інших корисних копалин, скам'янілостей животинних і рослинних, зразки мінеральних вод то-що; деякі колекції досить повні, деякі зразки дуже рідкі; чимало зібрано й різних знахідок. Все це досягнуто новими шляхами геологічного дослідження, за допомогою місцевої людності.

II

Завдання було в тому, щоби притягти до зібрання геологічних матеріялів місцеву людність по всіх кутках України. Справа почата була з притягання до цього студентів ІНО, що на вакаційні часи здебільшого роз'їжджаються по різних селах. З кожним студентом, що приходив здавати „зачоти“, велась розмова про те, що він бачив або чув про геологічні матеріяли, корисні копалини, геологічні явища або знахідки в околицях того села, де живе його родина; розпитувано теж про місцеві

музеї, наукові гуртки та про вчителів шкіл. Коли з розмови видно було, що студент зацікавлений місцевою природою, йому давано мапи, літературу та докладні вказівки, що саме шукати в його місцевості, на що звертати головну увагу й про що розпитувати селян; давалися доручення теж зацікавлювати в цій справі місцевих шкільних діячів, яким дуже потрібно знати свій район та збирати матеріали для шкільних музеїв; а вже вчителі можуть зацікавити й учнів, що здатні пооглядати геть усі місцеві яри, копальні, каменярні й т. ин. та познаходити чимало цікавого; музеям провінційальним запропоновано надсилати до Геологічного Кабінету Української Академії Наук всілякі мінеральні або палеонтологічні матеріали для точного наукового визначення з обов'язком повернути ці (вже визначені) матеріали до музею. У природі для геологів нема нічого нецікавого; в кожному селі чимсь мажуть хати,— отже, десь копають глину. Настоювано тільки на тому, щоби не брати матеріалів десь на шляхах, де вони можуть бути випадково кимсь кинуті або загублені, а брати матеріали тільки з первісних родовищ та точно зазначати назву місцевості або урочища; якщо в яру або копальні виступає декілька різних порід, то треба взяти зразки всіх порід та акуратно зазначити порядок їх залягання (яка саме порода на якій іншій лежить). З'ясовано, що для шкільних учителів дуже важливо мати науково визначений музейний матеріал. Чимало студентів справді зацікавлювалися таким зібранням матеріалів, охоче знайомилися з науковою літературою та спеціальними вказівками і привозили до Геологічного Кабінету різні геологічні матеріали з багатьох кутків України. Правда, траплялись й матеріали не вдалі, але чимало постачано Кабінетові дуже гарних, цікавих, почасти нових для науки матеріалів, знахідок та відомостей. Через студентів пощастило зацікавити дуже багатьох шкільних учителів, навіть сторонніх осіб — лісничих, службовців на телеграфі, на цукроварнях то-що; знайшлися зацікавлені люди й між селянами, що побажали науково визначити свої знахідки. Таким чином потроху притягнуто було до справи збирання геологічних матеріалів нашу молодь та місцеву людність — і наслідки цього були несподівано гарні та ясні.

З другого боку Геологічний Кабінет увійшов теж у зв'язки з іншими провінційальними діячами — з інженерами гірничої округи та інженерами різних трестів, із членами Ленінградського Геологічного Комітету, з керовниками й слухачами геолого-розвідочних курсів і ин. Значна кількість цих осіб, що переводять різні досліді на Україні та інших місцях, мають можливість постачати нашому Геологічному Кабінетові цінні наукові відомості та цікаві зразки, що мають наукове і часто практичне значіння.

Коротко накреслені вище широкі зв'язки Геологічного Кабінету Української Академії Наук із провінційальними діячами і з суспільством, окрім великої користи для Кабінету і для тих діячів, мають ще те важливе значіння, що притягають ширші кола громадянства до науково-дослідчої праці і значно допомагають поширенню наукових відомостей серед громадянства. Це є не тільки наукова, але й громадянська праця Кабінету. На місцях, по різних провінційальних кутках, виникає багато

наукових і практичних питань, прокидається зацікавленість до вивчення рідної країни та її мінеральних засобів, прокидається увага до краєзнавчої роботи. В цій роботі беруть участь і студенти, і шкільні вчителі, і учні, і різні практичні діячі, що раніше не звертали уваги на околицю природу і її вивчення.

III

Які-ж наслідки дав Геологічному Кабінетові Української Академії Наук цей новий шлях дослідження?

Всі матеріали, що поступають до Кабінету, досліджуються в геологічній лабораторії, — досліджуються з мінералогічного, хемічного, петрографічного, палеонтологічного та стратиграфічного боків, виявляються всі подробиці їх властивостей, навіть мікроскопічні, коли це потрібне. Ці досліді нерідко виявляють зовсім нові, іноді несподівані властивості й особливості надісланих матеріалів, що можуть мати й практичну вагу для людности.

До таких новин належать, напр., такі випадки: з Черкащини надіслано справжній фосфорит; якщо це зовсім нове родовище виявиться значним і вартим розроблення, то це для місцевости буде ціле нове багатство; далі на Поділлі знайдено нові родовища свинцевої руди (галеніта) і азбесту; властивості їх гарні, але теж треба зробити досліді на місці що до кількості цих корисних копалин, які можуть також мати велике практичне значіння; в багатьох пунктах знайдено зразки гарного будівельного каміння, орнаментних матеріалів, каоліну, різних глин то-що. Знахідки цих корисних копалин місцевими людьми дають вказівки, де треба перевести відповідні докладні розшуки для з'ясування вартости цих матеріалів.

Друга низка надісланих зразків не дає нових вказівок на корисні копалини, але збагачує Геологічний Кабінет на фактичний матеріал із різних місць України; що більше збереться такого фактичного матеріалу, то певніші висновки можна робити про межі розповсюдження й умови залягання у нас різних геологічних поверхів, а з ними зв'язані родовища рудних і нерудних корисних копалин, ґрунтових і артезійських вод і т. ин.; порівняння й докладне наукове вивчення цих фактичних матеріалів рисує нам загальну картину геологічної будови нашої землі і дає змогу передбачити, де і які потрібні мінеральні скарби можна знаходити в різних районах. Розуміється, що згодом усі такі знахідки не-фахівців повинні бути перевірені на місцях звичайними методами геологічних дослідів.

Третю групу дуже цінних і потрібних колекцій становлять ті важливі і обширі геологічні матеріали, що надіслані до Геологічного Кабінету з різних відомих і знайомих родовищ України гірничими інженерами та співробітниками вищих наукових установ. Так, напр., місцевими гірничими інженерами, що працювали в різних трестах, подаровані Геологічному Кабінетові У. А. Н. великі й гарні збірки залізних руд та супровідних порід із знайомих родовищ Кривого Рогу (Ю. Г. Дубяга) марганцевих руд з околиць Хощеватої на Поділлі (П. І. Василенко), ртутних

руд із Бахмутської округи (Ф. О. Лисенко), жорнового каміння та літографських каменів із Поділля (він же), вапняків із Поділля та Катеринославщини (Ф. М. Полонський і П. І. Василенко), скам'янілостей і слідів пустинь із Канівщини (В. В. Різниченко і Г. В. Закревська), відбитків рослин на пісковиках та кристалічних порід із Житомирської округи (М. Й. Абрамович), кристалічних порід Поділля (М. І. Безбородько); гарна збірка мінералів із Катеринославщини (Л. Л. Іванов) і багато інших. Для численних шкільних, робітничих і військових екскурсій, що часто одвідують Геологічний Кабінет У. А. Н., ці гарні збірки дуже навчальні й дуже їх зацікавляють.

Четверту групу збірок, що поступили до Геологічного Кабінету У. А. Н., являють собою нові серії зразків, що були зібрані співробітниками самого Кабінету та аспірантами Дослідчої Катедри Геології у Києві під час геологічної експедиції 1925 року, що була влаштована на кошти, асигновані Головною наукою (збірки кристалічних порід Коростенщини і Житомира, пісковики, наметнів, слідів пустинь, залізної вохри й инш. з Овруччини та північної Київщини), зразки глини і мергелів з гори Пивихи на Полтавщині і різні менші колекції з інших місць.

Нарешті, дуже велику вагу для геологічних дослідів наших порід і для порівняння, а також для демонстрування численним шкільним та иншим екскурсіям, мають чудово-гарні і обширі колекції зразків різних мінералів та гірських порід, що були надіслані у подарунок Кабінетові відділами тресту „Русские Самоцветы“ у Свердловську на Уралі (всі сорти найкращих Уральських ясписів, кварців, аквамаринів, малахітів і инш.), у Киштимі (всі відміни Уральських корундів, діаспорів, киштимітів і инш.) та з Баженовських копалень (всі сорти Уральських азбестів і різні вироби з них). Ці імпозантні колекції містять у собі чимало дуже рідких зразків.

Окрім того, до Кабінету надіслано вже чимало знахідок кісток, черепів, зубів, рогів і инших останків вимерлих великих і менших животин (мамутів, мастодонтів, носорогів, биків, кабанів, гризачів і инш.), що жили колись на Україні і почасти були предками сучасних животин. Всі ці цікаві матеріяли точно визначені, почасти описані і теж демонструються одвідувачам Кабінету з відповідними поясненнями.

IV

З цього стислого викладу досягнень та здобутків Геологічного Кабінету Української Академії Наук видно, що нові шляхи геологічного дослідження України дали вже дуже корисні результати. В Кабінеті скупчуються потроху відомості й матеріяли великої наукової та практичної ваги; лабораторні досліди цих матеріялів виявляють нові мінеральні скарби для сільського господарства, промисловости і взагалі для радянського будівництва; Кабінет здобув уже велике й цінне наукове майно, що згодом може дати ще багато корисних наслідків. Можна сказати, що справді з нічого (без ніяких коштів) збудовано великі, важливі й гарні

наукові скарби, що разом із тим мають велику педагогічну вагу, а серед широких кол громадянства збуджено хист до краєзнавчої праці.

Описані нові шляхи можна коротко охарактеризувати таким лозунгом: Спільними силами на користь держави й громадянства!

Проф. О. Палладін

Український Біохемічний Інститут

У восьми роковини Жовтневої революції Україна збагатилася новою науково-дослідною установою — Українським Біохемічним Інститутом. Головне завдання його — це науково-дослідча праця в царині біохемії й сумежних дисциплін та підготовка кадрів кваліфікованих наукових робітників і навчителів ВУЗ'ів відповідної спеціальності.

В сучасний момент ні одна біологічна наука не відограє такої важної ролі, як біохемія. Не згадуючи вже про медицину, де кожний відділ її зв'язується щораз тісніше з біохемією й для свого дальшого розвитку потребує біохемічної методики, завдяки чому через всі огляди про досягнення тої чи іншої медичної дисципліни червоною ниткою проходять натяки на те, що дала та що зможе ще їм дати біохемія, рівно велике значіння має біохемія й для сільсько-господарських наук і для інших біологічних наук, навіть для наук морфологічного характеру, що, здавалося, далекі від біохемії: дійсно, й зоотехнія та рільництво, і гістологія та анатомія що раз тісніше зв'язуються з біохемією, а поступ їх у сучасний момент у великій мірі залежить од поступу в царині біохемії.

Все це змушує звернути увагу на можливо ширший розвиток науково-дослідчої праці в царині біохемії та подбати про підготовку нових кадрів наукових робітників-біохемиків, тим більше, що в цьому відношенні справа стоїть не зовсім гарно. Високо кваліфікованих робітників у галузі біохемії не вистачає як на Україні, так і в цілому Союзі, через що є вакантні катедри біохемії більшої частини Медичних Інститутів України, вакантні є відповідні посади і в РСФРР.

Із усього цього зрозумілою стане негайна потреба створення на Україні Біохемічного Науково-дослідчого Інституту, який й організовано в Харкові. Український Біохемічний Інститут є одним із серії науково-дослідчих інститутів, намічених Наркомосвітою УСРР до відкриття. Він відкритий, як перший тому, що ґрунт для його відкриття був цілком підготований відповідною працею Харківської науково-дослідчої катедри біохемії, де досі концентрувалося всю науково-дослідчу працю на Україні в царині біохемії.

Наукова-дослідча катедра біохемії за час свого 3-річного існування цілком підготувала ґрунт для створення Українського Біохемічного Інституту. Вона згуртувала довкола себе відповідний осередок наукових робітників, що за той час проробили визначну колективну наукову працю,

і підготувала матеріальну базу для Інститута в формі цілком відповідаючих (як що до величини, так і влаштування) лабораторій.

З перших кроків своєї діяльності науково-дослідча кафедра біохемії, тоді ще, коли була секцією науково-дослідчої кафедри фізіології, вибрала одним із головніших своїх наукових завдань розроблення питань біохемії відживлювання; вона перша в цілому СРСР зайнялась вивченням біохемії виміну речовин при різних формах вітамінного голодування. В зв'язку з життєвими умовами, в початковий період її діяльності, вона займалася також вивченням впливу холоду на процес виміну речовин. В зв'язку з тими дослідками кафедра вивчала деякі питання креатинового обміну, яких вивчення було необхідне для основних праць по біохемії цинги та других форм авітамінози.

Другим обсягом питань, що їх розробленням займалася кафедра, були питання впливу залоз унутрішньої секреції на процес виміну речовин. Врешті, третім завданням кафедри було розроблення питань біохемії головного мозку.

Наслідком колективної наукової праці персоналу кафедри біохемії в трьох цих напрямках було понад 30 наукових праць, надрукованих так в російських, як і закордонних наукових журналах.

Ця робота була пророблена науково-дослідчою кафедрою біохемії при дуже скромних матеріальних засобах. На початку її діяльності й лабораторії, де велася ця робота, були малі, а їх устаткування було що найменше скромне: не вистачало ані посуду, ані приладдя, ані реактивів.

На початку праці кафедри особовий склад її був невеличкий: в 1922 р. складається він із 4 осіб (завідуючий, науковий співробітник і 2 аспіранти); під кінець 1923 р. нараховує він уже 7 осіб (завід., 2 співробітники, 4 аспіранти); під кінець 1924 р. — 8 осіб (прибув 1 аспірант), до жовтня 1925 р., ц. - т. до моменту переформування кафедри в Біохемічний Інститут, — 13 осіб (завід., 3 співробітники і 9 аспірантів). Як це видно, зріст особового складу кафедри біохемії йшов майже виключно за рахунок збільшення числа аспірантів; це пояснюється тим, що другим головним завданням кафедри, окрім науково-дослідчої праці, була підготовка нових кадрів наукових робітників, ц. - т. підготовка аспірантів.

Персонал кафедри, розвиваючи й поширюючи наукову працю, в той же час приклав всіх зусиль до того, щоб дальше розширити лабораторії, влаштувати та постачити їх приладдям, реактивами й посудом. В тих своїх змаганнях зустрів він з боку Наркомосвіти та Харківського Медичного Інституту готовість піти їм на зустріч відповідно до своєї власної матеріальної змоги. Медичний Інститут відпустив для лабораторії гарне помешкання, зробив у ньому ремонт, провів водопроводи, каналізацію та друге. Наркомосвіта дала одноразове асигнування, відносно велике, на закупку приладдя за кордоном та на лабораторну обстановку.

В результаті всего цього до розпорядження науково-дослідчої кафедри біохемії стали такі лабораторії, що можна було серйозно підняти питання про переформування цієї кафедри в Український Біохемічний Інститут.

Окрім гарного помешкання, що дає змогу Інституту нормально розгорнути свою працю та забезпечує його бодай на перший період його діяльності, унаслідив Біохемічний Інститут од науково-дослідчої катедри біохемії добре згармонізовану в колективній науковій праці групу енергійних наукових робітників, що зможуть налагодити його роботу та направити її на правильний шлях. І нема сумніву, що Український Біохемічний Інститут, маючи до свого розпорядження значно більше ресурсів, як кафедра біохемії, одержуючи у своїй праці загальну піддержку з боку й Наркомосвіти й других зацікавлених в його праці Наркоматів, як Наркомздоров'я й Наркомзему, зможе доповнити кадр своїх аспірантів і співробітників низкою нових робітників, що в їх число ввійдуть не тільки лікарі, але також агрономи й біологи¹⁾; зможе широко розгорнути свою діяльність, значно ширше, як могла це зробити науково-дослідча кафедра біохемії, і зможе стати науково-досвідною установою, що візьме широку участь у прогресі біохемії та підготовлятиме кадри необхідних для України наукових робітників.

Український Біохемічний Інститут що до своїх завдань являється розгорнутою науково-досвідною катедрою. Основне його завдання — це широка науково-дослідча праця в царині біохемії та сумежних дисциплін. Цю наукову роботу Інститут веде колективно, накреслюючи кожний рік 2—3 основних теми, та звертаючи, в першу чергу, увагу на розроблення питань найбільш актуальних, найбільш важливих для культурного будівництва України. Такими питаннями є питання біохемії, зокрема біохемії вітамінного голодування, що їх вирішення однаково важливе й для лікаря, й для агронома, й для біолога, й для робітника громадського харчування, й врешті для кожного громадянина України.

Далі планується роботу в галузі біохемії залоз унутрішньої секреції що до впливу їх на процес виміну речовин, — галузі, тісно звязаній з питаннями біохемії живлення.

Друга основна тема, що її розробленням займається Інститут — це біохемія головного мозку. Метою праць у цій галузі буде вияснення біохемічної статики й динаміки більших півкуль головного мозку в звязку із різнорідними умовами його діяльності, з тим, щоби в кінцевому висліді підійти до вияснення звязку між хемізмом головного мозку й психічною діяльністю.

Друге основне завдання Українського Біохемічного Інституту — це підготовка нових кадрів наукових робітників і навчителів вищих шкіл. За-для здійснення цієї мети повинні в нього влитися широкі кадри аспірантів із осіб, що кінчають Медичні Інститути, Сільсько-Господарські Інститути й Інститути Народньої Освіти. З них повинний Біохемічний Інститут формувати наукових робітників, даючи їм відповідну теоретичну підготовку, навчаючи їх методики наукового досвіду, розвиваючи в них уміння до самостійного наукового думання й привчаючи їх до педагогічної діяльності.

¹⁾ І ті й другі вже зараз увіходять у склад аспірантів Біохемічного Інституту.

З біохемічною методикою доводиться мати діло цілій низці осіб, що не займаються науковою працею в царині біохемії, що їм методика ця необхідна при їх практичній діяльності. Український Біохемічний Інститут ставить за свою мету йти на зустріч всім таким робітникам (лікарям агрономам) різних державних і громадських установ України, що у своїй практичній роботі потребують знання біохемічних метод досліду та вміння користуватися ними. Для них організуються в Українським Біохемічним Інституті спеціальні курси, практикуми, лекції й т. д.

Біохемічний Інститут врешті має за свій обов'язок бути консультантом усіх державних і громадських установ України, що у своїй роботі при вирішенні тих чи інших питань, зустрінуться з необхідністю такої консультації.

Таких широких завдань не можуть ставити перед собою науково-дослідчі катедри, їх може поставити перед собою Український Біохемічний Інститут, бо умови його праці повинні бути інші, ніж ті, що були в науково-дослідчій кафедрі біохемії. Його матеріальні засоби повинні бути такі, щоб він не мусив зупинятися перед вирішенням тої чи іншої наукової проблеми через відсутність необхідного приладдя, або реактивів. Він повинний бути широко устаткований закордонною науковою літературою, без чого неможлива його широка участь у поступі біохемії. Він повинний мати можливість розширяти кадри своїх робітників та дати їм змогу всю свою працю віддавати Інституту, працюючи по його завданнях. При всіх тих умовах можна бути певним, що Біохемічний Інститут не тільки з честю продовжуватиме працю, почату успішно науково-дослідчою кафедрою біохемії, але зможе перевищити її, поширюючи свою працю, зможе виповнити всі вищезазначені завдання.

А. Носів.

До питання про розвиток на Україні антропологічних наук

Наука антропологія, як і всі взагалі науки, що з'являються в залежності одна від одної, в міру того, як одна, дійшовши до певного ступеня свого розвитку, підготовлювала певний ґрунт для іншої, — мала заснуватись тільки на підставі загального природознавства. Після довгого відшукування собі ґрунту, після різноманітних хитань в напрямку вибирання точок зору на самий об'єкт свого обсягу, вже після того, як її попередники й основоположники — такі природничі науки, як геологія, палеонтологія, біологія, зоологія та порівняльна анатомія — досягли свого повного розцвіту, антропологія біля половини минулого століття, врешті, зайняла собі окреме місце поруч з іншими природничими науками, здобула собі право на окрему наукову дисципліну.

Зародившись на Заході і зустрівши собі там, порівнюючи, сприятливі умови, антропологія до цього часу розвинулась, головним чином,

там же, на Заході, в значну наукову одиницю з широким розвитком її так з боку методологічного, як і з боку різноманітності об'єктів, що входять до її обсягу. В багатьох місцях, переважно Західної Європи та Америки, антропологію введено, яко спеціальну катедру в різних спеціальних школах та університетах, засновано спеціальні прекрасно розвинуті такі інституції, як L'Ecole d'Anthropologie, Institut francais d'Anthropologie в Парижі, Royal Anthropological Institut в Лондоні, L'Ecole d'Anthropologie в Брюсселі, L'Institut d'Anthropologie à l'Université Charles IV в Празі, та численні антропологічні музеї; утворено чимало антропологічних товариств (Париж, Лондон, Відень, Берлін, Брюссель, Флоренція, Мадрид, Вашингтон т. ин.), що купчать коло себе численні кадри видатних учених. До цього часу існує вже й багата антропологічна література в виді капітальних праць та значної довгорічної періодики¹⁾.

За весь час, коли антропологія стала поруч з іншими в ряді самостійних наукових дисциплін, вона розвинулась остільки, що тепер уже коли питання про всебічне вивчення людини набрало такого актуального значіння, вона уявляється не як окрема дисципліна, що пізнає людину з одного якогось боку, але, як цілий комплекс антропологічних наук, які об'єднуються в одно загальне поняття „антропологія“, цеб-то наука взагалі про людину в широкому розумінні слова.

Кожна з цих антропологічних наук, складових частин єдиного поняття „антропологія“, маючи за безпосередній об'єкт свого дослід-

¹⁾ L'Anthropologie. Paris.

Revue anthropologique. Paris.

Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris.

Bulletins de la société préhistorique française.

Memorias de la Sociedad española de Antropología Etnografía y Prehistoria. Madrid.

American Journal of Physical Anthropology.

The American Anthropologist. Washington.

The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. London. Man. London.

The Journal of the Anthropological Society of Bombay.

Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Bruxelles.

Anthropologie. Praha.

Bulletin archeologique polonais.

Bulletin anthropologique de la société Scientifique de Poznan.

Wiadomości Archeologiczne.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej i Materiały antropologiczno - archeologiczne. Krakow.

Wista. Warszawa.

Archivio per l'Antropologia et la Etnologia. Флоренція.

Archiv für Anthropologie. Fraunschweig.

Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.

Zeitschrift für Ethnologie. Berlin.

Anthropologischer Anzeiger. Stgtr.

Anthropos. Wien.

Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie. Stgtr.

Beitrag. zur Anthropologie. München.

Mittheilungen der Schleschen Gesellschaft für Volkskunde. Breslau.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Wien.

Mannus. Würzburg та багато інших.

дження людину на протязі всього часу її існування — від найпервісних до сучасних форм — вивчає, пізнає еволюцію розвитку цих форм у певних напрямках і певних галузях знання, пристосовуючи це так до окремої людини, як і до певних расових та громадських угруповань.

Ось, ця загальна наука про людину в наші часи складається з таких галузей: антропологія зоологічна (виявлення місця людини серед інших тварин) антропологія спеціальна (анатомічна), антропологія фізіологічна, антропологія передісторична (палеоетнологія), антропологія етнічна (етнологія), з її описовою частиною — етнографією, антропологія соціологічна; всі вони разом і становлять єдину науку про людину, взагалі „антропологію“.

Ці антропологічні галузі так тісно, органічно є зв'язані одна з одною, так тісно вони переплітаються поміж собою, що як розвиток кожної з них, так і розвиток самого питання про вивчення людини не можуть розвиватись окремо, самі по собі, не можуть бути роз'єднані, бо розвиток одної частини вивчення людини йде в залежності від розвитку іншої, — тоді тільки й можна досягти повного всебічного пізнання природи людського роду, пізнати людину.

Ідучи таким саме шляхом, на Заході, як ми в коротких рисах уже зазначили, антропологія зайняла, порівнюючи, вже давно почесне місце, і, хоча ми, на жаль, досі не маємо докладних відомостей про сучасний стан антропологічних наук на Заході, але вже такі прекрасні приклади, як, порівнюючи, в невеликій країні — Чехословаччині з великим успіхом працюють Інститут Антропології і Демографії при Університеті Карла IV в Празі¹⁾ та Інститут Антропології при університеті ім. Масарика в Брно²⁾, або те, що в Варшаві інтенсивно працює Інститут Антропологічних Наук, катедри антропології в Кракові, Львові т. ин. Це свідчить про те, що безперечно такі давні почесні антропологічні інституції Парижу, Лондону, Берліну, американські т. ин., можна гадати, не з меншим успіхом ведуть свою корисну наукову роботу³⁾.

В РСФРР, особливо за останні роки, значно поширилась антропологічна наукова робота. Так, в Москві, крім уже давно відомого поважного Антропологічного Відділу Т-ва „Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии“, давно вже працюють Антропологічні Лабораторія та Музей московського університету, нещодавно засновано катедру Антропології, а р. 1922 утворено спеціальний Антропологічний Науково-Дослідчий

¹⁾ Засновано р. 1911. Після часів світової війни Інститут значно розвинув свою роботу. Має окремий будинок в 33 кімнати, де розміщено: лабораторії, препараторні, колекції, кімнати для аудиторій, професорів, асистентів і препараторів, для антропометрії, бібліотеки, складів то-що. Видає спеціальний періодичний орган „Anthropologie“, присвячений антропології, демографії та евгенії, переважно слов'ян.

Про історію та стан антропологічних наук та інституцій в Чехословаччині див. „L'Histoire des Sciences Anthropologiques et l'Etat actuel des Institutions anthropologiques en Tchecoslovaquie“, видання „Anthropologie“ II. 1924. Прага.

²⁾ Засновано р. 1923.

³⁾ Деякі друковані органи їх зазначено вище.

Інститут при І Московському Університеті; крім того, засновано р. 1920 „Русское Общество Евгеники“ при Держ. Інституті Народньої Здравоохорони¹⁾. В Ленінграді з антропологічних інституцій можемо вказати на катедри Антропології: в Університеті (засновано р. 1921), Держ. Інституті Фізичної Культури, Інституті Дитячої Детективности та Географічному Інституті; на відділ Етнічної Антропології Рос. Академії Історії Матеріальної Культури, на давні вже добре відомі: Музей Антропології та Етнографії Рос. Акад. Наук, Руський музей та Кабінет Антропології Університету. На жаль, „Русское Антропологическое Общество“ із своїм періодичним органом „Ежегодник Русского Антропологического Общества“ ще за часи війни світової припинило своє існування і, як нам відомо, досі не поновило своєї діяльності. А в той же час маємо відомості, що там же, в Ленінграді, в цьому році засновано „Ленинградское Анатомо-Антропологическое Общество“²⁾.

Що до інших антропологічних закладів РСФРР, то можна зазначити такі: катедри в Костромі, Самарі, Ростові на Дону, Сімферополі (?); Антропо-Етнографічна Станція при Костромському Науковому Т-ві³⁾, „Медико-Антропологическое Общество“ і „Северо-Восточный Археологический и Этнографический Институт“ в Казані⁴⁾.

Вище ми спробували одмити і за браком тут місця та докладних відомостей, на жаль, тільки в коротких рисах стан справи з розвитком антропологічних наук за-кордоном та в РСФРР.

Як же стоїть ця справа в УСРР? Всім відомо, що у нас зроблено в цьому напрямкові занадто мало. Спеціальних антропологічних кафедр, напр., у нас чомусь і досі немає, крім єдиного Харкова, де існує дослідча кафедра Географії та Антропології, викладаються курси в ІНО та на Курсах для удосконалення лікарів, є Антропологічна Лабораторія при Наук.-Експеримент. Кабінеті Вищої Ради Фізичної Культури. Правда, в багатьох місцях України ведеться робота і, треба зазначити, досить значна по вивченню людини, але це тільки по окремих галузях знання, не об'єднуючись, не спираючись один на одного, без тіснішого зв'язку поміж собою, що так є потрібний для правдивого й всебічного освітлення суті й змісту такої великої тварини природи, якою є людина. Питання вивчення людини в широкому розумінні слова у нас на Україні, не торкаючись тут поодиноких галузей, що згадувалось вище, висовувалось не раз на різних з'їздах, нарадах та в процесі самого життя й наукової праці взагалі, але все-ж широко в життя воно ще не увійшло. Ще дуже мало засновано тих спеціальних осередків, які науково

¹⁾ Періодичні органи в Москві виходять: а) „Русский Антропологический Журнал“ і б) „Русский Евгенический Журнал“.

²⁾ Спеціальних антропологічних органів тепер Ленінград ще не має, праці друкуються в різних наукових виданнях.

³⁾ Друкований орган — „Труды Костромского Научного Общества по Изучению Местного Края“.

⁴⁾ Друковані органи: а) „Журнал Казанского Медико-Антропологического О-ва“, б) „Известия Северо-Восточного Археологического и Этнографического Института“, в) „Казанский Музейный Вестник“.

займалася - б розробкою даних питань во всьому належному їм обсягові, ще мало освітлюється й популяризується сама ідея вивчення людини серед широких громадських кол. В цьому відношенні ми значно відстали, не кажучи вже про закордон, але і від РСФРР. Це є в той час, коли Україна має величезні багатства і єдині в світі зразки своєрідних культур людського життя часів передісторичних (скажемо — „трипільська культура“), володіє своєрідним народнім побутом, що так ще є мало досліджений (а проте викликає до себе великий інтерес в порівняльній етнографії), має склад населення надзвичайно цікавий з боку спеціально антропологічного так в сучасному, як і в давно минулому т. инш. Закордонна наука уважно стежить за всіма нашими досягненнями в науці, чекає певних відомостей, публікацій і дуже є зацікавлена в розвитку нашого наукового життя взагалі і зокрема в напрямку антропологічного знання.

Першу спробу в такому широкому об'єднуючому масштабі вивчати людину і дати місце їй у нас розвитку антропологічних наук, взявши за основу цього ідею покійного проф. Хв. Вовка, зробила Академія Наук, заснувавши р. 1921 в своєму складі Кабінет Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка¹).

Багато чого довелося цій інституції пережити, просто відриваючи серед загально-тяжких умов нещодавно минулих часів найпотрібніше, без чого неможливо було існувати, не маючи ані відповідного приміщення, ані обладнання, ані коштів, — поки вона змогла стати на ноги, зорганізувати певний науковий осередок, здобути собі певне місце серед інших наукових закладів. Загальні матеріальні засоби Академії не дали змоги до цього часу Кабінетові розвинути свою діяльність у напрямку намічених ним шляхів, бо ті-ж „злидні“, що переживались на початку формування, відчуваяться власне й зараз: відсутність матеріальних засобів для лабораторної, експедиційної та дослідчої роботи, обмеженість штатів, неможливість видрукувати те, що намічено до друку Кабінетом, і, навіть, і досі нема хоч більш-менш відповідного приміщення так для внутрішньої роботи, як і для розміщення цінніших зібраних уже наукових колекцій. Але, не зважаючи на всі малосприятливі умови існування й праці його, Кабінет цей уперто й з величезними зусиллями пробиває собі шляхи до справжнього розвитку поставлених ним завдань.

Ведучи свою роботу в напрямку широкого вивчення людини („антропологічного“), в той же час Кабінет позбавлений був змоги рівномірно розвинути її; доводилось, переважно, зосередити увагу на тому, що в даний момент найменш потребувало матеріальних витрат, скупчуючи біля цього більшу частину і сил і тих мінімальних матеріальних засобів, що перепадали до розпорядження Кабінетові. Тепер уже, між иншим, ми стоїмо перед фактом, що деякі наслідки роботи Кабінету все-ж помітно вивели його поза межі суто-дослідчої роботи і привели до скупчення спеціально-музейних матеріалів в такій кількості і підібрані з таким

¹) Друкований орган — „Бюлетень Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка“, вийшло ч. I, 1925 р.

науковим і практичним значінням, що виникла потреба частину Кабінета, — а саме його колекції з української етнографії — виділити в окремий Український Етнографічний Музей, і тим дати більше змоги йому самостійно по властиво йому належному розвиватись шляхові і досягти природнього достойного розцвіту¹⁾.

Самий-же Кабінет Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка, беручи на увагу в першу чергу розвинення суто науково-дослідчої та почасти науково-педагогічної праці, безперечно слід би перетворити в Інститут Антропології, де, з одного боку, як сказано вище, йшло-б розвинення наукової роботи, лабораторної і дослідчої, а з другого — провадилася-б підготовка молодих наукових сил на ниві антропологічних наук (аспірантів то-що), — і тим утворити наукову інституцію на зразок тих, що вже давно існують, або викликаються до існування самою потребою життя за-кордоном. Але перетворювати цей Кабінет в Інститут лише в формі зміни його назви неварто, головне полягатиме в тій майбутній роботі, що він зміг би розвинути. Для успіху в цьому треба бути певними, що Інститутові цілком сприятимуть різні умови та обставини нашого сучасного життя: будуть спочатку принаймні хоча сприятливі реальні фінансові перспективи, а потім і саме більш-менш нормальне матеріальне забезпечення. Чи можна-ж сподіватись в близькому часі таких перспектив і нормального забезпечення в майбутньому? Безперечно, стан нашої республіки, яка ще не зовсім окріпла з фінансово-економічного боку, вимагає поки-що поставитись до цього обережніше; одної гучної назви при тому, коли Інститут залишиться, скажемо, хоча при тих тільки штатах та фінансуванні, що зараз, — занадто є мало. Справжня робота і корисні наслідки її так для науки, як і для республіки, можливі взагалі при кращих, ніж зараз умовах, а особливо коли-б функціонував згаданий Інститут Антропології. Тому така обережність і примушує може краще-б залишитись при назві „Кабінет Антропології ім. Хв. Вовка“, цеб-то трохи нижчою по завданнях та масштабу діяльності установою, ніж Інститут. В разі-ж поліпшення фінансового стану Академії Наук, звичайно, слід заснувати на пошану покійного професора Хв. Вовка справжній Інститут Антропології, що відповідав-би дійсним потребам сучасної науки в умовах нових форм будівництва нашого державного устрою.

Тим часом Кабінет Антропології повинен виконувати своє завдання, уперто йдучи по шляху „антропологічного“ вивчення людини, розуміючи тут той комплекс антропологічних наук, споріднених поміж собою і об'єднаних в єдине ціле поняття „Антропологія“, про який вище вже згадувалось.

Головні завдання роботи Кабінету Антропології мають бути на перший час у масштабі можливості такі:

- 1) Людина за передісторичні часи (палеоетнологія).
- 2) Людина і раси з фізичного погляду (спеціальна антропологія анатомічна).

¹⁾ Згідно ухвали спільного зібрання УАН від 12 жовтня 1925 р.

3) Народи світу з етнічного погляду (етнологія).

4) Людина з громадського погляду (соціологія¹⁾).

5) Підготовка відповідних молодих наукових сил.

6) З метою характеристики й порівняння певної доби, певних ділянок розумового розвитку людства в цілому й окремих його груп та їх фізичного стану— збирання відповідних матеріалів та річей.

7) Видання наукових праць Кабінета ; видання спеціального антропологічного, бажано, періодичного органу для друкування взагалі праць з антропологічних дисциплін.

8) Збирання відповідної літератури.

9) Популяризація серед широких кол антропологічного знання та досягнень і втягнення їх в загальну творчу роботу в цьому напрямкові.

10) Контакт і науковий зв'язок та співучасть аналогічних інституцій і окремих учених СРСР та закордону.

Кабінет Антропології (в майбутньому Інститут Антропології), об'єднавши біля себе відповідні наукові сили, як єдина інституція на Україні, аналогічної якої у нас нема, набирає великої, виняткової ролі, великого значіння в нині такому актуальному питанні, що ним ми організовано так мало ще займались. Українській Академії Наук належала честь першій висунути це питання й закласти початок такої роботи. Не від неї залежало поставити роботу в сприятливі забезпечуючі умови. Треба сподіватись, що не тільки в Академії ця справа й надалі зустрічатиме співчуття, але, разом із ростом та зміцненням фінансово-економічного стану республіки, співчуття це буде також зустрінуто і в загально-державних та широких громадських колах. Тоді дійсно з'явиться змога підтримати сучасну й заснувати пізніш справжню науково-поставлену єдину на Україні інституцію—Кабінет чи то Інститут Антропології ім. Хв. Вовка, яка, разом із науково-дослідною працею, змогла-б розвинути працю по утворенню теж єдиного на Україні „музею людини“ і тим створити осередок вивчення людини, цієї могутньої сили в культурному й продукційному житті, а також в державному будівництві зокрема нашої республіки.

В. Дубровський

Про потребу в планування історично-археологічних досліджень України

Сучасний стан історично-археологічних досліджень України характеризується перевагою в цій справі індивідуальної ініціативи дослідника, і, як наслідок цього, безплановістю. Деяким керуючим фактором є завдання продовжувати роботи дореволюційних років (напр., Ольвія, Трипілля, Мизинь то-що), але ці окремі випадки ні в якому разі не можуть

¹⁾ В дальшому розвинути діяльність і в площу інших антропологічних дисциплін.

обмежувати потрібного обсягу досліджень. Життя само штовхає на поширення території, яку треба вивчати: зараз нема майже жадного кутка України, де - б силами місцевих музейних чи архівних робітників, кваліфікованих учених - археологів чи аматорів - самоучок та краєзнавців etc. не розпочаті були - б дослідження пам'яток матеріальної культури минулого та сучасності. Вивчаються археологічні пам'ятки, архітектурні, етнографічні. Час від часу до Наркомосу доходять не тільки звісти про це, але й конкретні пропозиції, вимоги грошей на початок чи продовження робіт, повідомлення про ці роботи, прохання дати можливість друкувати розвідки, інформації то - що. Цей потік окремих дрібних шукач, винаходів, спостережень, який буде рости з року на рік, нема можливості й не треба припиняти, не вважаючи на те, що він, складаючись зі спроб окремих осіб, що майже не зв'язані між собою нічим, занадто анархічний і через це недоцільний, а може й шкідливий де в чому. Треба використати цю ініціативу, що виникає скрізь на місцях, спланувати в цьому напрямкові роботу державних, громадських організацій та окремих осіб, поставивши провідну ідею цієї роботи, склавши довготермінову програму досліджень у всеукраїнському масштабі, розподіливши цю програму на чергові короткострочні завдання відповідно бюджетових можливостей та самої послідовності плану. Така проблема, безумовно, в зв'язку з питанням про охорону пам'яток матеріальної культури та з підвищенням науково - дослідчої діяльності наших державних музеїв, стане предметом обговорення на майбутній нараді музеїв та на археологічному з'їзді, але варто, здається, порушити, обміркувати й обговорити цю справу заздалегідь, аби різні думки та погляди з цього приводу були виявлені вже до згаданих нарад, щоб був підготований конкретний матеріал до складання довгострочного плану історично - археологічного дослідження України, щоб були з'ясовані потрібні для цього люди й кошти.

По - перше треба сказати про мету історико - археологічних досліджень на Україні взагалі і планових зокрема. Звичайно, доведеться відсунути суто - абстрактний підхід до пам'яток матеріальної культури (старовини, мистецтва, народньої творчості). Не можна охороняти й вивчати все взагалі старе через те тільки, що воно старе. При такому розумінні справи не вистачило - б ніколи ні помешкань, ні людей, ні грошей, чого у нас і без того обмаль. Ми повинні провести одбір того актуального історично - археологічного матеріалу, що в першу чергу й безумовно підлягатиме охороні й дослідженню. Щоб не було суперечок відносно принципу, по якому буде відзначатися актуальний матеріал, треба зазначити, що нас в першу чергу повинне цікавити: 1) все, що зв'язане з українським народом та територією України, 2) те, яке значіння має дане явище в розвитку техніки виробництва того чи іншого майстерства на Україні, а не само по собі, цеб - то предмет, яко матеріальний наслідок виробничої техніки на певному ступні громадського розвитку, а не тільки як засіб окраси, художнього смаку, розкошів, 3) те, як в цих матеріальних наслідках відбувався класовий устрій свого часу, соціальні взаємовідносини і що саме ці предмети дають для з'ясування тих відносин і зв'яз-

заної з ними ідеології різних класових угруповань. Конкретні приклади: для нас цікавіше козацька зброя, ніж сасанідська гема; бідний селянський килим, ніж розкішні панські меблі; еволюція селянського воза, ніж куповані за кордоном коштовні кубки козацької старшини, будівельна техніка, ніж архітектурні оздоблення й т. п. Треба покинути антикварно-золотарський підхід до річей старовини, який був зразковим для доби, коли історичними досягненнями займалися майже виключно поміщики, багатії - аматори й т. инш. Треба перейти до вивчення предметів масового споживання (найближче до цього стоїть етнографія — ця „археологія сучасности“, але варто подібні інтереси поширити й на найстаріші часи). В тих предметах, які збираються й вивчаються, для нас важливе не стільки художнє вражіння від них, а техніка їх виконання (скажімо, килима, будинку) та соціальний зміст (картина, портрет), бо для робітника й селянина варто знати, як вироблялася та чи инша річ (напр., порцеляна), а не те, яка вона гарна, розкішна, бо завдання нашого часу засвоїти та перевищити техніку старого буржуазного світу. Такий підход, доцільно роведений, може дав би можливість нашим музеям, цим „гекатомбам на вівтар муз“, перестати бути тільки кунсткамерами, де переховується безліч раритерів, дивовижних речей, біля яких гуртуються невеличкими купками жерці своєї справи — археологи, мистецтвознавці, що часом витрачають свої сили на дослідження ніжки якого небудь канделябру (див. „Извест. Акад. Ист. матер. культ.“ т. I, ст. 261 — 264), не маючи змоги поставити свої знання в звязок з життям, на послугу працюючим масам, на поліпшення побуту їх. І до кам'яного віку — треба підходити, відправляючись од сучасности, як каже М. П. Покровський („Очерки по ист. рев. движ. в России“. М. 1924, ст. 5).

Що торкається до довгострочного програму досліджувань, то треба зауважити, що складання його не під силу одній окремій особі, навіть знавцеві справи, — це можна зробити тільки колективним зусиллям. Кожний музей і зараз уже опанував певну територію, яку його співробітники знають з боку того, які пам'ятки на ній переховуються, що досліджено і що ще зосталось вивчати. Таким чином не звязано з великими труднощами використати, по-перше, детальні краєві програми, а потім координувати їх, погодити між собою та об'єднати в один загально-український план. Термін для такого довгострочного плану можна вибрати різний, — мені - ж здавалося - б найдоцільнішим взяти для нього 25 — 30 років, цеб-то період праці, на який ми можемо сподіватись від одного покоління вчених-археологів. Звичайно, що план треба розподілити на послідовні етапи: що треба розробити в першу чергу, що в другу й так далі. Найкраще може - б розкласти роботи на три групи по трьох десятиріччях, зазначивши приблизно, що можна і в якій послідовності треба виконувати щорічно.

Така програма робіт, погоджена та апробована головними науковими музеями України, дасть змогу працювати нашим ученим археологам не розпорошено, без загальної перспективи, індивідуально, а організовано, сукупними зусиллями (скажімо в формі експедицій). Крім того, існування

такого затвердженого відповідними державними органами плануд асть можливість реально, обґрунтовано й доцільно складати відповідну частину бюджету НКО що до охорони та досліджень пам'яток матеріальної культури, і уникнути тієї випадковості й часом гіпертрофованої академічності підходу, як часом раніш помічалось.

Треба однак зауважити, що сподіватися на те, що такий план буде одразу повно й безпомилково складений й що виконання його буде провадитися без усяких перешкод, було - б зайвим оптимізмом. Всі труднощі цієї роботи, — першої спроби планування іст.- арх. досліджень в державному масштабі, навіть не можна передбачити. Але це не може зупиняти нас од здійснення цього завдання, бо настав час, коли треба укласти іст.- арх. дослідчу працю в певне русло, організувати її, дати можливість розвитку в республіканському обсязі.

Не можна обминути в цьому плані часів історичних, — скажімо XI — XIX ст., бо планове дослідження цієї доби для нас ще більш цікаве, ніж попереднього часу. На жаль, відсутність в Укрцентрархіві зводного каталогу - показника архівних фондів всієї України (а архівні фонди — це головне джерело для вивчення соціально - економічного розвитку країни) не дає можливості навіть передбачити, що можна буде зробити в цьому напрямкові, не тільки складати план. Але здається, коли, сподіваємось, незабаром такий каталог буде, це питання стане ще гостріше, ніж попереднє. Бо легко зрозуміти, що кустарна, суто - індивідуалістична робота над безліччю архівних матеріалів не тільки не може дати повного послідовного вивчення їх, але, навпаки, веде до недоцільного розпорощення сил, виривання з „тьми тем“ архівних справ показового чи „анекдотичного“ матеріалу, диспропорціонального розроблення фондів і т. п. Звичайно, й у цьому випадку організація науково - дослідчої історичної праці не може бути проведеною примусово, шляхом наказу. Адже план, складений авторитетними знавцями - істориками й архівістами, перевірений в порядку обговорення, ухвалений більшістю дослідників, надрукований для загального відома, стане остільки реальною силою що до увязки індивідуальних робіт в одну велику планову цілість, що може це бути ясно без аргументації. Мені здається, що це питання треба обов'язково поставити на майбутньому Історично - Археологічному З'їзді, поширивши його особистий склад та повістку питань. Коли - б навіть такого плану й не пощастило скласти, то сама постановка цього питання й дискусіювання його дала - б привід дослідникам в галузі історії і археології України перевірити попередні досягнення та накреслити завдання на майбутнє.

Наукове вивчення мистецтва

Проблема наукового вивчення мистецтва стоїть на Україні вже не перший рік. Але в даний час вона актуальна більше, ніж коли небудь...

В Росії давно вже існують спеціальні установи, що займаються науково-дослідною роботою в царині мистецтва. Наймолодшу з них, Ленінградський Інститут Історії Мистецтв, утворено ще до революції. З установ, що виникли після революції, найбільшої уваги заслуговують: Державна академія художніх наук (ДАХН) та Дімн (державний інститут музичних наук). Обидві в Москві. Вся їхня діяльність, взагалі досить продуктивна, показує, як і всі їхні розвідки, що в мистецтві справжня науково-дослідча робота, загалом кажучи, тільки ще починається. До мистецтва, як до предмета наукового вивчення, більш чи менш серйозно почали підходити тільки вчені радянського Союзу. В усіх останніх країнах, за рідкими винятками, до цього часу панує старий метод індивідуальних висновків і оцінок, заснованих на особистому смакові та думках. Коли ж узяти на увагу, що до основи вивчення художніх наук ми кладемо марксівську методу, то зробиться, а рігори очевидним, що поки-що (і треба гадати, ще довгий час) ми зможемо орієнтуватися, головне, на наукові сили нашого Союзу. На жаль, в царині марксівського мистецтвознавства дуже невеликі досягнення й Ленінграда з Москвою. Ленінградський інститут історії мистецтв довгий час залишав в тіні соціологічний бік взагалі, а соціологічний відділ ДАХН'а до наших днів лишається найменш насиченим по темпу та наслідках роботи, ніж всі інші відділи Академії. Пояснюється це, переважно, відсутністю потрібної кількості мистецтвознавців — марксистів та тиском старих традицій, ще досить сильних.

З другого боку, наукові установи Росії зовсім ще не увільнилися від великодержавних тенденцій, таких властивих російській інтелігенції взагалі. Цікавлячись питаннями етнографії, вони при всій скромності своїх матеріальних ресурсів все-ж мають змогу організовувати найрізноманітніші наукові експедиції до інших республік. Так, з експедицій, намічених Художнім Відділом Головнауки РСФРР в біжучому році, нам відоме намічення ось таких: до Монголо-бурятської республіки — по збиранню та вивченню художньої творчості та художнього побуту сучасності; до Крима — музично-етнографічної експедиції ДІМН'а, до Бухари — такої-ж; до Туркестану — музично-етнографічної експедиції ДАХН'а; до Поневежського повіту — для вивчення російського побутового селянського дерев'яного будівництва та декоративного мистецтва; до північної частини Вологодської та Череповецької губернії — для запису народніх співів; до Білорусі та північного краю — для збирання матеріалів по селянському театру і побутовому обряду.

Характерно, що в цих численних експедиціях ніяк не фігурує Україна, хоча Білорусь така-ж самостійна республіка, як і наша, ввійшла в поле зору Москви. Важко шукати причин (та й не треба), але все-ж

загадково, тим паче, що Україна, звичайно, для мистецтвознавців являє особливо вдачний район для вивчення. Гідно уваги друге, що в Москві далеко ще не піднялися до справжнього розуміння значіння національної проблеми. В цім відношенні дуже показова позиція одного з найпередовіших вчених, Н. Пісанова, що виступив у другій книзі журналу ДАХН („Искусство“, № 2, Москва, 1926 р.) з інтересною статтею: „Областной принцип в русском культуроведении“. Розробляючи „культурно-історичну схему“, проф. Пісанов констатує відсталість літературно-культурних „шляхів сполучення“, що зводяться (грубо) до графіки: „от древнего Киева на Москву и от Москвы на Петербург, с веткой на Новгород“ (стор. 87). Визнаючи необхідність спрощення цієї мережі, рахуючись з наявністю української і білоруської літератури, що їх він визнає „присутствующими рядом“ з російською, проф. Пісанов, однак, далі топографічної диференціації культури не йде і національні культури класифікує як краєві. Природно, що при такому відношенні до національних моментів мистецтвознавства з боку центральних наукових установ Москви розраховувати, що науково-художня думка національних республік може бути хоч як небудь задоволена, — не доводиться.

У нас, на Україні, іде нині, паралельно з відродженням всієї української культури, гарячкове будівництво по лінії українського мистецтва. Наші передові театри займають своїми художніми досягненнями місце поруч кращих театрів Росії. В царині музики хорової творчість (композитори і капели) є нашою гордістю. Народжується і зростає музична література струнна (для квартетів та симфонічного оркестру) і вокальна. Країна вкривається силою будівель, що мають значну вартість та ставлять питання про утворення нового українського архітектурного стилю.

Словом, не тільки минуле українського мистецтва (зовсім ще мало вивчене), але й увесь сучасний художній побут України, кожен дріб'язок повсякденного художнього будівництва неблагано вимагають втручання наукової думки, — притому своєї власної — тієї, що безпосередньо зацікавлена в зрості цього будівництва і так чи інакше зв'язана з минулим України.

Само собою, значить, повстає питання про організацію на Україні науково-дослідних установ. Тут і дослідчі катедри і науково-художні асоціації, і спеціальний який небудь науково-дослідчий інститут, а може, навіть і своя українська академія художніх наук. Звичайно, не все відразу, але перспективи — як - раз такі.

Чи є-ж у нас наукові сили для цього? Є, але, розуміється, їх не досить. І їх більше не буде, коли своєчасно не утвориться центр, що займеться збиранням того, що вже є та вживе заходів до підготовки нових кадрів наукових робітників. Але і утворення однієї тільки науково-художньої атмосфери, якої поки що немає, принесло-б дуже багато. Ясно, що ініціатива в усьому повинна виходити від Головнауки. Досвід інших країн і своя місцева ситуація підкажуть реальні в наших умовах організаційні форми. Ті-ж самісінькі обставини продиктують характер і теми роботи.

Загальний - же культурний і художній підйом життя на Україні може бути вірною гарантією того, що і на цій ділянці Радянського державного будівництва ми раніш чи пізніш переборемо неминучі перешкоди.

Акад. В. Бузескул

Відкриття та досягнення за останні роки в галузі загальної історії

Не зважаючи на світову війну та дальшу руїну, наукове життя не замерло. Не припинились наукові досліді і в галузі історії. Навпаки, на час війни та на останні роки припадає багато важливих відкриттів у цій галузі. Найефектовніше з них, звичайно, є відкриття в Єгипті, в так званій „Долині царів“, близько давніх Теб (Фів), гробовища Тутанхамова (за 1350 років до нашої ери), одного з найближчих наступників „царя-еретика“ Аменхотепа IV. Відкриття це зроблено лордом Карнарвоном та Картером наприкінці 1922 р., й важливе головним чином тим, що тим часом, як дотепер відкриті гробовища фараонів знайдено пограбованими ще в старовину або за нових часів, тут перед нами ціле, непорушне багатюще гробовище з силою розкішних, чудових річей,— за висловом американського єгиптолога Брестеда „блискуче відкриття краси та тонкості єгипетського мистецтва“. Але про цей сенсаційний знахід, стільки писалось навіть по газетах, що тут зайва річ зупинятися на ньому¹⁾.

Не такі ефектовні, але в науковому відношенні, може, важливіші досягнення в галузі вивчення історії та культури хетів.

Колись хети складали могутню державу, що в XV—XIII віці до нашої ери була суперницею царства фараонів. Влада хетів поширювалась на горішнє течиво Єфрату та значну частину Сирії, де вони стикалися з єгиптянами; але головним їхнім центром була середина Малої Азії, Кападокія, по обох берегах Галісу, де недалеко теперішньої Ангори була й давня їхня столиця на місці теперішнього села Богазкоя. „Забуте царство“ хетів притягло за останні роки особливу увагу лінгвістів, археологів, істориків²⁾. Хетів деякі вчені тепер висувають, яко „могутній культурний світ, рівноцінний сумеро-акадійському та єгипетському, відзначають вплив хетської культури на народности Кавказу та нашого півдня. Ще років двадцять тому відомий орієнталіст Гуго Вінклер відкрив у Богазкої цілий „державний архів“ хетських царів. Але хетські письмена довго не щастило дешифрувати. На протязі світової війни та в дальші роки в цьому відношенні маються великі досягнення. Починаючи з 1915 р., зусиллями Грозного (Hrozny) та інших учених питання майже розв'язане: хетські письмена врешті пощастило більш менш прочитати.

¹⁾ В столиці згаданого вже царя-еретика Аменхотепа IV, на місці теперішньої Тель-ель-Амарни, спочатку німцями, а потім англійцями провадяться розкопування, що привели, між иншим, до відкриття приватних будинків як багатих, так і бідних, що вперше знайомить нас з приватним житлом давніх єгиптян.

²⁾ Див. мою статтю про „хетське питання“ в колишній „Науці на Україні“, 1922 р., ч. 2.

Поміж недавніх відкриттів звертає на себе увагу знахідка хетських законів з архіву Богазкоя. Вони оголошені Грозним¹⁾, переклад на німецьку мову зробив Цимерман при допомозі Фрідріха²⁾. Не що давно з'явився французький переклад Грозного³⁾. Закони ці містять у собі цікаві подробиці що до господарства, соціальних взаємовідносин, побуту, звичаїв, почасти політичного устрою хетів⁴⁾. Це цікавий матеріал не тільки для історика, але й для соціолога та етнолога. Мимоволі постає порівняння хетських законів зі славнозвісним кодексом Хаммурабі, що відкритий на початку теперішнього сторіччя, з Мусієвим законодавством та законами асирійськими, що теж не що давно відкриті на трьох глейфових табличках при німецьких розкопуваннях в давньому Асурі (тепер Калат - Шергат), видані в 1920 р. й зроблено їхній переклад на французьку, німецьку та англійську мову⁵⁾. Вони характеризують унутрішній стан Асирії в період її першого підвищення років за 1350 — 1100 до нашої ери. Це відкриття було великою несподіванкою: з часів цього періоду мались криваві літописи асирійських царів; тепер ми маємо пам'ятку їхнього мирного законодавства, що малює господарство, побут, звичаї, родинні відношення давніх асирійців.

Не кажемо вже про нові уривки сумерійських законів з архіву давнього Урука та Ніппура. Не що давно Gadd відкрив хроніку часів нововавилонського царства, що містить у собі нові, дуже цікаві дані що до упаду Ніневії та катастроф, понесених тоді Передньою Азією.

Як відомо, з кінця минулого віку вражаючі відкриття робляться що до грецьких папірусів в Єгипті. Досить згадати про знахідку трактату Аристотеля, що торкається державного устрою Атен („Атенська Політія“. Особливо багато папірусів знайдено на місці міста Оксірінха, на межі лівійської пустелі. До початку світової війни їх було видано (Гренфелем та Хентом) 10 великих томів; з того часу з'явилося ще декілька томів. З недавніх знахідок з - поміж цих папірусів можна відзначити, напр., уривок на двох клаптях з трактату: „Про справедливість“. Один з дослідувачів цього уривку⁶⁾ вважає, що ця знахідка повинна „зробити повний переворот у поглядах на історію грецьких морально - політичних теорій V віку (до Р. Х.), що були поширені за останній час“. Але в усякому разі уривок дуже цікавий. Той-же дослідувач бачить в його авторі найдавнішого представника анархічної ідеї⁷⁾. Можна зважати за усталене, що згаданий трактат належить софісту Антифонті. Автор протиставляє закони людські та накази природи. Накази законів, каже він, — наслідок угоди; накази природи це є щось природжене. Більша частина

1) В „Keilinschriften aus Boghazköi“, 6.

2) В „Der alte Orient“, 23, 2. З німецької мови зроблено російський переклад А. А. Захаровим у збірникові: „Хетты и хеттская культура“. М. Л. 1924.

3) „Code hittite provenant de l'Asie Mineure“, 1924.

4) На російській мові про ці закони ст. І. Н. Бороздіна в „Нов. Востоке“ кн. 4, 1923, А. А. Захарова „Право и жизнь“, 1923, кн. 9 — 10.

5) Про них на рос. мові ст. А. А. Захарова „Право и жизнь“, 1923, кн. 9 — 10.

6) С. Я. Лурье в „Извест. Рос. Акад. Наук“ 1918, № 18.

7) С. Я. Лурье, „Антифонт“, М. 1925.

того, що справедливе з погляду закону, вороже людській природі. Те, що зазначається, як корисне в законах, є пута людської природи. Право, що базується на законі, не дає належної допомоги людям: „Вся наша юстиція, властиво, корисна тільки для нападчиків“ і т. д. А наприкінці другого клаптя сказано: „Дітей вельможних, хоча-б і злочинних батьків, ми шануємо й поважаємо; людей нижчого походження не поважаємо й не шануємо. При цьому ми поводимо себе у відношенні один до другого, як варвари; адже-ж від природи ми всі в усьому створені однаково — і варвари і еліни. Варто лише звернути увагу на те, що від природи обов'язково властиве всім людям... Ні один варвар, ні один елін від нас нічим не відрізняється: всі ми дихаємо повітрям через рот та ніс“...¹⁾ В цьому уривкові багато спільного з тим, що каже Калліки у Платона в „Горгії“ й в цілому potwierджується свідчення Платона про софістів:

Але особливу увагу спеціалістів в галузі папірусології звернуло на себе друге недавнє відкриття — знахідка „архіву Зенона“, що був управителем (в 50 роках III в. до нашої ери) великого маєтку Аполонія, міністра фінансів при Птоломеї II Філадельфії, маєтком, що був подарований Аполонію царем. Архів цей складається з офіційних та приватних документів, ділових паперів, головним чином листування, в цілому кількістю понад 350 документів. Знайдено його випадково в 1915 році фелаксами, що рили землю на місці давньої Філадельфії (села на східній околиці Фагома), де був маєток Аполонія. Папіруси придбали скупщика, що відтак розпродавши їх частками в різні руки. Частина попала до Флоренції, друга — до кайрського музею; частина придбана британським музеєм та бібліотекою в Манчестері; один папірус дійшов до Гамбурга; деякі папіруси з „архіву Зенона“ потрапили до рук приватних колекціонерів. Починаючи з 1917 р., з'явився ряд видань цих документів. На підставі цих видань та ознайомлення навіть з ще не оголошеними папірусами того-ж архіву, російський академик М. І. Ростовцев, що має зараз катедру в одному з американських університетів, написав англійською мовою дуже цінну розвідку з економічної історії про „Великий маєток в Єгипті в III ст. до Р. Х. (A large estate in Egypt in the third century B. C. Madison. 1922). Після цього дослідження „архіву Зенона“ зробилось ще яснішим. Ми бачимо, що по суті своїй уявляє собою подарований маєток²⁾, двір Аполонія, з усім його персоналом: коло друзів Зенона, щоденні справи управителя, заходи до збільшення плодючості землі, широке господарство маєтку, відношення між його адміністрацією та селянами; становище останніх, права й обов'язки державців подібних маєтків у відношенні до сусідніх сел, роля греків та інших чужеземців у економічному житті Єгипта та відношення їх до тубільців. Постає жива картина великого маєтку середини III віку. Виходячи з докладного вивчення цього маєтку, М. І. Ростовцев характеризує взагалі господарську політику перших Птоломеїв. Наслідком цього майстерного дослідження є те, що „архів Зенона“ проливає світло на багато історичних питань,

¹⁾ В. П. Бузескул, „Открытия конца XIX и нач. XX в.“ ч. II, стор. 93 — 94.

²⁾ Аналогію М. І. Ростовцев бачить в Росії XVI — XVII в.

важливих для характеристики еліністичної доби та для нашого уявлення про давній світ взагалі. Вількен¹⁾, мабуть, чи не кращий сучасний назвець грецьких папірусів називає працю М. І. Ростовцева „eine ganz ausgezeichnete Leistung“, де найтонша детальна праця поєднується з широким поглядом історика господарства, а другий німецький вчений Zucker на сторінках Historische Zeitschrift (129 В. Н. І., 1923) присвячує досліді М. І. Ростовцева статтю, що закінчує виявом „найбільшого диву перед цією видатною книгою“.

З інших грецьких папірусів, не що давно знайдених, відзначимо ще лист імператора Клавдія до мешканців Олександрії (41 р. після Р. Х.), де між іншим згадується про антисемитський рух та робиться пересторога проти скупчення сирійських юдеїв у Олександрії.

Ось деякі з найголовніших відкриттів останніх років в галузі історії. Ми тут обмежуємося зазначенням відкриттів, що торкаються стародавнього світу й робимо це не тільки через брак місця, але й через те, що в так званій середній та новій історії не робиться так багато й таких відкриттів, науковий рух не йде таким швидким темпом, як у галузі давнього світу.

Проф. О. Федоровський

Харківський Археологічний Музей та його науково - дослідча праця

Вже з перших часів існування Харківського Університету (1805 р.) починається робота по збиранню різноманітних пам'яток старовини, в тому числі і передісторії для „Кабінету рідких річей“. Так, вже 1807 року Рада Університету звертається до директорів шкіл підлеглої їй учбової округи з проханням, щоб вони „старалися відшукувати різні рідкі речі що до природознавства та старовини, доставляли їх в Правління і скуповували на університетські кошти“. З того-ж року до університету починають прибувати різноманітні подарунки, в тому числі і деякі археологічні нахідки з України, але зовсім випадкового характеру.

1835 року на підставі нового університетського статуту, музей перетворюється в „Музей Красних Мистецтв та Старовини“, але розвивається тільки перша частина його завдань, а відділ старовини залишається в зародковому стані, і місцеві пам'ятки в ньому ще дуже не численні. З 70 років починається повільний приплив місцевих археологічних знахідок, а в 90 значно побільшується.

Але за початок існування Харківського Археологічного Музею треба вважати 28 серпня 1902 року, коли відкрився харківський археологічний з'їзд. До цього з'їзду зроблено було багато екскурсій, розшуків, розкопів, що виявили одразу великі археологічні скарби Харківщини. З усіх знахідок та зібраних річей утворилася гарна археологічна виставка,

1) Archiv für Papyrusforschung. VII, 74 -- 75.

більша частина якої залишалася в Харкові і склала справжній відділ місцевої археології. На жаль після з'їзду розвиток відділу знов підупадає. Лише 1920 р. у зв'язку з реформою всіх музеїв, цей відділ був відокремлений, переведений в друге, більш просторе, помешкання й одержав нову організацію й новий розподіл матеріалів по культурах. З того-ж часу відновляється дослідча робота музею, збирання відомостей до археології Харківщини, складання археологічних мап, екскурсії співробітників, і невеличкі розкопи, що провадилися переважно без всяких коштів руками студентів, військових курсантів, учнів, молоді, що безперестанно групуються навколо музею і надає його роботі жвавість та енергійність.

Велику допомогу роботі музею роблять численні кореспонденти музею: колишні слухачі археологічних курсів при музеї, учасники семінару при музеєві, студенти ІНО, що часто одвідують музей, а також екскурсанти до музею — вчителі й учні, дорослі й діти. Спільною колективною роботою посувається так збирання фактичного матеріалу, як і оброблення його в стінах музею. Ця праця дала вже чимало наукових даних, на яких ми коротенько зупинимось.

Музей містить в собі колекції майже виключно по археології Харківщини (Слобожанщини) з найдавніших часів і до XIII—XIV сторіччя. Колекції поділені по культурах на такий спосіб, що дають загальний нарис розвитку матеріальної культури та зміни народів на нашій території. Ті рештки, що зібрані в музеї, ми розділяєм на такі культури: кам'яна доба, бронзова доба, скіто-сарматська доба, хозарська доба, пізні кочовники, слов'яни. Останки старої кам'яної доби — палеоліту поки-що зовсім нечисленні. Ми маємо тільки невеличку кількість кремінних уламків, що знайдені в останні часи разом з кістками мамута і мають на собі ознаки штучного оброблення рукою людини; ці останки свідчать, що людина існувала на Харківщині вже за часів льодовикової доби та полювала за мамутом, носоріщем, диким биком та іншими велетенськими звіринами, що їх кістки знаходяться дуже часто на Харківщині. Останки нової кам'яної доби — неоліту дуже розповсюджені на Харківщині. В багатьох місцях по узбережжях річок Дінця, Осколу, Ворскла, Псьолу, а часто й невеличких їх допливів, як-то Уди, Лопані, Харкова і др., знаходимо значні площі, укриті летючими пісками. Ліві боки тих річок складені з піскуватих річкових замулів, були колись цілком укриті великими борами. Але згодом, а найбільше за останні часи, велика кількість соснових борів повирубувана, і зараз ті піскі пересуваються вітром з одного місця на друге. Вітер насипає з них великі кучугури, а поміж них залишаються низькі западини, відмини, відкіля вітер виніс пісок, а на поверхні їх залишив ті рештки старовини, що були зберегалися в шарах піску. Серед них знаходимо багато кремінного знаряддя: ножі, шкрябачки, шила, вістря до стріл і т. п.; також багато уламків глиняного посуду, оздобленого різноманітними візерунками, що зроблені паличкою, кісточкою, гребінцем. Велика кількість нахідок нової кам'яної доби зроблена за останні роки на Вовчанщині, Зміївщині, Ізюмщині, Куп'янщині та Охтирщині. На підставі цих нахідок вже виникає можливість

розділити неолітичну добу Харківщини, а разом і всієї України на три частини: ранню, середню і пізню. Деяка кількість шлихованого кам'яного знаряддя, найбільше сокир, що знайдені на Харківщині, належить переважно вже до наступної культурної доби — мідяно-бронзової.

Мідяно-бронзова доба. Знайомість з металами приходить на Слобожанщину досить пізно. Ще й досі ми не знаємо добре відкіля прийшла вона на Україну. Сліди мідяно-бронзової доби звязані у нас з знахідками двох категорій. З одного боку — це випадкові знахідки окремих, іноді великих, мідяних речей, наприклад, сокир, списів, кинжалів, що траплялися біля Харкова на Куп'янщині й у других місцевостях. В останні часи дві великі мідяні сокири знайдені в сл. Вільшані недалеко Харкова. Для пояснення цих знахідок важливий матеріал дають сліди старовинних копалень та шахт в Павлоградському та Бахмутському повітах. Так знайдені уламки необробленої міді, що витоплювалася на самому місці розробки, помішані з дерев'яним вугіллями, череп'ям глиняного посуду та деякими уламками мідяних речей, що разом з тим перетоплювалися та переливалися на нові знаряддя. В харківському музеєві зберігається невеличка колекція останків такої металургії мідяної доби, в тому числі уламки серпів, що наближаються найбільше до західно-європейських типів, як показало переведене в останні часи їх вивчення.

До тої-ж доби належать могили, що розповсюджені по всій Харківщині, може бути одна третина всіх могил нашої країни, котрі містять „поховання з зібганими та пофарбованими кістяками“. Велика кількість матеріалу, викопаного з тих могил, міститься в харківському музеї і складається з різноманітного, почасти гарно помереженого, глиняного посуду, кремінних скалок, ножів та стріл гарного виробу, шлихованих сокир, кісткових знарядь та прикрас — як кільця, кружальця, орнаментоване ребро і т. инш.; бронзові речі: ножі, шильця і т. п. Часто знаходяться грудки червоної вохри, що вживалася тоді, мабуть, для фарбування тіла. Велика й гарна збірка кераміки бронзової доби притягає велику увагу фахівців. Так в серпні цього року музей одвідав відомий вчений, фінський професор археології Гельсінгфорського Університету А. М. Тальгрєн, який ретельно студіював керамічні збірки бронзової доби, а також і матеріали до металургії й великі мідяні речі.

Наслідки скитсько-сарматської доби, несподівано з'являються досить численні на Харківщині. Раніше вважали, що вони трапляються тільки в західній частині, на Богодуховщині, де в могилах були знайдені чудові прикраси з щирого золота, частини зброї, посуд і т. п., які попали в Московський Історичний Музей. Але після того були розкопані ще досить багаті поховання з бронзовими площиками до стріл, намистами, золотими платівками, каблучками і т. инш. на межі колишніх Богодухівського та Валківського повітів, біля Вовчанську і т. д. За останні часи численні знаходки цієї доби, але дуже бідної культури, знайдені на просторі Богодуховщини, Валківщини, Харківщини, Зміївщини. До неї належить, безперечно, низка городищів по Донцеві та його допливах, Ворсклі, а правдоподібно і Псьолу. Великі могильники цього часу біля

пос. Липова Роща та сл. Огульці були освітлені невеличкими розкопами 1923 — 1925 року. Так само і величезні купи попільщів біля Богодухова, Куряжського монастиря, Старих Валок і в численних інших місцевостях стали відомі за останні роки.

Ще недавно культурні останки готів були майже невідомі на Харківщині. Але протягом останніх років на Харківщині знайдена низка скарбів з часів переселення народів, які раптом висунули Харківщину на одне з видких місць в цьому відношенні. Ці скарби, знайдені на Богодухівщині, в околицях самого міста Богодухова, та на Харківщині в сл. Люботині, складаються з великої кількості прикрас. Більшість з них бронзові — це різні платівки, причіпки, обручки, ланцюжки, дзвоники, бляшки на ремінці, а найбільш цікаві фібулі — великі застібки почасти із звірячим орнаментом, почасти так званого пучкастого або меровингського типу, почасти прорізні, а також і другі речі. Дуже цікава велика кількість виробів з цини. Це головки до китиць, гудзики, причіпки, маленькі бляшки, а також різного розміру та форми зливки цини, що мабуть були в ужитку, яко монетова одиниця. Менше маємо срібних речей, це переважно масивні бляшки та оскопи на очкурі, а також тоненькі пліскуваті діядеми на голову.

Трапляються ще різноманітні намиста з мушлів, бурштину, різнокольорового скла, цини. Єсть два ікла якогось хижака з просвердленими дірочками. До зовсім іншого типу належать речі з невеликого скарбу, що знайдений 1923 року на городищі під м. Змійовом. Скарб складається з срібних речей, між котрими маємо велику тонку фібулю, важкі обручки з незлutowаними дутчастими кінцями, великі сережки, або скриньові кільця з мережаними пліскатими причіпками, кільця з срібного дроту, видуті тоненькі кульки, мабуть гудзики, інші прикраси, також великий рядок намиста з мушлів, бурштину, а переважно з різнобарвного скла, гуголясті, крапчасті і однобарвні. Ця дуже важлива знахідка тільки трохи нагадує речі так званого готського стилю і взагалі має незначну кількість аналогії серед всіх українських знахідок, а саме знахідні на Пастерському городищі на Чигиринщині і ще дві або три других на Київщині. Можна вважати, що цей скарб належить до якоїсь іншої культури з часів переселення народів, мабуть трохи пізнішої ніж готська. Ці знахідки неодмінно викликають жваве зацікавлення усіх фахівців, особливо закордонних, що роздивлялися на них, і вже двічі були пропозиції надрукувати їх в закордонних часописах.

Цілком новим з'являється факт знаходження на території Харківщини римської культури: полей похоронних урн. Нахідки римських монет уже раніше відомі в багатьох місцевостях, але 1921 р. було відкрито випадково поховання з типовими речами цієї культури на межі Богодухівщини, а ця знахідка разом освітила цілу групу кераміки, що знайдена того ж 1922 року в околицях Богодухова. Разом була одержана відтіля також і монета Фаустини. 1924 р. велика кількість керамічних фрагментів зібрана на поверхні землі на Валківщині разом з монетою Гадріана, в 1925 — 26 року ці знахідки значно побільшені й поширилися вже й на Харківщині.

Вивчення заступаючої культури Верхне-Салтівського могильнику, що подано в музеї дуже гарними збірками, за останні роки також посунулося наперед. Невеличкі розкопи 1920 р. дали декілька нових типів: золота серга, бронзова фібуля, а особливо цікаве бронзове люстерко з відтиском дракону — без сумніву хінського походження.

Важливо також, що за цей час зібрані відомості про цілу низку місць, де знаходяться сліди Салтівської культури. В тому числі дуже яскраві знахідки зроблені на Куп'янщині, відкіля маємо срібний перстень з сердоліком, на якому куфічний напис, і декілька срібних абасидських диремів, гарні зразки кераміки і т. инш.

Культуру пізніх кочовників також вивчалось поволи. Окрім декількох могил, розкопаних нами на Ізюмщині, була звернена увага на збирання матеріалів про кам'яних бабів. Ці цінні й дуже численні колись пам'ятки кочовницького (мабуть половецького) мистецтва, на превеликий жаль, підчас горожанської війни дуже попсовані, іноді зовсім знищені. Музей не має змоги умістити навіть тих бабів, що різночасно були перевезені до Харкова й тому прийшлося обмежитися зібранням відомостей та малюнків про бабів, що досі уціліли. На такий спосіб зібраний вже досить цікавий і почасти новий матеріал.

Деякі кроки зроблені для вивчення культури „Золотої Орди“, яка зараз притягає до себе пильну увагу і вчення РСФСР та Татар-республіки. Досліджена цікава група пам'яток бронзові статуї, що виображають лихі божища і траплялися випадково на Харківщині, Катеринославщині і т. инш.

Наприкінці, розповсюдження слов'янської культури в межах Харківщини поволи освітлюється новими знахідками. Найбільше вивченими являються за останні роки городища Охтирщини, з котрих більшість належить до великокнязівської доби. Пильно навчалось також найближче до Харкова Донецьке городище, на якому систематичними екскурсіями зібрано досить гарний і характерний матеріал для порівняння з іншими слов'янськими культурами: численні лупаків пряселечки, кам'яний хрестик, кісткові гудзики, орнаментовані платівки, уланки, бронзові місячки, причіпки, а також різноманітні гарні намистини. Траплялись випадково й типові поховання, розорані й майже зовсім цілі.

Таким чином, єсть надія, що при сприяючих умовах для наукової роботи, коли дослідження матеріальної культури давніх часів буде провадитися шляхом розкопів, а не тільки екскурсіями та випадковими знахідками, величезні археологічні багатства Харківщини дадуть ще далеко більші матеріали і для музею і для української науки взагалі.

Херсонський Історично-Археологічний Музей

(1890 — 1925 р.р.)

35-річний час існування для наукової установи — недовгий, але при особливих умовах будувannya й розвитку Херсонського Історично-Археологічного Музею й цей термін заслугоє на те, щоб бути відзначеним як ювілейний.

Початок музею положено колекцією, зібраною персонально В. І. Гошкевичем. Надалі швидкість зростання його почину було природним наслідком трьох факторів: багатства краю з археологічного боку, новини справи (тому, що археологи старої школи не рахувалися ні з чим, тим, що не є класична старовина) та виключної енергії й працездатності ініціатора, що використував і притягнув до справи влаштування у Херсоні археологічного музею найширші громадські кола.

Офіційними етапами в розвитку музею були: Музей Херс. Губ. Статистичн. Комітету (1890—1897 р.р.), Музей Губерн. Ученої Архівн. Комісії (1897—1909 р.р.), місцевий музей старовини Херсонського краю (1909—1919 р.р.), „період поза'менний“ — до 1923 р., коли музей переведено до завідування Профобру Наркомосу України під його сучасною назвою. Зараз він лічиться в мережі наукових установ Укрнауки. Увесь період життя музею до 1909 р. пройшов під знаком недовіря до праці „Кабінетних вчених“, що цуралися краєзнавчого принципу. В переломні моменти існування музею висувалися проєкти перенесення колекцій до Одеси, Москви, до тодішнього Петербургу. Але думка, що вже й тоді була проста й ясна фундаторові музею, думка, що лише на місці в повнім обсязі можна вивчати історію зміни матеріальних культур краю, перемогла. Музей живе й цілком здатний до життя, не дивлячись на героїчну боротьбу за своє існування підчас розрухи.

В 36 рік існування музей вступає під знаком сприяючих обставин. Має бути поширено штат, збільшено кошторис. Таким чином, музей може мати надію знищити той важкий для наукової праці стан 1919—23 р.р., коли хворість беззмінного єдиного робітника В. І. Гошкевича й загальна відсутність коштів позбавили музей можливості провадити працю археологічного обслідування краю, що була так успішно розпочата.

Якщо підрахувати все те, що зроблено в музеї, то можна з певністю сказати, що головні віхи історії зміни матеріальних культур на Херсонщині усталені на протязі від доісторичної доби до часу збудування Херсону, до „Новоросійської доби“ включно.

Структура музею така:

1. Доісторична старовина (4000 експонатів). Зібрання є найкращим на півдні України як по кількості, різноманітності та добірності матеріялу, так і по класифікації його відповідно до еволюційно-хронологічного принципу. Неоліт, мідяно-бронзову та бронзову доби представлено майстернями й чудовими виробами, керамікою, могильним інвентарем, культовими зображеннями.

2. Старовина антична та скіто-сарматська. Зустріч в наших степах двох течій із Заходу на Схід елінів та скітів залишила яскравий слід у краю. Безумовно, перші — основоположники низки міцних колоній та факторій дали значно більш матеріялу. Але скіти, „скіти хлібороби“, що змішалися з корінним тубільним шаром, були тією виробничою масою, що з неї складалося населення краю. Тому, хоч на 8000 експонатів цього відділу перевага й кількісна й зовнішньо-приваблива залишається за античними пам'ятками, але велика „скіто-сарматська“ шафа, жертівні казани, варварські скульптури, здобутки „катакомбних“ поховань виявляють безумовний інтерес для дослідувачів. В античному відділі мають інтерес 1) зовсім необроблені результати перших систематичних розкопок на о. Березані (Г. Л. Скадовського); 2) „колекція Суручана“, що з неї було видано лише частину написів в IOSPE В. В. Латишева, а всі скульптури, що між них маються першорядні, ще не видано зовсім; 3) результати дослідів низки городищ греко-римської доби по берегах Чорного моря, лиманів та р. Дніпра, що їх провадив В. І. Голоскевич.

3. Доба переселення народів, коли багатоіменні, але одноманітні у своїх вчинках орди на протязі тисячоріччя руйнували край, перетворюючи його в проїзний шлях, — ця доба не дала поки-що музею нічого, крім випадкових знахідок (650 експонатів). Характерні й готські золоті ювелірні вироби, і яскраво-східні виливані фігурки, буси й срібні гривни, і „меровінгські“ фібули.

4. Старовина татарсько-турецька, литовсько-польська, українсько-запорозька (3300 експонатів). Міцний 500-річний шар татар, поява турків ясно накреслює як матеріал копального походження, так і випадково знайдені рештки архітектурні та побутові. Литовсько-польський вплив відбивається предметами — рештками замків (митниць), зброєю, грошовим обігом. Слід тієї авангардної боротьби, що вели українці у Причорноморських степах, носять бойові ознаки військового бівуака й малочисленности ще й через те, що Запорозькі гнізди на Херсонщині — січі Кам'янську та Оленіківську ще не довелося дослідити.

5. Предмети часу російської колонізації краю (12000 експонатів). Колекції фарфору, фаянсу, малюнків, портретів; плани, зброя, меблі, монети, образи, церковне приладдя.

6. Відділ війни та революції (800 експонатів) складається з тих предметів, що їх зібрано музеєм, зацікавленим історією краю з усіх боків.

7. Відділ палеонтології (280 експонатів) містить типові примірники, що малюють геологічні зміни на Херсонщині. Ця збірка, що її було частково оброблено та видано відомим палеонтологом проф. М. В. Павловою, не належать до фаху музею, але може бути основою палеонтологічного кабінету надалі.

Музей має книгозбірню більш, як з 4000 примірників спеціальної літератури. В архіві зберігаються як щоденники розкопок, так і дані про випадкові знахідки.

Серед російських та тих закордонних археологів, що мали можливість ознайомитись з херсонським музеєм, склалось уявлення, що вивчати історію зміни матеріальних культур Півдня Східної Європи не можна, минаючи херсонський музей. Географічна країна дослідження це культурний плацдарм — місце перехрещування шляхів Південь - Північ, Схід - Захід. Не мала є й кількість предметів, що зберігаються в музеї, при чому навіть і тих, що мають значіння першорядних і що ще не були видані. Перші 25 років життя музею, поки В. І. Гошкевич збирав та організовував, йому не було часу на підсумкову кабінетну працю і він видавав тільки щорічні „Літописи Музею“ та невеликі дослідження біжучої праці. Разом було видано 8 випусків. А коли до 1914 р. можна було вважати, що хід музею вже постановлено на колії, — війна, революція, херсонський голод одрізали далекий Херсон від центрів наукової праці й зовсім позбавили можливості публікувати те, що зроблено за ті роки.

Без оголошення матеріалів наслідки праці лишаються нікому не відомі, і для багатьох археологів України, що прийдуть до Херсону, його музей може здатись як *deus ex machina*.

Якщо переходити до побажань що до теперішнього ювілею, то херсонському музею треба побажати: на перше, опублікувати свій матеріал гарним ілюстрованим каталогом, і потім того, регулярними виданнями повідомляти про хід своїх праць.

А того, хто поклав 35 років життя й праці на справу збирання й влаштування музею, беззмінного на протязі 35 років директора, що є ювіляром разом зі своїм музеєм — Віктора Івановича Гошкевича, матиме чим добрим згадати українська археологія.

В. Д.

Про утворення єдиного науково-бібліотечного осередка в Києві

Ще в 1913—14 р. б. Київським Університетом почато було будівництво бібліотечного будинку на 500.000 т. т., поруч з головним корпусом, з метою перевести туди університетську бібліотеку, яка в той час мала до 450.000 т. т. Будівля була вже вчорні закінчена, але імперіялістична й горожанська війна цю роботу припинили. Будинок було законсервовано. Стежити все-ж таки за ним було важко; через це зараз він попсувався: нема жодного скла, не вважаючи на те, що двічі робили повне осклення, від дощу й снігу, що западає через дірку в дах над входом, на підлозі поросла трава, дах поржавів і прорідся й т. инш. Між тим за десять років бібліотека б. Київського Університету, що перейшла до ІНО побільшилася майже до 700.000 томів і книжковим фондам її стало занадто тісно в теперішньому помешканні. За останні п'ять років надзвичайно швидким темпом зросла Всенародня Бібліотека України, фонди якої, крім Вінницької

філії її, складають вже більш ніж 1.000.000 книжок. Таким чином, два цих питання — про найдодільніше розміщення найбільших, які є на Україні книжкових мас, і про використання напівготового бібліотечного будинку — постали разом, ідучи взаємно назустріч.

Ще в 1924 р. Київське ІНО піднесло перед Наркомосом питання про добудування бібліотечного помешкання, при чому передбачалося закінчити тільки саме книгосховище та ту частину будинку, що до нього прилягає (8 кімн. по 12 кв. с., 6 кімн. по 6 кв. с.). Це коштувало - 6 по приблизному підрахунку 90.000 карб. На початку 1925 р. Всенародня Бібліотека подала докладну записку про необхідність об'єднання з нею бібліотеки ІНО (б. університетської) через те, що ця найбільша бібліотека України не може бути доцільно використаною в межах ІНО у зв'язку із звуженими завданнями ІНО, порівнюючи до функцій колишнього університету. На думку Всенародньої Бібліотеки таке об'єднання:

- 1) заповнило - б недостатки в фондах ВБУ за часи дореволюційні і в фондах бібліотеки ІНО за добу 1917 — 1925 р.р.;

- 2) найкраще розв'язало - б проблему постачання наукових бібліотек Києва обов'язковим примірником УСРР і СРСР;

- 3) дало - б безумовну економію коштів і штатів, скоротивши паралельні функції цих бібліотек;

- 4) дало - б змогу найдодільніше організувати використання науковими робітниками й студентами фондів цих бібліотек, як єдиного комбінату;

- 5) перенесло - б новий темп і методи роботи ВБУ до бібліотеки ІНО;

- 6) не вимагало - б особливих видатків, а тільки одноразового бухгалтерського перерахування з бюджету ІНО до бюджету ВБУ.

Приклади такого об'єднання й корисні наслідки його ми знаємо з випадку прилучення до Паризької Національної Бібліотеки чотирьох великих бібліотек — Мазаріні, Рішільє, Арсеналу й Женев'єва.

До цього треба додати ще те, що сучасне помешкання ВБУ зовсім не відповідає бажаним умовам переховання книжок: воно надзвичайно погрозливе в пожежному відношенні і складається з окремих кімнат, кімнаток, розташованих по коридорній системі.

В листопаді 1925 р. Наркомосом була складена в Києві комісія по вирішенню питання про об'єднання цих двох бібліотек і про добудування згаданого помешкання.

Комісія, оглянувши будинок і заслухавши думки всіх представників з цього приводу, дала свій висновок, що в головному зводиться до таких тверджень:

- 1) що будівництва нового бібліотечного помешкання обов'язково треба закінчити, для чого необхідно асигнування 250 — 300 тис. карб., 2) що це дасть змогу розмістити 800.000 — 1.000.000 книжок при можливості необмежено поширювати книгосховище добудуванням, 3) що бібліотеку б. Київського Університету треба вилучити з складу ІНО, приєднавши її, яко філію до ВБУ, а для цього ІНО виділити з усіх книжкових фондів ІНО допомічну бібліотеку, що відповідала - б його сучасним завданням, 4) вразі затвердження НКО такого висновку, виконання цього обрахунку

й розподілу інвентаря, бібліотеки ІНО доручити паритетній комісії від ІНО та ВБУ.

Президія Укрнауки 21 листопада 1925 року, заслухавши доповідь про роботи та висновок комісії, постановила: „Погодитися з висновком комісії і поставити в колегії НКО для затвердження питання про добудовання нового помешкання для ВБУ. Прохати ФЕУ взяти на себе працю по складанню кошториса на добудовання, запросивши до цієї праці проф. Осмака. негайно скласти комісію з представників ІНО, МІ, КІНХ, ВУАН для проведення аналізу б. університетської бібліотеки та для підготування проекту виділення допоміжної бібліотеки для ІНО, МІ, КІНХ та розподілення майна. Внести це питання на остаточне затвердження колегії НКО“. В кінці 1925 р. було складено кошториса на повне закінчення добудови цього нового помешкання на суму — 265.000 карб. При складанні кошториса НКО на 1926 — 27 р. була передбачена певна сума на ці будівельні роботи (50.000 карб.) з тим, щоб закінчити всю цю добудову за два роки. 2/VIII 1926 р. колегія НКО, розглянувши всю цю справу постановила: „Вважаючи на ненормальне становище, в якому зараз знаходиться Всенародня Бібліотека України та бібліотека б. Київського Університету що до помешкань їх, визнати за необхідне добудувати спеціальний бібліотечний корпус, що є на території б. Київського Університету. Приєднати бібліотеку б. Київського Університету до Всенародньої Бібліотеки України без розпорошення її основного фонду (XVII — XIX ст.), але з забезпеченням навчальних потреб КІНО та інших Київських ВУЗ'ів шляхом відокремлення для них допоміжних бібліотек з підручників та взагалі навчальної літератури. Для переведення роботи по об'єднанню цих бібліотек утворити комісію в складі представників: ВБУ, б. університетської бібліотеки, УАН, КІНО та інших Київських ВУЗ'ів під головуванням київського окрінспектора, доручивши цій комісії закінчити свою роботу протягом одного року. З уваги на те, що бібліотека ВУАН знаходиться в протипожежній стані, колегія НКО доручає ФЕУ разом з Укрнаукою внести до РНК доповідну записку про застрахування цієї бібліотеки“ (Прот. № 20; § 8).

Фактично роботи по добудуванню нового помешкання для ВБУ починаються в 1926 р., оскільки при розподілі дотації в 150.000 крб., що дав Раднарком СРСР для Української Академії Наук, було відокремлено на цю мету 75.000 карб. Таким чином можна сподіватися, що в 1927 р. вже буде можливість почати переміщення об'єднаних книжкових фондів ВБУ в нове приміщення з тим, щоб закінчити цю роботу в 1928 р.

Видавництво Української Академії Наук¹⁾

Ролу колосальної ваги відіграє видавництво в житті Академії. Тільки через публікацію своїх творів Академія може познайомити широкий світ із своїми науковими здобутками і поділитися із загалом своїми скарбами. Не диво тому, що разом із заснуванням самої Академії постало й питання про закладення академічного видавництва. Розв'язано питання це було ще року 1918, коли під офіційною назвою — Редакційно-Видавнича Комісія — почало функціонувати видавництво Академії. Та в нещасливу годину почало воно своє існування. Повний брак коштів, громадянська війна нарешті, друкарська руїна — це все в коріні паралізувало всі наміри й зусилля Академії і зрештою призвелося до того, що, випустивши у світ кілька номерів (та й то переважно офіційного характеру), видавництво змушене було цілком припинити свою діяльність. Вже аж 1923 року, коли нарешті Академія здобула на власність друкарню кол. Київсько-Печерської Лаври та одремонтувавши пустила її в хід, — пощастило знову відродити й в-во. Великих зусиллів і напруження коштів вала те його відродження, бо держава абсолютно не могла ще допомогти йому матеріально і за єдину підвалину для роботи в-ва сталося самовідреченість співробітників Академії та жертвенна допомога прихильників. Та мабуть отій-от підвалині завдячити треба життєздатність та витривалість в-ва. Вже 1923 року вона досягла великих наслідків і дано змогу побачити світ 16 академічним творам на 104 арк. друку з середнім тиражем 1200 прим. Засобами й накладом інших українських видавництв пощастило випустити ще 6 номерів, які обіймають 41 арк. друку з сер. тир. 2000 прим.

Що правда, — сумне вражіння справляють ті перші видання Академії. На препаскудненькому папері різних сортів, а часто - густо навіть різних форматів в тій самій книжці, нечіткими допотопними шрифтами видрукувані, вони як - найкраще відбивають тодішню академічну скруту. Та й чи - ж могли вони бути инакше, коли на кожну стопу паперу з великими труднощами спромогалися і коли купувався той папір партіями 1 — 2 копи. Чи можна - ж було випускати технічно путящі видання з напівзруйнованої друкарні старозавітно-церковними шрифтами устаткованої?

Протягом 1924 року діяльність в-ва значно поширюється й впорядковується. За цей рік Академія випустила своїми засобами 21 назву своїх творів, що обіймають 187 друк. аркушів з попереднім тиражем. З технічного боку видання ці вже безмірно виконані краще від своїх попередників і вже не носять характеру хаотично-бідацьких. Видруку-

¹⁾ Докладніші відомості про в-во Академії див. у „Звідомленні Української Академії за 1923 р.“ Київ, 1924 р., ст. ст. 39 — 41, 92 і 162 — 165 та „Звідомлення УАН за 1924 р.“, ст. ст. 29 — 34 і 88 — 92.

Окрім того у „Бібліографічних Вістях“ Київського Інституту Книгознавства подаються регулярно інформації про хід роботи в-ва.

вані вони на кращому папері, прогресивно покращала обкладинка й, на решті, з'являються ілюстрації, про які раніш і не мріялося. Коли додати до цього ще 12 номерів академічних публікацій на 93 арк. друку, що побачили світ накладом інших видавництв, то успіхи видавничої справи в Академії зробляться ще виразніші.

Та найбільшого розвитку зазнало видавництво 1925 року. Вже приблизні підрахунки показують, що протягом цього року продукція його побільшала майже на 100% проти попереднього. 1925 р. Академії пощастило здобути від держави 9300 карб. на свої видавничі потреби. Гроші ці хоч і надто малі, особливо коли зважити на 4000 арк. готового до друку рукописного матеріалу в Академії, та й вони вже дозволили внести певну тінь плановості в роботу і не друкувати в першу чергу те, на що випадково відшукувалися засоби (так було досі). До жовтня 1925 р. в-во надрукувало: 35 книжок — праць Академії на 248 арк. друку. Всі ці книжки видрукувані на путящому папері, не поганими шрифтами і навіть в потрібній мірі зілюстровані. З технічного боку вони не тільки без порівняння вище стоять за академічні видання попередніх років, а вже цілком дорівнюють до видань інших українських видавництв. Дещо з них можна вважати навіть за зразково-видане. Цього року в-во остаточно зформулювалося в самостійну академічну одиницю, зреформувало своє внутрішнє життя, цілком впорядкувало свої справи і нарешті здобуло й опосіло одведені йому сталі приміщення. Завважати треба ще, що наслідки роботи в-ва за цей рік як би справдилися в надії, що покладалися на підручне видавництво (підручники для вищої школи). Це підсобне видавництво малося організувати при акад. в-ві, як підсобне, але, на жаль, справу цю доводиться відсунути ще на якийсь час за браком відповідних операційних коштів. Так само, вже з чисто формальних причин, відкладається справа з відкриттям у Києві наукової книгарні при в-ві Академії, що її потреба так гостро тепер відчувається. Сподіваємося, що й це питання пощастить цього таки або наступного року розв'язати.

Що до перспектив в-ва то мушу сказати: 1926 рік вніс в роботу значні поліпшення. Наркомос, поставивши в центрі уваги науковий розвиток, асигнував Академії на її видавничі потреби у 1926 році 86.000 карб. На жаль потім з'ясувалося, що через брак у НКО відповідних коштів цифра 86.000 карб. не увійде в життя і нам дано тільки 38.000 карб. В 1926 — 27 бюджетн. році нам асигновано на видавництво 90.000 карб. Ну а коли це станеться так, то справа з остаточною впорядкуванням видавничих справ Академії відкладається ще тільки на один рік. Видавництво Академії всім навчч додело свою життєздатність і культурну вагу, але для кожного разом з тим ясно, що стати цілком на комерційний ґрунт воно не може і через те не може нормально існувати без всемірної державної допомоги. 1927 року Радянська держава забезпечить всіма засобами Видавництво Радянської Академії і воно цілком виправдає покладені на нього надії і доведе перед усіма своєю діяльністю культурну потенціальну міць українського народу.

Відчит про наслідки командировки до Німеччини в травні - червні 1925 р.

Я дістав командировку від Укрнауки та президії ВРНГ УСРР до Німеччини на 1½ місяці для вивчення питань світового господарства й проблем регулювання народного господарства Німеччини. З огляду на час, що його треба було витратити на проїзд в межах Росії та за кордоном, а також на необхідність відвідування по справах ВРНГ УСРР, ВРНГ СРСР, я міг витратити на перебування в самій Німеччині 1 місяць і 5 днів.

За той дуже короткий час мав я змогу в першу чергу познайомитися з літературою, головним чином окрім нових капітальних праць Німеччини, з Karfell Rundschau, Wirtschaft und statistik, Zuckermanns Wirtschaftsdienst та деякими другими, а також відвідати наше торгпредставництво й розібратися там в питаннях, що цікавили мене, а також, користаючи з особистих зв'язків з представниками торгово-промислового світу, шляхом особистих розмов, поповнити те, чого не можна було здобути шляхом зазнайомлення з питанням з літературних джерел. Не прибільшуючи, можна сказати, що така метода зазнайомлення з питанням була найбільш корисна, бо дала змогу зрозуміти деякі найбільш основні моменти сучасної економічної ситуації в Німеччині, яких не вичитати з книжок, ані роз'яснити шляхом офіційних відвідин в банках, торгово-промислових підприємствах і т. д.

В результаті вищезазначеного короткого перебування в Німеччині (де я був в Берліні, Гамбурзі, Штетині), я зібрав літературу й замітки по цікавих для мене темах, окрім того значна кількість матеріалу поступає до мене додатково. Особливо цікавився я питанням планового господарства (головно робота Віселя), праці німецьких картелів і банків і економічно-інфляційного періоду розвитку німецького народного господарства.

Підчас перебування в Німеччині мені пощастило зав'язати знаннi з деякими робітниками, що зайняті в Німеччині розробленням тих же тем, що й я. В наслідок всього того, на підставі зібраного вже матеріалу й того, що маю одержати, думаю на протязі найближчого року скласти літературну працю про Німеччину, при чому робота ця повинна бути в головному немов-би науковим звітом з подорожи до Німеччини.

Однак, вже зараз можу схематично подати короткі положення, що будуть детально розроблені в зазначеній книжці, що уявляють короткі висновки з наслідків мого вивчення питання в Німеччині. По суті ці висновки можуть бути подані в такій формі:

Ще при від'їзді до Німеччини поставив я своїм завданням при питанні про методи регулювання народного господарства Німеччини звернути особливу увагу на такі моменти: система Давеса, державне регулювання, банки, картелі й трести, біржі, торговельні палати. Тому

вивчав я їх з погляду висновків, що їх можна витягти з теорії й практики регулювання німецького народного господарства для нашої економічної політики.

Приступаючи до виконання тої праці й перевіряючи в процесі праці ті положення, що були по цікавому для мене питанню у мене, як у професора ІНГ по кафедрі світового господарства, я прийшов до такого висновку :

Сучасна економіка Німеччини, як той господарський фон, на якому виявляються ті чи інші форми й методи регулювання народного господарства Німеччини, характеризується такими засадничими моментами: а) основні риси довійськової еволюції Німеччини, б) система військового господарства, а в організаційній галузі — проблема примусового нормування, в) післявійськова Німеччина : Версальська умова, система Давеса, проблема репарації і, врешті, особливо цікавий момент інфляції й творення концернів.

Маючи на увазі у своїй вищезгаданій книжці про Німеччину розкласти в певному логічному звязку всі моменти відповідно до вказаної схеми, не міг я, зі зрозумілих причин, в однаковій мірі проробити всю ту схему й тому затримав свою головну увагу на тому періоді, що найближчий нам як хронологічно, так і що до повчаючої вартости для нас в організаційному відношенні: на періоді інфляції, на сучасному відживанні інфляційних елементів німецького народного господарства й на організаційних формах відповідних названим вище типам німецької економіки.

Вивчаючи питання на місці, я прийшов до переконання, що інфляційне німецьке господарство до цього часу звертало в нас на себе недостатню увагу, невідповідну його теоретичному й практичному інтересові для нас.

Німецьке народне господарство пережило більш короткий, ніж у нас, період інфляції, одначе, завдяки своїй високій структурності, німецьке народне господарство більш боляче, ніж ми, відчуло вплив інфляції, й вона мала на німецьке господарство далеко глибший вплив, ніж у нас. Падіння вартости валюти в Німеччині було швидше, ніж у нас, і це хитання грошової основи господарства, що здавалася непохитною, довело до катастрофи капіталів та підриву підвалин ділової психології німця. Було порушено довір'я до твердості банкових пасивів, це вдарило по тенденції німецького народу до ощадности й по діловій німецькій чесності (сучасна ділова етика показує деякі недостаті в тих відносинах).

Треба знати ролю довійськової ділової психології й еволюцію німецького народного господарства, щоб зрозуміти значіння того здвигу, що відбувся в психіці й в об'єктивній обстановці сучасного німецького господарства підо впливом навчання інфляційного періоду ; відчуття цього здвигу можна було мати тільки шляхом безпосереднього ознайомлення з німецьким господарчим життям, а не з літератури, і не з офіційних відвідин, а саме тим методом, що його я вибрав : шляхом використання особистих знайомств і звязків в доповнення до теоретично-літературного вивчення питання.

Одним з витворів післявійськового інфляційного періоду є т. з. німецький концерн, звичайно символізований концернами Стінеса. Як відомо, в нашій літературі до неспівського періоду зустрічаються спроби концепції концерна, як форми раціональної організації промисловості (точка погляду тов. Ломова).

Мені не раз доводилось в лекціях і статтях виступати проти тої концепції, вказуючи, що німецький післявійськовий концерн — символ занепаду, а не розвитку народного господарства, тому що він збудований не на принципі господарського, раціонального, вертикального комбінування виробництва, а на змаганні, в обстановці падаючої валюти, інвестувати цю валюту в твердій вартості шляхом скуповування того, що „лежить“. Дійсність цілком виправдала мої думки й як-раз під час мого перебування в Німеччині відомі події на Берлінській біржі, а потім катастрофа концерну Стінеса показали, що цей витвір інфляції згинув у самому початку переходу до нормального економічного режиму. В сучасний мент, очевидно, той процес піде далше, тому що за відомостями, що маються в літературі, близькі до банкрутства аналогічні організаційні форми періоду інфляції. Звідсіль можна зробити висновок — що має значіння й для нашої економіки: організаційно помилково висувати з особливим підкреслюванням ідею вертикальної концентрації. Основною формою концентрації все-ж повинна бути картель, яко нормальний тип горизонтальної концентрації, й яко її зростання, яко її природну еволюцію можна уявити собі її обстроюванням моментами вертикальної концентрації.

Другий поважний висновок, що можна зробити з обсервування тих прояв німецької економіки, відноситься до проблеми співвідношення між фінансово-банковим і промисловим капіталом. Цей висновок також зв'язаний з появою інфляційного господарства.

В час найбільшої інфляції, в момент творення концентрів, могло на перший погляд здаватися, що промисловий капітал здобув супрематію в порівнанні з фінансово-банковою формою капіталу. Це пояснювалось тим, що в період падання валюти банківський капітал природно тратить ґрунт для скільки-небудь нормальних операцій, а згадане вище бажання — вмістити падаючу валюту в нерухому вартість — робить зовнішнє вражіння зросту промислового інвестування, зросту промислового капіталу.

Наведені вище факти — червнева біржева паніка й катастрофа концентрів, створених інфляцією — означають поновлення ролі й значіння фінансово-банкового капіталу. Це в першій половині літа банки були напівпаралізовані, банківський кредит був важкий й дорогий (офіційно 14% річно, а неофіційно до 5% на місяць). Однак, зараз уже цілком виразно вирисовується перемога банкового капіталу, що знову стає керівником промисловості, відсуваючи на другий план промисловий капітал. При тому, як показує між иншим розмова, виголошена на засіданні Центрального Комітету Державного Банку 28 липня ц. р. директором Державного Банку Шахтом, німецький банківський капітал певно й свідомо втягується в орбіту впливу англійсько-американської золотої політики.

Проблема співвідношення банкового й промислового капіталу має значіння й для нашої економіки, особливо в зв'язку з нашим завданням реконструкції промисловости, де роля банків буде дуже значна. Організаційні приклади Німеччини вчать нас, що стихійна тенденція, заложена в самій економічній природі фінансово-банкового капіталу, може одержати деякий вияв і у нас, активна економічна політика повинна бути в нас звернена на те, щоб підкреслити переважаюче значіння як - раз виробничих моментів в порівнанні з моментами фінансово-банкового характеру ; по умовах нашого будівництва ми повинні рішуче відкинути супрематію банків і фінансових мотивів при вирішуванні тих чи інших організаційних питань.

Попередній виклад показує, що при вивченні сучасних організаційних форм німецького народного господарства доводилось мені спиняти свою увагу переважно на банках і картелях.

З-поміж інших організаційних форм біржі й торговельні палати не мають скільки-небудь істотного значіння в питанні про регулювання німецького народного господарства. Державне регулювання, між иншим, представлене також і німецькою Радою Народного Господарства (дорадчим органом при співучасті професорів і промисловців), здійснюється способами загально-економічного порядку й не уявляє нічого нового в порівнанні з довійськовими зразками цього регулювання, тому я не звертаю на нього особливої уваги. Отже, лишається проблема картелів та банків в німецькому народному господарстві. Зібраний й розроблений мною матеріал про банки й картелі дає можливість (у зв'язку з вищенаведеним) визначити ролю цих організаційних форм у загальній системі регулювання, на фоні загальної господарчої еволюції Німеччини, з обрахунком значіння спостережених фактів для нашої роботи регулювання народного господарства. Закінчуючи збирання матеріалів по цьому питанню та працюючи над аналізом цих матеріалів, занятий я зараз також підготовкою матеріалів для вивчення слідувочої стадії проблем, що цікавлять мене : питання регулювання не в загально-економічній постановці, а з погляду тих технічних засобів, тих методів, що практикуються банками й картелями в справі здійснення ними їхньої ролі регуляторів народного господарства.

Це — інтимний бік праці, й заглибитись в цю сферу надзвичайно важко, завдяки інститутіві „Комерційної таємниці“, що дається особливо відчувати чужинцеві й передусім з ССРР, однак, все таки в доповнення до деякого літературного матеріалу, що був у мене, я зробив деякі знайомства в Німеччині, що допоможуть мені здобути ті відомості, що не можна знайти в друці, тому я сподіваюсь, що до літа майбутнього 1927 року я матиму в розпорядженні деякі матеріали, що з ними почну роботу по вивченню питання на місці, роботу по необхідності зв'язану коротким терміном.

Безпосередньо по загальних питаннях світового господарства треба сконстатувати, слідком за об'єктивною еволюцією німецької економіки (занепад зовнішньої торгівлі), також деяку задержку в русі теоретичної

наукової думки в галузі питань світового господарства. Поволі робота Інститута Гармса пересувається з Келя до Гамбурга, але показником тої задержки, про яку було вище сказано, є хоча-б той факт, що основний курс проф. Гармса по теорії світового господарства, що з'явився в 1920 році, досі не перевиданий, не зважаючи на те, що він увесь випроданий, а події світового господарства рішуче вимагають його модернізації.

У всякому разі по питаннях світового господарства я не висунув для себе спеціальних проблем у своїй короткій командировці, ставлячи на перший план спеціальну проблему про німецьке народне господарство та його регулювання.

Проф. О. Палладін

Наукова командировка до Німеччини в червні-серпні 1925 р.

Метою моєї командировки до Німеччини був огляд біохімічних інститутів, ознайомлення з новітньою біотехнічною методикою, робота в наукових бібліотеках та участь в IX з'їзді німецького Фізіологічного Товариства в Ростоці. Для цього мені необхідно було відвідати всі ті міста Німеччини, де є найважливіші біохімічні інститути, а саме: Берлін, Галле, Гайдельберг, Тюбінген, Франкфурт н. Майном, Лейпціг.

З Харкова виїхав я 17 червня, а 20 приїхав до Берліну. Їхав я через Варшаву, де мусив задержатися один день (від потягу до потягу), що я використав для відвіди д-ра Казіміра Функа, основоположника науки про вітаміни, та огляду його лабораторії. Функ переїхав до Польщі щоб організувати біохімічний відділ при Державній Гігієнічній Школі і стоїть на чолі його. Будинок тої школи недавно збудований; він зараз є ще в періоді устаткування. В періоді устаткування є й лабораторія Функа, через те робота в нього не розгорнулася ще як слід. Лабораторія відносно не велика й міститься на 3 поверсі будинку школи.

Найбільше часу пробув я в Берліні, оглянув там як Біохімічний Інститут проф. Neuberg'a в Dahlem (передмістя Берліну), Фізіолого-Хімічний Інститут проф. Stenke'я та проф. Rona в Університеті, так і фізіологічні інститути Університету (проф. Hofmann), Ветеринарний Інститут (проф. Cremer), Патологічний Інститут (проф. Bickel) та, врешті, біохімічні лабораторії при трьох лікарнях (Virchow-Krankenhaus, Urban-Krankenhaus, Moditkrankenhaus), що ними керують такі визначні біохіміки як проф. Wolgemuth Jacobi й Pincussen.

Велику цікавість являє Далем, що знаходиться в $1\frac{1}{2}$ год. їзди від Берліна підземною залізницею і є науковим містечком, де концентрується низка науково-досвідних інститутів. Крім вище згаданого Біохімічного Інституту, є там ще Інститут Експериментальної Терапії, Біологічний Інститут, Хімічний Інститут і так далі. В Біологічному Інституті

містяться лабораторії проф. Warbyrg'a та проф. Meyerhoff'a. Помешкання, влаштоване спеціально для праць Меєргофа, робить дуже гарне вражіння, також, як і сам Меєргоф; в його відділі є багато працівників і наукове життя кипить. Багато часу провів я в Біохемічному Інституті проф. Найберга, працюючи в його бібліотеках, зазнайомлюючися з працями, що там ведуться й розмовляючи з проф. Найбергом про його та про мої праці. Проф. Найберг є головним редактором і видавцем „Biochemische Zeitschrift“, що його співредактором я вважаюся від травня 1925 р.

Велике зацікавлення збудила в мене лабораторія проф. Рона, де мав я нагоду зазнати з новітніми фізико-хімічними методами й приладдям, що їх вживають при вирішуванні біохемічних проблем. Лабораторія Рона прегарно устаткована й у ній ведеться дуже інтенсивна праця. Не робить надто великого вражіння ані що до своєї величини, ані що до влаштування, ні що до темпу наукової праці лабораторія проф. Стенделя у Фізіологічному Інституті Університету. Скромні що до величини біохемічні лабораторії при вищезгаданих лікарнях, але зовсім гарно й по сучасному устатковані дають можливість не тільки виконувати завдання лікарні, але й вести інтенсивну наукову роботу.

В берлінських лабораторіях мав я нагоду бачити в роботі різне приладдя, вживане біохеміками при фізико-хімічних дослідях, перевірити їхні переваги й таким чином вибрати найвідповідніші для Українського Біохемічного Інституту. Те приладдя замовив я в „Vereinigte Fabriken für Laboratorium sledart“. Один прилад був готовий до мого від'їзду до Харкова і я привіз його з собою, останні повинні бути прислані нашим торгпредставництвом.

Зазнайомившись з біохемічним методом, що його вживають у різних лабораторіях Берліну, побачив я, що ми в Українському Біохемічному Інституті користуємося тою самою методикою й в цьому відношенні зовсім не відстали. Матеріальний стан берлінських інститутів і других великих інститутів кращий від наших і у них багато приладдя, посуду, реактивів. Ми-ж маємо все те в одиничних примірниках і тому змушені зужувати свою роботу. З усіма вищезгаданими професорами говорив я про наукові праці, зроблені під моїм керуванням в Біохемічному Інституті, які всім їм були добре відомі, і від них всіх я чув гарні оцінки. В Берліні на засіданні Медичного Товариства мав я можливість, з нагоди доповіді проф. Бікеля, повідомити про наші нові наукові ще не надруковані досліді що до біохемії авітамінозів.

В Берліні в різних бібліотеках мені пощастило прочитати майже всі праці по питаннях, розроблюваних в нашому Інституті, що були надруковані в журналах, яких нема в Харкові, особливо американських та англійських. Окрім того в заміну на привезені мною відбитки моїх праць і праць моїх співробітників одержав я від проф. Вольгемута, Бікеля, Якобі, Стенделя й Пінкусена відбитки більшості праць, пророблених в їх лабораторіях в 1922—1925 р.р.

З Берліну виїхав я 17 липня до Галле, де працює проф. Abderhalden. Він займає катедру загальної фізіології (в Галле нема окремих

катедр фізіології й фізіологічної хемії). У Фізіологічному Інституті, великому й гарно влаштованому, є відділи для фізіолого-хемічних і для фізіологічних (фізичних) праць. Помішником Абдергальдена у керуванні біохемічними працями є проф. Wertheimer, що останні роки працює з Абдергальденом над питаннями авітамінозу, а в керуванні фізичним відділом — прив.-доц. Gellhorn. Абдергальден познайомив мене з працями, що ведуться в його Інституті та з уживаними ним методами й приладдям. І тут не зустрів я нічого такого, чого-б я не знав вже з літератури. Від проф. Абдергальдена одержав я відбитки праць його Інституту за останні два роки.

Фізіологічний Інститут Гейдельберського Університету, що на чолі його ще недавно стояв проф. Kassel, відомий біохемік, що за його часів був він чисто фізіолого-хемічним інститутом по характеру праць, що велися в ньому, тепер, через вихід проф. Касселя на пенсію, перейшов під керування фізіолога проф. Rütter'a. Інститут не змінив ще попереднього свого вигляду. Асистенти Інституту, проф. Eldbacher та Др. Gress як і раніше працюють в ділянці біохемії, але характер навчання, його ухил, уже змінився. Інститут в сучасний мент не викликає зацікавлення, тому що не має ані новішої біохемічної апаратури, ані нового приладдя, яким працюють фізіологи-фізики. Проф. Кассель і зараз продовжує наукову працю в маленькій лабораторії, яка повинна була по думці її організаторів перемінитися в окремий „Інститут для дослідження білка“, одначе, мабуть, для цього нема засобів. Проф. Кассель зайнятий дуже цікавими досвідами над хемією білків. Розмова з ним, оцінка його наших праць була для мене особливо цікава, тому що у нього я почав в 1909 р. свою працю в галузі біохемії.

Дуже мало дали мені відвідини Тюбінгену, тому що Фізіолого-Хемічний Інститут Тюбінгенського Університету дуже скромний що до величини помешкання, відведеного в цьому для наукових праць, і що до устаткування його, і що до темпу праці. Проф. Thierfelder, що стоїть на чолі його, зайнятий роботами над цереб्रोзидами мозку. Тут почув я знову ту-ж скаргу на студентів, яку чув я вже в Інституті Абдергальдена, що у студентів пропав інтерес до роботи й видно чисто формальне відношення до своїх занять.

Різким контрастом до Інституту Тірфельдера є Біохемічний Інститут проф. Embden'a у Франкфурті н. М. Цей Інститут („Institut für regetasik Physiologie, як він зветься офіційально в університетському плані викладання) є на мою думку зараз ліпшим в Німеччині що до свого розміру і устаткування. Влаштований він вже за часів війни. В ньому великі прегарні кімнати для навчальних студентських занять і багато гарно обставлених і устаткованих кімнат для наукової роботи; всього в ньому до 50 кімнат, скрізь багато світла. Бюджет його 17.000 марок на рік (бюджет Інституту Абдергальдена 25.000 марок; особливий склад у цю суму не входить). В Інституті багацько працюючих. Ембден з усіма своїми співробітниками продовжує свої досліди, що здобули йому всесвітню славу над хемічною динамікою мускулів, і зараз стоїть він на порозі до

вияснення складу й будови лактацидогену. Гарний у Франкфурті й Фізіологічний Інститут, що на чолі його стоїть проф. Bethe. Від проф. Ембдена в заміну на відбитки наших праць дістав я відбитки майже всіх праць його лабораторії за 1922 — 1925 р.р.

Скромніше враження що до свого зовнішнього вигляду, робить Фізіологічно-хемічний Інститут в Липську (Лайпцигу). На чолі його стоїть проф. Thomas. Міститься він в дуже старому будинкові, тому в ньому мало світла; частина лабораторій в підвальному помешканні; тісно. Однак обставлений він гарно, є в ньому все новіше приладдя. Гарно в ньому стоїть справа з літературою; знайшов я в ньому низку чужоземних журналів (в тому числі японські), яких не бачив у других інститутах; це завдяки особистій енергії Томаса. Більший що до величини й багатше обставлений Фізіологічний Інститут проф. Gildenmeister'a. В Липську дістав я теж відбитки праць. В остаточному підрахункові привіз я з Німеччини відбитки праць різних біохемічних інститутів в кількості коло 260 назв.

Після об'їзду цих міст, перед поїздкою до Росток на з'їзд, заїхав я на тиждень знову до Берліну, щоб вибрати й замовити реактиви, одержати візи на паспорт і т. д. 10 серпня виїхав я до Росток на з'їзд. З'їзд той уявляв собою з'їзд Німецького Фізіологічного Товариства, що відбувається що два роки. Членами з'їзду є члени товариства; не члени товариства можуть брати участь в працях з'їзду яко гості. Я з лютого 1925 р. є членом Німецького Фізіологічного Товариства, а тому був і членом з'їзду. З'їзд по суті був міжнароднім, тому що на ньому були присутні чужоземні вчені, одні як члени, другі як гості; були шведи, норвежці, англійці, голяндці, австрійці, чехи й росіяни. З'їзд відкрився 11 серпня й зразу-ж поділився на дві секції: фізіологічно-хемічну й фізіологічну, що весь час працювали паралельно. Роботою всього з'їзду й роботою фізіологічної секції зокрема, керував голова товариства проф. Winterstein, професор фізіології у Ростокі, а роботами фізіологічно-хемічної секції — секретар товариства проф. Томас (з Липську). В перший же день з'їзду в денному засіданні фізіологічно-хемічної секції зробив я доповідь про нові дослідження по біохемії авітамінозу, зроблені під моїм керуванням за минулу зиму моїми співробітниками по роботі. Після моєї доповіді виступили проф. Ембден і проф. Kestner, відзначивши інтерес і цінність поданих в доповіді даних. Заняття з'їзду продовжувалися 3 дні і з'їзд був закритий 13 серпня о 6 год. вечора. З доповідей, зроблених на фізіологічно-хемічній секції, найбільший інтерес мають доповіді проф. Кноор'a (Фрейбург) про синтезу амінокислот, проф. Ембдена про творення кислот при діяльності мускулів, проф. Thunberg'a (Лунд) про методику вивчення окисн. процесів та про бароспіратор. 13 серпня виїхав я назад до Харкова, при чому зробив цей шлях не через Польщу, а через Ригу й Москву.

Загалом можна сказати, що наукове життя в Німеччині йде повним ходом і в цілій низці інститутів розроблюють надзвичайно цікаві проблеми (напр. у Найберга, Меєргофа, Варбурга, Ембдена). В порівнанні

з довійськовим часом темп роботи трохи повільніший, в лабораторіях менше працюючих; особливо зменшилось число науково працюючих німців. З чужоземців найбільш японців. Коли до війни було багато англійців і американців, то тепер перших зовсім нема, а других — одиниці. Гірше працюють студенти. Матеріальний стан німецьких біохемічних інститутів в порівнанні з 1922—23 р.р. значно поліпшився і близький до довійськового. Є можливість набувати все необхідне нове приладдя. Харківські лабораторії, зокрема Біохемічний Інститут з боку біохемічної методики не відстали й мають можливість іти на рівні з західно-європейськими інститутами¹⁾ але їх матеріальні ресурси значно гірші, а неможливість у всякий час дістати необхідне приладдя, посуд й реактиви у потрібній кількості не дозволяє збільшити масштаб праці.

Лабораторії інших наших міст є, розуміється, в гірших умовах²⁾; багато з них не можуть користуватися новішими методами праці й мусять тому відставати від лабораторій інших країв.

О. Палладін

Звіт про командировку на XII інтернаціональний фізіологічний конгрес у Стокгольмі

XII інтернаціональний фізіологічний конгрес відбувся в Стокгольмі з 3 по 6 серпня біжучого 1926 року. Мене було командировано на цей конгрес від Наркомосу УСРР. Я був на ньому єдиним представником України. Наш Союз СРР був представлений ще такими науковими робітниками РСФРР: з Ленінграду — акад. Павлов, проф. Орбелі, проф. Лендон і лікарі Підкопаєв, Крестовников, Рабанкова й Кочнева; з Москви — проф. Зборський і проф. Штерн; з Казані — проф. Самойлов. Фізіологічні міжнародні конгреси улаштовуються що три роки; XI відбувся в 1923 році в Единбурзі.

Цей конгрес був особливо багатолюдним; з'їхалось понад 600 вчених з усього світу.

Напередодні офіційного відкриття конгресу, ввечері 2 серпня відбулася товариська зустріч членів конгресу, організована шведськими фізіологами.

Урочисте відкриття конгресу відбулось 3 серпня, в чудовій залі не що давно збудованого Concert House. Конгрес одкрив віце-канцлер університетів, архієпископ Швеції, що разом з тим є членом Шведської Академії Наук. Після привітань від міста Стокгольму й ректора Стокгольмського Медичного Інституту і промови президента конгреса, профе-

¹⁾ Треба сподіватися, що й фізично-хемічний відділ Біохемічного Інституту в найближчому часу надолужить що до устаткування німецькі інститути й зможе на рівні з ними брати участь у поступі науки.

²⁾ Причини цього різні; у деяких лабораторій причина в тому, що останні роки були вакантні посади завідуючих тими лабораторіями.

сора Johansson, відомий біохемик проф. Кембриджського університету (в Англії) Г. Гопкінс (G. Hopkins) зробив доповідь „Про механізм біологічних окисів“.

Після урочистого відкриття почалась ділова робота конгресу — за-слухання й обговорення наукових доповідей. Було подано 272 доповіді.

З огляду на велику кількість їх довелося розбити роботу конгресу на 4 секції; засідання цих секцій відбувались паралельно. Це дало можливість заслухати тільки $\frac{1}{4}$ всіх поданих на конгрес доповідей. Наукові засідання (секційні) відбувались 3 серпня від 2 до 5 годин, 4 і 5 серпня від 9 до 1 і від 2 до 5 і 6 серпня від 9 до 12. Таким чином відбулось 24 засідання. Голоували на цих засіданнях 24 члени конгресу, обрані організаційним комітетом. Серед них був і я.

До найцікавіших тем з тих, що я чув, треба віднести питання обміну речовин у м'язах при їх діяльності (доповіді Meyerhaft, Embden та инш.), біохемії кисневих процесів (Kendall, Кноор, Thanberg), біохемії авіталізмозів і вітамінів (Euler, Funk), гормонів і ферментів (Callip, Funk, Euler). Я зробив дві доповіді на підставі матеріалу наукових робіт моїх та моїх співробітників з Українського Біохемічного Інституту за минулий рік, а саме: 1) Avitaminon und Stoffwechsel и 2) Beiträge zur chemischen Dynamik der funktionellen Zustände d. Nervenzentren. Доповіді робилося німецькою, англійською та французькою мовою; я робив доповідь німецькою мовою. З инших учених нашого Союзу, що були на конгресі, робили доповідь ще проф. Самойлов, проф. Лендон і проф. Штерн.

Кінцеве засідання конгресу відбулось в актовій залі Упсальського університету, куди ввесь конгрес було перевезено в спеціальному потязі. На цьому засіданні місцем майбутнього конгресу в 1929 році було обрано Бостон в Америці.

Ввечері не було наукових засідань, і вечір 3 серпня був зайнятий прогулкою на острів Акансен, що являє з себе музей на вільному повітрі. Ввечері 4 серпня відбувся врочистий бенкет, улаштований для членів Конгресу містом Стокгольмом (його муніципалітетом), а ввечері 5 серпня була організована прогулка на пароплавах по шхерах.

Конгрес притягав до себе велику увагу стокгольмської преси, зокрема велике зацікавлення виявилось до представників Союзу. Вже в перший день мого приїзду президент Конгресу надіслав до мене співробітників газет, і мені за час мого перебування в Стокгольмі довелося дати інтерв'ю в 4 шведські газети, освітливши в них роботу Українського Біологічного Інституту, умови нашої роботи, постановку медичної освіти та инш.

По наукових інституціях Берліну

Моя сьогорічна наукова командировка в Берлін дала мені змогу оглянути ряд наукових інституцій німецької столиці. Очевидно, що головним чином я входив у зв'язок з установами моєї спеціальності, тоб-то ботаніки та споріднених з нею галузей. Оглядини цих інституцій не являлись головним завданням мого перебування в Берліні і вийшли більше принагідно. Все-ж таки думаю, що і ці відірвані враження із теперішнього стану наукових установ Німеччини будуть представляти деякий інтерес для нашого загалу, особливо тепер, коли нова угода з Німеччиною відкриває нам ще ширше можливості культурного співробітництва з цією країною.

Я працював головним чином в рослинно-фізіологічному інституті берлінського університету. Новий просторий будинок, в якому чистота навіть як і на німецькі умови велика. Інститут так улаштований, що можна провадити майже всі роботи без доконечної помочи других установ. Тут мається і власна хемічна лабораторія, оранжерії і малий ботанічний садок. Це спершу дивує, коли взяти під увагу, що зараз недалеко маються великі оранжерії та насадження Ботанічного Саду. Але такий „сепаратизм“ — чи може стремління до „автаркії“, яке завважається у всіх берлінських наукових установах — зовсім зрозуміле. Коли всі, або майже всі засоби, потрібні до даної научної роботи, зібрані в одному місці, то не потрібно гаяти часу на біганину чи їзду по великих берлінських просторах з одної установи в другу — а можна спокійно і сконцентровано працювати, як і слід при науковій роботі.

Рослинно-фізіологічний Інститут в Берліні має за собою історію з великими іменами. Тут працював Швенденер, що дав своїми працями почин до нового напрямку в анатомії рослин. А саме своїми роботами над механічними тканинами в рослин він звернув увагу на тісний зв'язок між анатомічною будовою й фізіологічними функціями. Його учень Габерляндт узагальнив цей напрямок і оформив його в підручнику рослинно-фізіологічної анатомії, який у науці знайшов добре прийняття й пережив цілий ряд видань. Габерляндт був ще до недавнього часу керівником цього Інституту. І тільки зовсім недавно на місце Габерляндта прийшов Ганс Кніп. Тепер в Інституті стара Швенденеро-Габерляндтівська традиція прірвалась з тієї причини, що безпосередніх учнів Габерляндта між доцентами Інституту не має, а сам Кніп скоріше належить до критиків Габерляндта, бодай його деяких поодиноких праць.

В Інституті працює все досить багато чужинців. В часі мого перебування був ще один із Союзу, проф. Раздорський з Владикавказу, — відтак асистент Лізбонського сільсько-господарського Інституту, а крім цього ще декілька японців. Відношення до гостей, в тому числі до гостей із Союзу, гарне. Це пояснюється декількома причинами. Перш всього — загальними.

Перед війною вела Німеччина гегемонію в науковій роботі в галузі природознавства, це безсумнівно. Ряд наукових журналів, що виходили в Німеччині, являлися органами міжнародних наукових асоціацій. Так, наприклад, такий центральний бібліографічний ботанічний журнал „Botanischer Zentralblatt“ був органом міжнародної асоціації ботаніків. Війна вихопила німецькому науковому світові цю провідну роль. І тепер ми заважимо зовсім нарочні старання, щоб бодай по часті привернути давнє становище. Коли взяти зокрема ботаніку, то можна сказати, що таке єднання між нашим Союзом і німецькими ботаниками заважується дуже виразно. Багато праць наших ботаніків публікується в німецьких ботанічних журналах. Німецьке ботанічне товариство певно налічує між своїми членами з чужинців найбільшу кількість членів з нашого Союзу. На кожному із засідань цього товариства реферується цілий ряд праць наших союзних ботаніків, що йдуть до публікації в органі товариства „Berichte der deutschen botanischen Gesellschaft“. І хоч редактор і рецензенти жаліються на дуже кепську німецьку мову союзних ботаніків, то все-ж таки не жаліють часу на корегування, щоб тільки привернути свої давніші впливи на науку.

Друга причина, чому в рослинно-фізіологічному Інституті добре приймали наших ботаніків, більше особиста. А саме, керувник його, проф. Кніп, як рівно-ж ще один із його складу, проф. Кольквіц (відомий дослідник планктону), були попереднього року в Союзі на святі Академії і на гідробіологічному з'їзді. Як вони сами говорять їх у нас дуже гарно приймали, і це вже відповідно настроїло їх і до прийняття гостей із Союзу.

Рослинно-фізіологічний Інститут положений в дачній місцевості Далем, яку тільки недавно прилучено до Берліну. Далем є тепер ботанічний центр Берліну—а згідно можна-б сказати ще ширше—природничий центр. Тут маєтся Ботанічний Сад wraz із музеем та Ботанічним Інститутом і цілий ряд других природничих наукових інституцій. Це, головним чином, інститути, що належать до сільсько-господарської вищої школи та до так званого „Товариства цісаря Вільгельма для сприяння наукам“, яке являється тепер найповажнішим товариством з природничим ухилом. Така концентрація науково-природничих установ дуже вигідна, бо не потрібно тратити багато часу на переїзд з одного місця в друге. А крім цього і сама місцевість Далем із своїм дачним характером, чистим повітрям, майже сільським спокоєм—надається як можливо найкраще для спокійної наукової праці. Правда, на їзду до центра міста треба стратити чимало часу, $\frac{3}{4}$ —1 годину, і це особливо не вигідно для студентів університета та сільсько-господарської вищої школи, яким приходить ся частину лекцій відбувати в головних корпусах у центрі міста, а частину—в далемських інститутах.

Безперечно найбільша атракція Далему—це Ботанічний Сад. Розкинений на площі 42 гектарів, з великою кількістю відділів, просторими та багатими оранжеріями—уступає що до багатства хіба тільки Ботанічному Садові в Кю (Kew) в Англії. Його історія сягає ще 1679 року, коли його

заложено в Шенебергу біля Берліну. На цьому місці був він більше, ніж 200 літ і тільки з 1897 р. перенесене його поступово й устроєно в Далемі.

Заложення нового Саду відбулося під керуванням видатного систематика проф. А. Енглера. Цьому дослідникові завдячує Ботанічний Інститут wraz із музеєм і садом свій світовий розголос. А саме, Енґлер став перший видавати великі систематичні твори на основі філогенетичній. Це „*Natürliche Pflanzenfamilien*“ і „*Das Pflanzenreich*“. Особливо цей останній твір є найповажнішим дотеперішнім оглядом рослинної системи. До недавнього часу був ще Енґлер завідувачем ботанічного саду. Тепер він уже у відставці — директором саду і музею, як рівно-ж професором систематики рослин в університеті являється проф. Diels. Старому Енґлерові вже більше 80 років. Але він ще працює науково, провадить навіть демонстрації в Ботанічному Садові та музеєві, приходить точно на засідання Німецького ботанічного товариства. Стара генерація ботаників, як видно, ще добре держиться.

Оригінальність берлінського Ботанічного Саду — це рослинно-географічна частина. Подібної по площі та по багатстві немає ніде в другому ботанічному садові. Перед очима глядача розгортаються по черзі флори різних країн та різних рослинних формацій. Очевидно, особливо точно представлена німецька флора із своїми різними рослинними асоціаціями та з особливо цікавою альпійською частиною. Але також і інші флори мають тут своє приміщення. Піренеї, Карпати, Судети, флора Скандинавії, полуднево-європейський степ, Балканський півострів, гори передньої Азії, Кавказ, Алтай, Гімалаї, Японія, Хіна то-що, аж до Америки й Австралії включно.

Всі рослини в саду обозначені докладно гарними табличками. Загалом треба зробити заваження, що інформація публіки поставлена (як загалом у Німеччині) дуже гарно. Рослина обозначується не тільки раз — але нераз десятки разів, коли вона часто повторяються. Можна сміло сказати, що мало що не кожне дерево, кожна група однородних рослин несе свій ярлик. Це, має очевидно, велике значіння для популяризації рослинних назв і для вивчення флори.

З рештою у Ботанічному Садові та музею маютья не тільки докладні обозначення рослин та різних предметів, але також більш чи менш широкі пояснення. Предмети, що особливо заслуговують на увагу, зазначені окремо — наприклад, у Музею рожевими кружочками. Це також у значній мірі полегшує оглядини.

Крім згаданого рослинно-географічного відділу є ще в далемському Ботанічному Садові ряд інших відділів. Морфологічно-екологічний відділ являється живим підручником органографії та екології рослин. Різні форми листків, біла, підземних органів, їхні метаморфози, різні форми квітів, пристосування до запилення, всякі форми „габітусу“ рослин, а далше різні екологічні асоціації рослин (водні рослини, рослини торфовиськ то-що, розвертаються перед очима глядача.

Майже половину саду займає систематична частина. Вона має два відділи. Зільні рослини зібрані у т. зв. систематичному відділі, а деревні

в „арборетумі“, що займає дуже велику площу й належить рівно-ж до особливої прикраси далемського саду.

Багатство систематичного відділу видно виразно із сотень ярликів, які густими рядами покривають дещо горбисту в цьому місці територію. Таблички на досить високих паличках і наслідком цього цей відділ носить дещо неприємний характер кладбища, особливо зимовою порою. Як описує академик Ліпський¹⁾ Англіїці у своїм гарнім ботанічнім саді у Кю уміють дуже зручно укривати ярлики, помимо цього, що обозначені всі рослини, де потрібно. Цю „дискретність“ варто-б порекомендувати і другим ботанічним садам, між иншим і далемському, бо таке надто виразне приміщування ярликів нищить зовсім вражіння природности й перемінює ботанічний сад тільки в „живий музей“, чи то „живий гербарій“, — при чому пропадає вражіння живої природи. Здавалося-б, що не варто так довго розводитися над методикою „ярликування“ — як я це вже роблю удруге, але це питання грає чималу ролю в популяризації знань.

В арборетумі зібрані зовсім повно всі дерева, що їх можна культивувати в північній Німеччині. Тут є великі насадження різних родів верби, тополі, вільхи, бука і то-що. А вже займає найбільшу площу та виказує найбільше багатство родів святе дерево старих Герман — дуб, який в арборетумі представлений більш ніж сотнею родів.

„Ревів корисних рослин“ (Nutzpflanzenreviv) дає перегляд всіх родів наших культурних рослин і взагалі тих, що використовуються людиною в практиці.

Збірка багата й потрібна. Чимало рослин, яких звичайно вважається зовсім без практичного значіння. Але практичні німці вважають і такі рослини, за „Nutzpflanzen“. *Veronica beccabunga* має на своїм ярлику напис: „Била на салат або на зелень“, *Potentilla anserina*²⁾: „Зелень до супу“, *Aegorodium podagraria*³⁾: „Молоді листки як ярина“ і багато, багато других. Безперечно, що цей відділ мав особливо багато відвідувачів за час воєнної й післявоєнної голодовки й певно оправдав себе.

Розгляньмо ще одно багатство далемського саду: оранжерії. Комплекс поодиноких будинків, сполучених із собою в формі прямокутника. Зачинається круговий хід („Rundgang“) в означенім місці, так що публіка йде все в одному напрямкові і не мішає собі у відносно вузьких проходах. Оглядини починаються тропічними формами, що потребують високої температури — відтак ідуть рослини з чим раз нижчою температурою, а кінчається круговий хід зимньою оранжерією. Це, очевидно, дуже вигідно при оглядинах узимку — з погляду на можливість простуди. Із багатої рослинности, зібраної в далемських оранжеріях, ми вкажемо тільки на найбільш цікаві. Ядром усіх оранжерій є велика тропічна оранжерія значних розмірів (довжина 60 метрів, ширина 30, висота 25). Оранжерія поділена на дві частини: східну й західну. В східній приміщені

1) В. И. Липский. Ботанические сады Мадрида, Лиссабона и Кю. Труд. Импер. Ботан. Сада т. XXIV, С. - Петербург, 1906.

2) Гусятник.

3) Дягиця

рослини Старого Світу, а в західній — американські. Цікаво, що тут рослини, — пальми, пандани то-що висаджені прямо в ґрунт, який у свою чергу покритий буйним килимом зільних рослин (традесканцією, фітонією та інш.). Такий спосіб насадження дає у великій мірі ілюзію дійсності. Деякі з пальм вже так високі, що опираються своїми верхами в скляний дах. Багато з них старші, за 100 літ — їх перенесено ще з давнього шенеберського саду.

Два окремих відділи показують нам тропічні рослини, що мають практичне значіння. Це одна оранжерія з однопрозябцевими рослинами або т. зв. „дім бананів“. З природною свіжістю звисають тут колосальні листя бананів і багаті китиці їх овочів. Крім цього ще й багато інших тропічних однопрозябцевих, як цукрова трость, пандани, пальми й інші.

Значно більша по розмірам оранжерія, що містить у собі тропічні двопроябцеві рослини з практичним значінням. Впадає в очі свіжа зелень *Erythroxylon coca*, що з нього добувають кокаїн, видно насадження *Nevea brasiliensis* (кавчукового дерева), якого продукт опановує світовий ринок. Особливо сильне природне вражіння викликають мельонові дерева (*Carica Papaya*) із своїми гарними листками та характерними овочами. Вони стоять перед глядачем у великій кількості наче мініатюрний тропічний ліс.

З особливостей варто згадати окрему оранжерію тропічних ароїдних, яка по кількості форм не уступає жодому ботанічному саду у світі. Рівно-ж чудова колекція *Nepenthes*. Різним родам цієї комахоїдної рослини, що в неї листки метаморфозовані в збаночки, віддана ціла окрема оранжерія.

Варто згадати також про оранжерію з суккулентами. Тут є різні роди кактусів, молочаїв (*Euphorbia*), стапелій, *Mesembryanthemum*. Посухотривалість цих форм характеризує один цікавий виставлений зразок. Це *Cotyledon orbiculata*, що росте в чашці кафра, знайдений в південно-західній африканській пустелі. Цей оригінальний квітковий горщик, підвішений на дротях, дає знамените приміщення згаданим суккулентній рослині. Суккуленти тепер у Берліні „в моді“ на квітковому ринкові. У великих кількостях їх можна побачити мало що не в кожному квітковому магазині. На цю популярність вказують також анонси, які висять в оранжерії суккулентів. Вони говорять про „Німецьке товариство кактусів (*Deutsche Kakten-Gesellschaft*)“, що налічує 1400 членів та про „Журнал для вивчення суккулентів“, що виходить 8 разів на рік з численними, почасти кольоровими зразками; для членів товариства тільки за 7 марок... Один із прикладів німецької любові природи, спеціалізації та організації.

Із інших оранжерій можна коротко згадати „орхідний дім“ з прекрасними орхідеями, з яких завше частина в цвіті; „дім камелій“ зі східно-азійськими родами камелій, відтак — з рододендронами, примулами та хризантемами. „Королівська Вікторія“ — *Victoria regia* — як це звичайно і по інших ботанічних садах, має свій окремий палац-оранжерію, де вона розвиває свої відомі великі листки та чудові квіти.

В зв'язку з Ботанічним Садам стоїть Ботанічний Музей. В ньому міститься гербарій, який недоступний для широкої публіки, та показні колекції, що відкриваються 5 разів на місяць для відвідин. Колекції розміщені на трьох поверхах. На першому поверсі палеонтологічна та рослиногеографічна збірка, на другому зібрані продукти рослинного світу, що мають практичне значіння, як середники поживи: овочі, олії, смоли, кавчук, гутаперча, волокна, різні дерева то-що. Ця частина особливо багата, що й не дивно при звичайному практицизмі німців. Третій поверх дає перегляд рослинної системи. Тут виставлені в законсервованому виді такі частини рослин, які ні в гербарію засушити не можна, ні в ботанічному саду не можна культивувати, як сочисті гриби, великі сочисті квіти, великі або м'які овочі і то-що.

Недалеко від Ботанічного Саду й Ботанічного Музею, на тій самій вулиці, міститься друга поважна інституція: це т. зв. Державний біологічний заклад для сільського господарства та лісівництва (*Biologische Reichsanstalt für Land und Forstwirtschaft*). Цей заклад міститься у великому трьохповерховому будинкові, має значний учасок площі для польових спроб, просторі оранжерії. Постав за ініціативою відомого німецького практика Шульц-Люпіна, який в 1897 р. вніс відповідний законопроект у німецький парламент. Дальшого року засновано заклад, при чому спершу приділено його до т. зв. уряду здоров'я (*Gesundheitsamt*) тоб-то установи медичного характеру і тільки з 1905 р. стала інституція самостійною.

Головне завдання цього закладу — це боротьба із шкідниками рослин. Але крім цього основного завдання, як ми побачимо із складу установи, є ще ряд других завдань, наслідком чого інституція набуває характер більш універсального наукового закладу по сільському господарству та лісівництву. Є чотири відділи. Перший, найбільший відділ, це т. зв. господарчий (*wirtschaftliche Abteilung*), якого завданням є перешіплювати результати наукових дослідів у практику. Багатобічність роботи в цьому відділі найкраще схарактеризує кількість та назви поодиноких лабораторій, що сюди належать. Це лабораторія для загальної охорони рослин, для збіжєвих та кормових рослин, для культури картоплі, для хвороб буряка, для хвороб рослин огородних, торговельних та декоративних, для культур винограду та овочів, для лісівництва, для коморних шкідників, для практичної бактеріології ґрунту, для практичної сільсько-господарської хемії, для фенології та метеорології. Крім цього належить сюди пробна станція середників охорони рослинної (тоб-то фунгіцидів та інсектицидів), як рівно-ж лабораторія для поборювання хвороб пчіл.

Другий, природничий відділ, досліджує поодинокі наукові питання, очевидно такі, що мають значіння для цілої низки інституцій. Він має в своєму складі лабораторію ботаніки, фізіологічної зоології, бактеріології, хемії та селекції. До третього відділу належить цілий ряд т. зв. *Zweigsstellen*, тоб-то філій, які є на провінції, але позістають у тісному науковому контакті зі своєю централею. Четвертий відділ являє так званий Картопляний Інститут, що його завданням є спеціальні досліді

над картоплею та над її хворобами. Така висока пошана для картоплі зрозуміла, коли взяти під увагу, що картопля в дуже великій кількості культивується в Німеччині. Картопляний Інститут закладений у 1918 р. з ініціативи Німецького товариства культури картоплі (Deutsche Kartoffelbaugesellschaft). Має 8 наукових співробітників на чолі з видатним знавцем картопляних недуг Apell'-ем, який рівночасно являється і керувником цілого Biologische Reichsanstalt. В склад Картопляного Інституту входять 4 лабораторії (сільсько-господарська, фізіологічна, патологічна, анатомо-мікрохімічна).

Я навмисне зупинився в деталях над складом згаданої установи, щоб можна було мати уявлення, наскільки напрямок інший, чим у нашій акції по охороні рослин. Кидається у вічі широкий обхват рі. них галузів, наслідком чого цю інституцію можна сміливо назвати досвідним сільсько-господарським інститутом (у розумінні німецького Forschungsinstitut) в якому можна успішно працювати науково над різними питаннями з сільського господарства.

Заклад викazuje широку видавничу діяльність, яка була особливо інтенсивна в довоєнний час. Тепер вона через матеріальні труднощі ослабла — так, наприклад, останній звіт інституції з'явився тільки за 1921 р. Публікації чисто наукового характеру видаються неперіодично, т. зв. „Arbeiten aus der Biologischen Reichsanstalt für Land- und Forstwirtschaft“, яких появилось дотепер 13 томів. Цінним виданням слід назвати бібліографію літератури по охороні рослин („Bibliographie der Pflanzenschutzliteratur“), яка являється щорічним оглядом міжнародньої літератури по згаданому питанню. Крім цього є два видання інформаційного характеру („Mitteilungen aus der Biologischen Reichsanstalt für Land- und Forstwirtschaft“, які виходять неперіодично, і „Nachrichtenblatt für den deutschen Pflanzenschutzdienst“, що виходять щомісячно) та дешеві малюнки.

Biologische Reichsanstalt є офіційна державна установа, орган міністерства харчування та земельних справ, який через уряд переводить законодавче врегулювання охорони рослин. В безпосередній залежності від центрального закладу стоїть у цілій Німеччині 32 головні станції (т. зв. Hauptstellen), які являються осередками акції по охороні рослин для поодиноких країв. Ці станції є або зовсім самостійні, або вони творять відділи при сільсько-господарських та лісових вищих школах. Кожна головна станція керує рядом повітових станцій (Bezirksstellen), що звичайно є при середніх сільсько-господарських школах або при т. зв. зимових школах (тоб-то нижчих фахових с.-г. школах). Крім цього є ще т. зв. мужі довір'я („Vertrauensmänner des Pflanzenschutzes“), що займаються спостереженнями над появою хвороб та шкідників і передають їх повітовим чи головним станціям.

Цікавою стороною німецької організації боротьби зі шкідниками рослин є втягнення в організацію сільсько-господарських та лісових шкіл, так вищих, як середніх, як і нижчих. Цей зв'язок носить зовсім тісний характер, дані школи являються прямо офіційними представниками

(очевидно, з відповідною роботою, але й відповідними користями) центральної установи. Така організація і економічна, і з боку фахового зовсім доцільна. При нашій організації захисту рослин, оскільки мені відомо, школи притягувалися тільки до дуже вільної співпраці. Варто-б піти за німецькою практикою тісніше зв'язувати школи з роботою по охороні рослин, по можливості надаючи їй офіційну назву, означений обсяг праці, але рівночасно офіційну і сталу матеріальну підтримку.

Як уже було згадано, керownik Biologische Reichsanstalt, Аппель, являється спеціалістом по хворобам картоплі, і тому ціла інституція взяла напрямок на картоплю, цей найважливіший національний середник поживи німців. Особливу увагу звернено на рака картоплі (що викликається *Synchytrium endobioticum*). Роботами закладу встановлено цілий ряд сортів картоплі, що являються природно імунними проти рака. До кінця 1925 р. список зовсім стійких сортів налічував 32 назви, майже стійких 26, а нестійких приблизно 150. В лабораторії мав я нагоду оглядати досвіди Е. Köhler'a, який звернув увагу на морфологічну сторону при процесі зараження, при творенні характерних для рака наростів і знайшов питомі різниці між імунними та не імунними сортами. Несприятливість сортів картоплі є природна. В зв'язку з великими успіхами медичної бактеріології в питаннях набутого штучного імунітету мене зацікавило питання, оскільки в цьому напрямкові провадяться які-небудь роботи в галузі рослинних хвороб у Biologische Reichsanstalt. З одержаних інформацій у співробітників таких праць не провадиться, а редактор згаданих вище оглядів літератури, завідувач бібліотекою закладу, Морштат, зазначив, що і в літературі це питання за його відомостями не розглядується. Очевидно, в рослинному організмі справа стоїть інакше, ніж у тваринному, де кров грає ролю скорого передаткового середника. Все-ж таки звичайна єдність біологічних явищ говорить за те, що і в рослиннім організмі витворюються подібні антитіла, як у тварин, хоч, може, наслідком слабої циркуляції соків тільки в певних означених ділянках тіла рослини. Така штучна несприятливість, очевидно, могла-би відограти поважну ролю — от хоч-би при культурі цінних овочевих дерев. Але, як видно, в цьому напрямкові не посунулась наука дальше від часу праць французьких дослідників Beauverie і Ray'a, (1901¹).

При закладі мається гарний музей, де особливо багато представлені різні хвороби картоплі.

З інших лабораторій, які я оглядав, могу зазначити лабораторію Dr. Wollenweber'a, який працює над *Fusarium*'ами й дав у новім виданні підручника Sorauer'a²) гарний огляд цих з погляду систематичного трудних грибків. Вражіння з його лабораторії: буквально всі чотири стіни просторі лабораторії закладені тисячами пробірок, у яких розводяться чисті культури *Fusarium*'ів.

¹) Sorauer, Handbuch der pflanzenkrankheiten, I B. Pd. Graebner: Die nichtparasitären krankheiten, 1925, стр. 36.

²) Sorauer, op. cit. Bd. III.

З інших особливостей Reichsanstalt можна - б згадати цікаву кімнату термостатів, де стоїть ціла батарея термостатів різної величини й форми, і кімнату автоклавів, де побіч одного гігантського автоклаву, в яким можна - б простерелізувати цілу лабораторію, стоїть ще ряд других менших.

В тому - ж самому Далемі, але вже в самому його полуднево - західньому кінці, де місто межує із вільним полем, є ряд важливих наукових інститутів, які вважається за найкращі в Німеччині. Це інститути, що належать до т. зв. Товариства цісаря Вільгельма для сприяння наукам (Kaiser - Wilhelm — gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften).

Далі перейдімо до відвідин цих інститутів, декілька слів про саме товариство. Закладено з нагоди столітнього ювілею берлінського університету, в 1910 р., значить, існує всього 16 років. За цей невеликий час товариство розвинуло незвичайно видатну діяльність, як можна довідатися із його недавнього лаконічного, але змістовного звіту¹⁾. Воно утримує на свої кошти 17 великих і 4 менші дослідні інститути. У складі керовників і співробітників цих інститутів знаходимо найбільші імена теперішньої Німеччини, як фізиків А. Айнштейна, Плянк, Нернста, хеміків Е. Фішера, Вільштетера, Габера, відомого Вассермана, видатного біолога Коренса й багато других. Причина такого буйного розквіту цього товариства полягала в його кріпкому фінансуванні. Крім держави закладали це товариство великі німецькі капіталісти, які із одного боку бажали меценатствувати над наукою по зразку американських мільярдєрів Rockefeller'a і Carnegie, а з другого боку, сподівалися від наукових дослідів практичних успіхів і тим самим підняття продукції.

По газетним інформаціям мало товариство маєтку коло 20 мільйонів золотих марок. Та все це величезне майно впало жертвою інфляції, упадку німецької валюти, і теперішнє становище товариства та його інститутів тяжке.

Напрямок діяльності товариства майже виключно природничий: Гуманітарні науки зазначаються тільки виданням бібліотеки з історії, мистецтва (Bibliotheca Hertziana) та деякими дослідями над орієнтальною археологією.

Зрештою всі інститути належать до галузи природознавства. В зазначеному місті, в Далемі, міститься чотири великі інститути: для хемії відтак для фізичної хемії та електрохемії (директор Габер), для експериментальної терапії й біохемії (директор Вассерман), для біології (директори: Коренс та Гольдшмідт).

Крім цих інститутів варто згадати ще такий цікавий інститут, як фізіології праці, що займається в першу чергу дослідями над фізіологією, патологією і гігієною фізичної та розумової праці; далше інститут для дослідження мозку, вкінці інститут для фізики, де працюють Айнштайн, Нернст, Плянк.

¹⁾ Die Kaiser - Wilhelm — gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften. Berlin, 1924. Gedruckt N. S. Hermanü. Co, Berlin S W 19.

Окремий тип являють інститути згаданого товариства з виразно-прикладним ухилом. Вони поставили собі завданням досліджувати хемічно й біологічно найважливіші сирівці німецької індустрії, як рівно - ж випробовувати їх технічно. До таких установ належить Інститут для дослідження вугілля в Мюльгаймі (рурська область), в якому працюють головним чином над великим питанням плинного вугілля. Аналогічний Шлезький інститут для дослідів над вугіллям у Бреславу працює над шлезьким вугіллям. З інших подібних інститутів прикладного ухилу можна згадати: інститут для дослідження заліза в Дюссельдорфі, інститут для дослідження металів у Берлін-Ліхтерфельді; інститут для хемії волокон — у Берлін-Далем, інститут для дослідів над шкірою в Дрезні.

Щоб зовсім закінчити огляд многобічної діяльності цього товариства, слід згадати, що воно відає ще також двома гідробіологічними станціями — одною в Рлон (Німеччина) та другою в Люнц, у Долішній Австрії.

З цих різних інститутів я мав нагоду познайомитися докладніше з двома, коли не рахувати гідробіологічної станції в Люнц, де я був давніми роками, коли вона ще належала до кол. власника, Купельвізера. Цього року я оглянув інститут біології та один із прикладних інститутів, а саме для хемії волокон.

Інститут біології (повний наголовок: Kaiser-Wilhelm — Institut für Biologie) — збудований вже в часі війни коштом 1 мільйона золотих марок. Має п'ять відділів. Перший — це спадковості та біології рослин. Керownik його, як рівно - ж цілого інституту, відомий Коренс. До відділу належать гарні оранжерії та досвідні поля. Паралельним відділом зоології завідує Гольдшмідт. Досвіди виконуються над інсектами, як рівно - ж над качками. Для качок є відповідно зладжені дуже обширні стаїні, як рівно - ж цілий ставок. Щоб не наступало небажане змішання рас, ставок переділених на цілий ряд окремих відділів, при чому для літаючих качок відділи затулені вгорі та з боків дротяною сіткою. У відділі для розвою механіки (Entwicklungsmechanik) провадяться досліди в напрямку заініційованім W. Roux. Крім цих трьох відділів є ще відділ для вивчення протистів та відділ фізіології. Керownik цього останнього відділу, проф. Варбург, працює останніми часами над фізіологією ракових опухолів, і його результати викликають глибокий інтерес навіть поза колами вузьких спеціалістів.

По інституті опроваджував нас сам Коренс, відносно добре захований, майже без сивого волосся. Тільки по поважному ході, титулі Geheimrat - а та видатному становищі в науці можна визначити старший вік. З німецькою прецизністю почав він оглядини навіть із своєї власної робочої кімнати, де між иншим показав цікаву фотографічну знимку своєю екупі з видатним рослинним фізіологом Пфефером в оточенні других, молодших ботаніків — Магнуса, Міге, Прингсгейма, Кніпа та других.

Коренс опроваджував нас головним чином по своєму відділі (так і називається: „Abteilung Correns“). Між иншим показував нам камеру, де відбувається стерелізація ґрунту, призначеного під засіви. В багатьох

разах на стерелізованім ґрунті відразу не кільчаться насіння, а тільки коли залишити ґрунт на деякий час. Очевидно, тут грає роль розвій деяких ґрунтових бактерій. Стерелізація має на меті усунути насіння бур'янів та спори грибків, головнo, як сказав Коренс, *Rythium Debaryanum*.

Особливо просторі, гарні оранжерії. Крім культур для дослідів, маються тут і дуже гарні культури *Cyclamen*, *Primula*, *Cineroria*, які *garteninspektor* розводить задля естетики. З культур, які вживає Коренс до своїх дослідів, це головнo *Melandryum* та *Iromaea*. Ця остання виказувала у висіяних спробах деякі цікаві мутації своїх прозябцевих листків. Велику кількість горшків засіває сам старий професор, тільки пікірування провадять дві молоді адепки науки. Крім своїх дослідних рослин, показував нам Коренс цікаві хімери у *Pelargonium*, як рівно - ж відомий *Abutilon* із своєю пестролистістю.

Прощаючись з нами (зі мною і проф. Раздорським з Владикавказу), побажав нам Коренс доброї дороги з зазначенням, що він хотів - би, щоб нас у Німеччині всюди добре приймали та щоб ми винесли з цього прийому додатне вражіння.

Разом з інститутом біології стоїть менший по розмірам інститут для хемії волокон. Ми мали тут нагоду оглянути незвичайно прецізну апаратуру для поміру еластичности волокон, особливо один дуже вразливий апарат, сконструований в інституті, який оптичним шляхом дає можливість визначати еластичність одного мікроскопічно - тонкого волокна.

Багато працюють в інституті між иншим над штучним шовком, який тепер грає таку поважну роль в індустрії, особливо американській. Цікаві теж рентгеноскопічні знімки волокон і других субстанцій, що дають змогу пройти в найніжнішу структуру матерії.

Декілька разів ми мали нагоду побувати в ще одному далемському інституті, який по своїй роботі зовсім анологічний до відділу Коренса. Це т. зв. Інститут для дослідів над спадковістю (*Institut für Vererbungsforshung*). Він належить до берлінської Сільсько - господарської Вищої Школи — значить, являється рівно - ж учбовою установою у відмін у від інститутів згаданого *Kaiser - Wilhelm — gesellschaft*, де провадиться тільки дослідна робота.

Керовник інституту спадковости є Баур, відомий дослідник у цій галузі. Багато оранжерій, хоч не так виставно уладжених, як у Коренса. Всюди в них повно *Antirrhinum*, „львиної пащі“, яка являється класичним об'єктом дослідів Баура та його учнів. Є також і зоологічний відділ. Він провадить свої досліди між иншим над щурами й мишами, які мають свою окрему резиденцію, з сотнями кліток, специфічним шумом від гризіння та бігання та із ще більше специфічним запахом, який робить неможливим довше перебування для неспеціалістів мишачої спадковости. Без порівняння приємніше вражіння робить на неспеціаліста простора будівля з великою кількістю порід кроликів. Селекційні досвіди робляться теж над свинями.

Щоб пізнати Баура, як лектора, ми зайшли на т. зв. колоквій, на яким реферуються останні новини науки по спеціальності. Баур —

людина ще в силі віку, з повним виглядом лиця, з рухами, багатими темпераментом. Його прихід зустрічає характерне студентське „Trampeln“, тоб-то стукання ногами. Але це не вияв невдоволення, якби робити наш звичайний висновок, а, навпаки, доказ прихильності до лектора. Говорив Баур про тему досить далеку від його Antirrhinum'ів та проблем спадковості: про нову геологічну теорію Гамбурзького професора Wegener'a ¹⁾, яка являється тепер злободенною в науці. Це цікава „теорія континентальних пересунень“ (Theorie der Kontinentalverschiebungen) говорить, що континенти творили колись в геологічну давнину одноцільний материк, який відтак розділився на частини, що стали „відпливати“ одні від одних на земній магмі... Вони відпливали „wie treibende Eisschollen im Wasser“ ²⁾, як пише Вегенер. Коли ще додати до цього, що Вегенер не вважає полюси сталими — а тим самим вважає і положення екватора і кліматичних смуг змінними — то можна собі уявити, яку революцію загалом у цілому природознавстві викликає цей погляд. Баур являється гарячим прибічником теорії Вегенера, остільки гарячим, що навіть сам закликав аудиторію, щоб його дещо „прохолодили“. Цей доклад був для мене цікавий рівно-ж з того боку, що він виказує, оскільки в Німеччині і спеціалісти інтересуються питаннями загальної ваги. Це загалом прикмета німецької психіки. Широкий обсяг в загальних питаннях (в питаннях світогляду) і дрібна деталізація й ретельність у спеціальній галузі.

Інститут Баур'а належить до Сільсько-господарської Вищої Школи. Як на цю приналежність, у нього, безперечно, замало прикладного ухилу. Теоретичні питання стоять все-ж таки на першому плані. Коли ми стали вести балачку з асистентами, то вони намагалися довести, що „спеціальність повинна бути для спеціальності“, тоб-то „Vererbungs-forschung для Vererbungs-forschung“ і тим і виправдували напрямок інституту.

Згадка про Сільсько-господарську Вищу Школу переводить нас до вражіннь із її огляду.

Великий комплекс будинків при Invalidenstrasse, № 42. Тут-же і Сільсько-господарський музей (Landwirtschaftliches Museum).

Свої оглядини почали ми — тоб-то я і проф. В. Раздорський — з Ботанічного інституту. З того мотиву, що це наша спеціальність, і з другого, на жаль, часто не визнаного мотиву — що ботаніка теоретична основа агрономії.

Інститут показував нам проф. Гуго Міге, його керownik та керownik катедри ботаніки в Сільсько-господ. Вищій Школі. Він викладає всю ботаніку: і загальну, і систематику. Та по спеціальності він більше фізіолог, а саме працював над бактеріями. Відома його праця над термогенними бактеріями (такими, що підносять температуру при розпаді органічних тіл), а популярна його книжка про бактерії вийшла і в російськiм

¹⁾ Dr. A. Wegener. Die Entstehung der Kontinente und Ozeane. Braunschweig. Verlag Vieweg. Wissenschaft Bd. 66. 3. Aufl. 1922.

²⁾ Як пливуча крига на воді.

перекладі, в 1922 р. виданням рос. Госиздату. По сільсько-господарській ботаніці спеціально не працював і, як сам зазначив, що хіба тільки мав до агрономії відношення, що його термогенні бактерії викликають самонагріття солом і гною, тоб-то все-ж таки сільсько-господарських продуктів.

Ми були зацікавлені методичною стороною викладів, практичних вправ і наслідком наших запитань виникла досить цікава дискусія. Перш усього пожалувався проф. Міге на малу кількість годин. Це зрештою люблять робити професори всіх спеціальностей, але в цьому випадкові навіть із згаданим застереженням можна признати проф. Міге слушність. Три години теорії і три години. практики на протязі року мають вичерпати весь предмет ботаніки. Правда, крім нього мається при катедрі ще три приват-доценти, які провадять більше спеціальні курси. Та ці курси по-нашому розумінні стосуються вже, властиво, галузи фітотехнії, а саме головним чином спеціального хліборобства. Так, сюди належать такі курси як „Культурні рослини“ „Насінництво“ (приват-доцентка Schiemann), „Лукові рослини і трави“ (Dr. Duysen) та „Біологія і морфологія грибів“ (приват-доцент Müller).

Досить дивно було почути, що середня школа дає слабу підготовку по природознавству. Ми сподівалися якраз почути щось інше, бо-ж Німеччина, відомо, класична країна природознавства. Правда, ця оцінка „слаба підготовка“, очевидно, в солідному німецькому розумінні й тому не мусить бути найгірша.

Що до студій студентства взагалі, то, по думці проф. Міге, завважається велика тяга до більш теоретичних предметів, де не потрібно працювати лабораторно. Тому залюбки беруть студенти на праці теми економічного характеру, де можна більше теоретизувати. Положення школи, глибоко всередині величезного мільйонного міста, спричинює рівно-ж відірваність школи від природи й від сільського господарства. Хутір, що віднедавна належить до Landwirtschaftliche Hochschule, помещений аж коло Потсдаму; і технічні труднощі, як рівно-ж неважливий матеріальний стан студентства, не дозволяють робити часто так потрібних екскурсій. Щоб позбутися цієї відірваності від природи і практики, вуз переноситься вже тепер поволі до Dahlem'у, згаданої дачної місцевості під самим Берліном, де будують цілий ряд нових інститутів, які вже навколо себе мають землю, потрібну для практики. Очевидно, що і присутність Ботанічного саду й інших великих природничих інституцій в Далемі береться при цьому перенесенні під увагу.

Але зазначена відірваність від природи відбивається, безперечно, тепер на знанні студентів.

Після довгої балачки ми стали оглядати Ботанічний інститут. Ряд великих кімнат, густо набитих приладдями, таблицями. Добре обставлена кімната для бактеріологічної роботи. Великий гербар і числена бібліотека. З цікавіших зразків можна бачити прямо величезну кількість (цілу шафку з полицями) таблиць, які власноручно малював видатний німецький ботаник тамтого століття Куу. Він був довгий час керовником

катедри ботаніки і, як доказ своєї пильної вдачі, залишив цю колекцію прегарних таблиць. Рівно - ж, як спадок до Куу, який тепер являє музейну вартість — бо ніхто на нім не працює — являє спеціальний коштовний прилад для стругання тонких і великих пластинок дерева. Куу, працюючи над анатомією дерева, вживав цього великанського мікротома або інакше научно - прецізного гнбля.

Кімнати Ботанічного інституту призначені тільки для наукової роботи — практичні вправи та лекції відбуваються в окремих залах. Та наукових робітників мало — професор і два асистенти й щось, мабуть, один студент, який працює над самонагрітням соломи. „Тяжко дістати доброї соломи, — сказав проф. Міге, — хоч як це дивно говорити в сільсько-господарській школі“. — Це, очевидно, тільки характеризує згадану відірваність школи від природи і практики.

В одній із кімнат приміщений, як гість, Попов, проф. зоології в Софії, а рівночасно болгарський посол на Німеччину. Цей вчений дипломат працює над стимуляцією рослин, яка останніми часами набрала так багато розголосу. По даним Попова наслідком стимуляції врожай в деяких випадках підноситься до 40⁰/. Попов зумів зробити добрий розголос своїй справі — видається окремий орган по цим питанням та існує окреме товариство для стимуляції рослин. Н.мецькі фахові ботанічні кола ставляться до винаходів Попова або зовсім негативно, або, що найменше, дуже обережно.

Наприкінці наших відвідин зійшла балачка про деякі новіші винаходи з тої галузи, в якій працює проф. Міге. Між иншим про так зв. субмікроби, тоб - то істоти, остільки дрібні, що під мікроскопом їх бачити вже неможливо, а тільки можна впізнати їх присутність по фізіологічних діяннях. Міге між иншим провадив довгі досліди над цим питанням, які випали негативно. І тому інтересно, що він все - таки заступає погляд про правдоподібність існування таких субмікробів та вважає, що процеси, які винайшов французький дослідник D'Herelle ¹⁾, не можна пояснити біохемічним способом, а тільки дійсно присутністю субмікробів. Щоб мати повніше враження з діяльності Ботанічного інституту, ми зайшли на лекцію ботаніки, як рівно - ж на практичні вправи. Лекція з багатим демонстраційним матеріалом, як може дати багато обставлений кабінет. А практичні вправи відбуваються в залі з 60 робочими місцями, установленими по 30 у два ряди. Мікроскопи, що правда, в більшій частині старої системи, без револьверів. Але зате їх велика кількість, а кімната ясна й так велика, як рідко на подібні лабораторії.

Сільсько - господарський музей в тому самому комплексі будинків, що і Hochschule. Зв'язок є безпосередній, так що колекції використовуються для навчання.

Майже цілий нижній поверх занятий під машинознавство. У вестибюлі мається інтересна колекція маленьких майстерних моделей плугів та ручного сільсько - господарського приладдя — в кількості приблизно

¹⁾ Для ознайомлення з цим питанням: F. D'Herelle: Der Bakteriophage und seine Bedeutung für die Immunität. Brunsachweig, Vorl. Vieweg, 1922.

з півтисячки. Історичний розвій приладдя проходить перед вашими очима, рівно-ж різниці в різних країнах. Тут ви побачите й цікавий модель плуга з давніх Помпеїв, і відносно високо розвинені гіндуські плуги, і примітивну руську соху. Велика заля нижнього поверху занята головним чином приладдям природної величини, а головню модерними сільсько-господарськими машинами, сіваками, жниварками й т. д. Звертає на себе увагу машина до сортування насіння у великій кількості. Носить вона поетичну назву із Гауптманового „Затопленого дзвона“ — Раутенделяйн — і по відкликам, які видані в окремому проспекті, має висортовувати насіння навіть зі 100% з успіхом. Машина виробляється фабрикою Ф. Шуле в Гамбургу й коштує 1600 марок. Зі списку видно, що вона незвичайно поширена в Німеччині, досить в Чехословаччині, також Радянським Союзом закуплено 6 таких машин.

Другий поверх музею занятий відділом фітотехнічним, зоотехнічним та ґрунтовим. Очевидно, в деталі годі входити — всі колекції багаті, а, що найважливіше, упорядковані з науковою систематичністю й точністю. Так, наприклад, в зоотехнічній частині звертає на себе увагу величезна колекція різних сортів вовни — т. зв. Wollkabinett, зібраний Settegast'ом. Моделі сільсько-господарських тварин впадають в очі своїм надзвичайно добрим і старанним наслідуванням природних расових прикмет. У фітотехнічному відділі мається добра фітопатологічна колекція, відтак багата колекція насіння рослин, зокрема різних рослин з сільсько-господарським значінням. Німецьке Сільсько-господарське Товариство (Deutsche Landwirtschaftliche gesellschaft) виставило в цьому відділі велику колекцію різних сортів пшениці. З боку популяризації знання цікавими являються хемічні аналізи різних сільсько-господарських продуктів, в пропорціях. Метода зрештою давно практикована і на наших виставках часто вживана. Тільки тут впадає в очі надзвичайна старанність і чистота виконання, як рівно-ж велике багатство зразків. Щоб мати уявлення, а згідно більше, щоб придбати знання про поживність поодиноких середників їжі, вистарчить проглянути таку колекцію на протязі якої одної-двох годин.

Музей, як видно, або зовсім не поновлюється, або мало поновлюється. Принайменше, фітотехнічний й зоотехнічний відділи — машинознавство має нові зразки, які виставляють поодинокі фірми для реклами.

На цім закінчую. Мої враження з наукових інституцій в Німеччині роблені, звичайно, через ботанічну, може дещо сільсько-господарську призму. Але думаю, що й вони дадуть деяке уявлення про теперішнє становище науки в Німеччині.

Науково - дослідчі заклади Укрнауки

(Науково - дослідчі інститути та катедри)

Науково - дослідчі катедри існують, як окремі наукові організації, але в своїй праці вони майже завжди з'єднуються своїми кабінетами, лабораторіями з такими науковими чи науково - навчальними установами, як от Академія Наук, інститути, технікуми, досвідні станції, підприємства.

Всі науково - дослідчі катедри працюють згідно своїм науково - операційним планам, що затверджуються Укрнаукою.

Порівнюючи з минулим роком, науково - дослідчі катедри зросли як з боку організаційного, так і наукового: цілком яскраво визначилася певна роль катедр у розвою нашої промисловости; самі катедри визначили свої позиції до вузів, що їх лабораторіями та майном вони поки - що здебільшого користуються. Багато катедр уже встигло організувати підготовку молодії професури, утворюючи таким чином наукову школу в певній галузі.

В біжучому році науково - дослідчі катедри набули значіння міцних наукових осередків, що відіграють активну роль в бурхливому процесі відбудови й реконструкції нашої промисловости й сільського господарства, виконуючи функцію консультантів виробництв.

Однак слід визнати, що нормальному розвиткові науково - дослідчих праць перешкоджає брак коштів.

На 1 жовтня 1926 року маємо такі катедри:

В галузі сільсько - господарчих наук — при Харківському Сільсько - господарчому Інституті 1) катедра рільництва під керуванням проф. Єгорова; 2) катедра зоотехніки під керуванням проф. Більговського; 3) катедра організації сільського господарства під керуванням проф. Марченка; 4) катедра ґрунтознавства під керуванням проф. Соколовського; 5) катедра прикладної ботаніки під керуванням проф. Янати.

При Київському Сільсько - господарчому Інституті:

1) катедра рільництва під керуванням проф. Колкунова;
2) катедра скотарства під керуванням проф. Устянцева;
3) катедра сільськ. - господ. економіки під керуванням проф. Веселовського;

4) катедра сільськ. - господ. механіки під керуванням проф. Симинського;

5) катедра технології сільсько - господ. виробництва під керуванням проф. Кухаренка;

6) катедра біології сільсько - господ. рослин під головуванням Вотчала.

При Одеському Сільсько - господарчому Інституті:

1) катедра рослинознавства під керуванням проф. Боровікова;
2) катедра генетики під керуванням проф. Сапегіна.

В галузі медичних наук при Харківському Медичному Інституті:

1) катедра морфології під керуванням проф. Рубашкіна; 2) катедра

фізіології під керуванням проф. Данілевського; 3) кафедра хірургії під керуванням проф. Шамова; 4) кафедра соціальної та професійної гігієни під керуванням проф. Кагана; 5) кафедра психіатрії під керуванням проф. Протопопова; 6) кафедра бактеріології під керуванням проф. Златогорова; 7) кафедра психо-неврології під керуванням проф. Геймановича.

При Київському Медичному Інституті: 1) кафедра теоретичної медицини під керуванням проф. Нещадименка; 2) кафедра клінічної медицини під керуванням проф. Волковича.

При Одеському Медичному Інституті: 1) кафедра морфології та фізіології під керуванням проф. Лисенка; 2) кафедра експериментальної та клінічної медицини під головуванням проф. Філатова; 3) кафедра профілактичної медицини під головуванням проф. Громашевського.

При Харківському Ветеринарному Інституті: 1) кафедра нормальної та патологічної морфології під керуванням проф. Лисицького; 2) кафедра клінічної ветеринарії під керуванням проф. Мальцева; 3) кафедра епізотології з бактеріологією під керуванням проф. Орлова.

В галузі технічних наук при Харківському Технологічному Інституті: 1) кафедра електротехніки під керуванням проф. Копняєва; 2) кафедра інженерно-будівельних наук під керуванням проф. Носалевича; 3) кафедра машинобудівництва під керуванням проф. Моніча; 4) кафедра авіації та гідромеханіки під керуванням проф. Проскури; 5) кафедра паротеплотехніки під керуванням проф. Буракова; 6) кафедра механічної технології; 7) кафедра технології неорганічних речовин під керуванням проф. Орлова; 8) кафедра технології органічних речовин під головуванням проф. Кузнецова; 9) технологія споживчих речовин під керуванням проф. І. Красуського.

При Київському Політехнічному Інституті: 1) кафедра хемічної технології під керуванням проф. Іжевського; 2) кафедра механічної технології під керуванням проф. Зворикина; 3) кафедра електротехніки під керуванням проф. Котельникова; 4) кафедра теплотехніки під керуванням проф. Ісенко.

При Одеському Політехнічному Інституті: 1) кафедра прикладної механіки під керуванням проф. Алімова; 2) кафедра інженерно-будівельних наук під керуванням проф. Міняєва.

При Дніпро-Петровському Гірничому Інституті: 1) кафедра геології під керуванням проф. Лебедева; 2) кафедра механіки під керуванням проф. Гирдини; 3) кафедра гірництва під керуванням проф. Гуськова; 4) кафедра металографії під керуванням проф. Виноградова; 5) кафедра металургії під керуванням проф. Рубіна.

В галузі фізико-математичних наук: 1) кафедра астрономії при Харківському Інституті Народньої Освіти під керуванням проф. Евдокімова; 2) кафедра математичного аналізу при ХІНО під керуванням проф. Русьяна; 3) кафедра геометрії при ХІНО під керуванням проф. Сінцова; 4) кафедра прикладної математики при ХІНО під керуванням акад. Бернштейна; 5) кафедра фізики при ХІНО під керуванням проф. Рожанського; 6) кафедра геології при ХІНО під керуванням проф. Соболева;

7) кафедра прикладної географії і антропології при ХІНО під керуванням проф. Івановського; 8) кафедра фізичної хемії при ХІНО під керуванням проф. Щукарева; 9) кафедра неорганічної хемії при ХІНО під керуванням проф. Телетова; 10) кафедра органічної хемії при ХІНО під керуванням проф. К. Красуського; 11) кафедра фармацевтичної хемії під керуванням проф. Валяшко; 12) кафедра хемії при КПІ під керуванням проф. Плотнікова; 13) кафедра фізики при КПІ під керуванням проф. Гольдмана; 14) кафедра хемії при Дніпро-Петровському Гірничому під керуванням проф. Писаржевського; 15) кафедра математики при КІНО під керуванням акад. Граве; 16) кафедра математики при ОІНО під керуванням проф. Тимченка; 17) кафедра ботаніки при ХІНО під керуванням проф. Залеського; 18) кафедра зоології при ХІНО під керуванням проф. Никольського; 19) кафедра ботаніки при КІНО під керуванням проф. Фоміна; 20) кафедра зоології при КІНО під керуванням проф. Шмальгавзена; 21) кафедра географії та геології при ОІНО під керуванням проф. Танфілова; 22) кафедра хемії при ОХТ під керуванням проф. Петренка; 23) кафедра біології при ОІНО під керуванням проф. Порошко; 24) кафедра біології при Дніпро-Петровському ІНО під керуванням проф. Рейнгарта.

В галузі соціально-економічних наук: 1) кафедра історії Європейської культури при ХІНО під керуванням проф. Гольдина; 2) кафедра історії української культури при ХІНО під керуванням акад. Багалія; 3) кафедра письменства при ХІНО під керуванням проф. Білецького; 4) кафедра мовознавства при ХІНО під керуванням проф. Ріттера; 5) кафедра педагогіки при ХІНО під керуванням проф. О. Попова; 6) кафедра марксизму при УАН під керуванням акад. Левіка; 7) кафедра історії України при УАН під керуванням акад. Грушевського; 8) кафедра мовознавства при КІНО під керуванням акад. Кримського; 9) кафедра мистецтвознавства при КІНО під керуванням акад. Новицького; 10) кафедра педології при КІНО під керуванням проф. Ананіна; 11) кафедра світового господарства при ХІНГ під керуванням проф. Фоміна; 12) кафедра проблеми сучасного права під керуванням проф. Палієнка; 13) кафедра сучасних правових проблем при ОІНГ під керуванням проф. Неміровського; 14) кафедра українознавства при Катеринославському Краєвому музеї під керуванням проф. Яворницького; 15) кафедра історії культури та мови при Ніжинському ІНО під керуванням проф. Резанова; 16) кафедра історії та економіки Поділля при Кам'янецькому ІНО під керуванням проф. Любарського.

Що до науково-дослідчих інститутів треба зазначити, що це хоча й молоді, але вже міцні наукові організації, що мали своєю базою попередню кількарічну наукову працю кафедр. Всі науково-дослідчі інститути об'єднують працю по своїй галузі у Всеукраїнському масштабі, маючи сталі зв'язки з науковими установами та за кордоном.

Науково-дослідчі інститути ще міцніше, ніж кафедри, з'єднані в своїй роботі з відповідною галуззю виробництва. Треба сказати, що деякі інститути вже являють собою наукові школи (інститути Марксизму,

Водного Господарства, Геологічний), що згрупували велику кількість дослідників та підготовляють молодих учених.

Але нормальній праці науково-дослідних інститутів, як і науково-дослідним катедрам перешкоджує відсутність відповідних помешкань та потрібного устаткування. Це вимагає в першу чергу розпочати будівництво нових приміщень для інститутів та збільшення асигнувань на устаткування.

В біжучому році працювали інститути:

1) Інститут Водного Господарства в Києві під керуванням проф. Огакова.

2) Геологічний Інститут у Києві під керуванням акад. П. Тутківського

3) Біохемічний Інститут у Харкові під керуванням проф. Паладіна.

4) Анатомо-Патологічний Інститут у Харкові під керуванням проф. Мельнікова - Розведенкова.

5) Інститут Марксизму в Харкові.

6) Інститут ім. Шевченка в Харкові під керуванням акад. Д. Багалія.

7) Інститут книгознавства в Києві під керуванням Ю. Меженка.

8) Фізичний Інститут в Одесі.

У стадії організації є інститут педагогіки в Харкові та цукрової промисловости в Києві.

Науково - дослідчі музеї

Нині перед Укрголовнаукою постало завдання, аби шляхом поширення науково-дослідних функцій музеїв надати їм характеру науково-дослідних інституцій. Це переводиться через утворення аспірантури при головних музеях: Одеському Історико-археологічному, Київському Мистецтв, Київському культів та побуту, Дніпропетровському краєвому й инш.

Дослідження в різних галузях знання — геології, палеонтології, зоології, ботаніці, археології, мистецтву всесвітньому та українському, етнографії, історії, нумізматиці то-що — та видання наукових праць музеїв ставлять музеї на положення дійсно науково-дослідних інститутів.

Досить згадати такі великі організовані дослідження, як розкопки Ольвії, експедиція по дослідженню Трипільської культури, експедиція по дослідженню пам'яток старо-української будівельної техніки, що провадяться переважно науково-дослідними силами музеїв України.

Харківський Археологічний музей

Археологічний музей у Харкові є науково-дослідча установа, що вивчає археологію слобідської України. Музей має такі розділи: 1) неоліт; 2) мідяно-бронзова доба; 3) скіто-сармати; 4) готи; 5) елінська культура; 6) пізні кочовники; 7) слов'янська культура.

Заснований музей був після XII археолог. з'їзду в 1902 р. Є друкований каталог експонатів музею („Каталог виставки XII археолог.

с'їзда в Харькове"). Зараз музей є одна з найбільш упорядкованих та науково - оброблених археологічних збірок СРСР по відозвах проф. С пі-
цина (Москва), проф. Тальгрена (Гельсінгфорс). Освітня робота му-
зею — за 1925 р. — 4000 одвідувачів. При музеї працюють аспіранти.

Музей українського мистецтва

Музей українського мистецтва в Харкові було організовано в 1920 р. з колекцій, що були в Харківському університеті, у Харківському Епархіяльному музеї, частину (уло одержано з Житомирського епархіяльного древнесховища та инш. За шість років свого існування музей значно поповнився в наслідок проведених експедицій по Харківщині та Полтавщині. Експонати розподілено по відділах: металопластики, малярства, народного та церковного шитва, тканин та килимів, сницарства, рукописів і стародруків, кераміки (7.000 зразків). При музеї працюють студентські гуртки—семінари. Музеєм зроблено низку досліджень зразків українського народного будівництва, зокрема сучасної селянської та міщанської хати—матеріяли ци хдосліджень увійшли у збірники „Пам'ятки українського мистецтва“ та „Матеріяли“ до історії українського мистецтва“. Одвідувачів за рік 2500. При музеї працюють аспіранти.

Київський музей культів та побуту

(Лаврський музейний городок, м. Київ)

Київський музей культів та побуту було організовано в 1924 р. з бувших музеїв Києво - Печерської Лаври, Київської Духовної Академії, нумізматичного кабінета Київського університету та инших колекцій. Зараз у склад музею входять до 110.000 речей, що розподіляються по таких відділах: 1) металопластики та дорогоцінностей, 2) культів, 3) шитва й тканини, 4) малярства, 5) друкарства, 6) письма та гравюри та бібліотеки.

У 1926 р. відкриваються такі відділи: 1) нумізматичний музей, 2) музей книги, 3) музей старо - української будівельної техніки.

Вся територія Києво - Печерської Лаври (верхньої та нижньої з 72 будинками), як історико - культурний заповідник, знаходиться під доглядом музею. Для обслуговування заповідника та цього музейного Лаврського городка при музеї є реставраційна майстерня з відділами по реставрації малярства, шитва й тканини, металопластики; палітурна майстерня, столярна та слюсарна майстерні. Освітня робота музею — 31.000 одвідувачів за рік.

Музей мистецтв

(м. Київ)

Київський музей мистецтв переховує зразки мистецького виробництва різних народів та різних часів (переважно по Західній Європі) — керамічного, скляного, сницарського, текстильного, металопластичного, станкового малярства й т. инш. (до 5000 зразків).

За основу музею було покладено у 1919 р. збірку Ханенків (є друкований каталог та 5 альбомів репродукцій). За останній рік музею була передана цінна збірка Шавинського (з Ленінграду) по Західньо-Європейському малярству та фототека (12.000 зразків). При музеї є спеціальна бібліотека по мистецтву (5000 томів). Освітня робота музею — 6000 одвідувачів за рік. При музеї працюють аспіранти.

Одеський історико - археологічний музей

(м. Одеса)

Цей музей — один із найстаріших у СРСР (засновано у 1825 р.). Експонати музею (до 70.000) мають надзвичайну вагу для вивчення передісторичної та історичної культури північно - чорноморського узбережжя. Вони розкладаються по відділах: кам'яної доби, античної культури, середньовічної доби, зброї, єгипетської культури, української культури, турецької культури, мистецтва, мап, рукописів і инш. При музеї є спеціальна бібліотека по історії й археології (20.000 томів). При музеї працюють наукові робітники та аспіранти. Освітня робота музею — 8000 одвідувачів за рік. Музей приймає безпосередню участь у охороні та дослідженні Ольвії; веде розкопки в Усатові й инш.

Науковими співробітниками музею надруковано та підготовано до друку низку монографій та статей.

Херсонський історико - археологічний музей

(м. Херсон)

Херсонський історико - археологічний музей (кол. Херсонський міський музей, засновано у 1895 р.) репрезентує своїми експонатами, головним чином історію зміни культур нижнього Дніпра, Дністра, Буга (30.000 зразків). Музей складається з таких відділів: 1) палеонтологічного, 2) кам'яної доби, 3) скіто - сарматської та античної культури; 4) раннього середньовіччя (кочевники); 5) польсько - литовської доби (татари, запоріжжя); 6) руської колонізації; 7) мистецтв; 8) ревіруху. Освітня робота музею — 25.000 одвідувачів щорічно.

Музеєм провадиться щорічно археологічні розвідки та розкопки.

У 1925 р. був відкритий у м. Олешках місцевий відділ музею, що веде значну освітню роботу серед селянства (3.000 одвідувачів за $\frac{1}{2}$ р.).

Кам'янецький державний музей

(м. Кам'янець)

Кам'янецький музей складається з двох музеїв: 1) історико - археологічного (кол. церковно - історичний); 2) природничого (кол. музей „Общества исследователей Подолии“).

Історико - археологічний музей розкладається на 19 п/відділів з 10.000 експонатів по археології, історії та мистецтву Поділля та бібліотеку

(5.000 томів). Природничий музей має 4000 експонатів по зоології, ботаніці, мінералогії та палеонтології, переважно місцевого краю.

Миколаївський історико - археологічний музей

(м. Миколаїв)

Миколаївський історико - археологічний музей складається з двох відділів : історичного й археологічного, що репрезентують культуру причорномор'я, головним чином старих елінських колоній (13.000 експонатів).

Музей приймає участь у охороні та дослідженні Ольвії та провадить власні археологічні розшуки та розкопки.

Дніпропетровський краєвий музей

Катеринославський краєвий музей, що був переданий у 1925 р. у відання УПО до Укрнауки, є один з найбільших музеїв УСРР. Він має 40 000 експонатів по відділах : 1) передісторичному, 2) історичному, 3) запорізькому, 4) культів, 5) соціально - побутовому, 6) нумізматичному та 7) мистецтв. Є спеціальна наукова бібліотека (11.000 томів). Філією цього музею є Петрівський районний музей. Вчені співробітники музею (акад. Яворницький, проф. Пархоменко й инш.) провадять значну науково - дослідчу роботу та керують аспірантами. Освітня робота музею — 20.000 одвідувачів за рік.

Охорона природи та пам'яток культури

На підставі постанови ВУЦВК та РНК УСРР з 16/VI — 1926 р. („Вісти“ 2/VII — 1926 р.). „Про охорону пам'яток культури й природи“ при Укрнауці НКО засновується два Комітети; один по охороні природи, другий — по охороні пам'яток матеріальної культури.

Обидва Комітети є органи дорадчі при Наркомосі (по Управлінню Науковими установами). Вся оперативна робота покладається на інспектуру Укрнауки та Краєві Інспектури (Київ, Харків, Катеринослав, Одеса) по цих двох вертикалях (охорони природи та охорони пам'яток культури).

На інспектуру Укрнауки покладається керування переведенням реєстрації пам'яток, класифікація на республіканські та місцеві: керування охороною, реставрацією та науковим дослідженням їх, інструктування й інспектування роботи на місцях по цих справах.

Всім краєвих інспекторів по охороні природи та пам'яток культури видають переведенням у життя заходів по охороні по тих округах, що їм призначено Українським Комітетом (переведення реєстрації пам'яток, перевірка стану їх, охорони шляхом безпосереднього догляду, догляд за реставрацією пам'яток культури, експертиза речей, що вивозяться за кордон, з боку науково - художнього, складання наукових описів та реєстрів пам'яток, догляд за виконанням інструкцій по охороні,

інструктування по справах охорони, вся поточна робота по охороні пам'яток місцевого значіння, відчитність по охороні за свій край і т. инш.)

Для допомоги краєвим інспекторам у їх роботі по охороні закладаються 4 краєві та округові й місцеві комісії по охороні пам'яток культури й природи.

Державні заповідники

У безпосередньому віданні Укрнауки є два державних декретованих заповідники:

1) Історико культурний заповідник „Могила Шевченка“ біля Каніва (4 дес.), де провадиться охорона могили Т. Г. Шевченка, та освітня екскурсійна робота;

2) Історико - археологічний заповідник „Ольвія“ біля Миколаїв (306 десятин), де провадиться щорічно розкопки стародавньої грецької колонії Ольвії та провадиться поточна охорона території цього заповідника від грабіжників - копачів.

Наукові бібліотеки

В галузі бібліотечного будівництва Укрнаука звертає зараз особливу увагу на надання головним бібліотекам наукових функцій. З цією метою при всенародній бібліотеці (у Києві) та Одеській Центральній Науковій бібліотеці вводиться з 1926/27 р. аспірантура по бібліотекознавству, про яку вироблено окреме положення. Разом із тим вводиться аспірантура по книгознавству (книговиробництво, книгопоширення, книгокористування, техніка, економіка та соціологія книжки). Всі наукові бібліотеки, поруч із своїми звичайними бібліотечними функціями, розгортають наукову бібліографію по різних галузях наук, по складанню українського бібліографічного репертуару по краєзнавству. Питанню організацій наукової роботи бібліотек було присвячено конференцію в грудні 1925 р. в Києві, праці якої вже видано („Бібліотечний збірник“ № 1, 1926 р.).

Всенародня бібліотека України

(м. Київ)

Всенародня бібліотека України, що її засновано у 1917 році, з'являється головним державним книгосховищем УСРР (національна бібліотека); науковою бібліотекою Української Академії Наук, науково-навчальною бібліотекою вищих шкіл м. Києва, широка публічна бібліотека, що обслуговує маси населення м. Києва, та головна науково-дослідча бібліотекознавча установа в УСРР. За 8 років свого існування ВБУ набила 1.360.000 книжок, 400.000 газет та 110.000 volantia (листівок, відозв, афіш, плакатів). ВБУ одержує обов'язковий примірник видань СРСР та 2 обов'язкових примірники видань УСРР.

З цих фондів уже приступно читачам 710.375 книжок. Розподіляється ВБУ на такі відділи: 1) реєстратура, що за 1924/25 р. зареєстру-

вала 207.509 одиниць; 2) загальний, що має фонду видачі 228.000 томів; 3) Марксизму та Ленінізму, що має фонду видачі 5.000 томів; 4) українця, що має фонду видачі 24.933 томів; 5) періодика, що має фонду видачі 158.052 одиниці; 6) рукописів, що має 4.721 рукописів та рукописних книг, 15.000 документів та 24.000 листів; 7) бібліотекознавства, що має 11.530 одиниць; 8) стародруків, що має 25.000 одиниць; 9) орієнталік, що має 7.000 одиниць; 10) нотний, що має 12.000 одиниць; 11) volandia й графіка — 112.000 одиниць. За 1924 р ВБУ видала 386.265 книжок, що пересічно на день праці дає 1.314 книжок. Читальню одвідало 137.533 особи. Постійних абонементів було 8.558. Робота ВБУ, порівнюючи з попереднім роком, зросла на 146%. За 1924/25 р. було влаштовано 30 виставок: 24 для загальної читальні, 2 наукові та 4 прилюдні, з їх найбільша „Продукційні сили та народне господарство України“ з 3.500 експонатами та картковим покажчиком на 5.500 карток. Проводилася консультація для масових та наукових читачів. Тематичний каталог на 1/X 1925 р. мав 17.000 карток. При ВБУ проводяться постійні самокурси співробітників ВБУ та інших Київських бібліотек. З 1924 р. при ВБУ існує Кабінет бібліотекознавства, а з 1925 р. введено аспірантуру для підготовки бібліотечних робітників високої кваліфікації. Проведено лекцій і семінарів 442 години. ВБУ крім того веде значну бібліографічну роботу по краєзнавству.

Вінницька філія всенародньої бібліотеки України

(м. Вінниця)

Вінфілія ВБУ, що її заснована у 1920 р., зараз має 105.000 томів, що розподіляються по відділах: 1) українця, 2) подоліка, 3) загальний, 4) марксизму, 5) рукописів та стародруків. Постійних одвідувачів 2.231 чол. При Вінфілії працює „Кабінет виучування Поділля“, що проводить зразково поставлену краєзнавчу роботу. Було видано декількі наукових монографій: проф. Данілова „Клімат Поділля“, Севастьянова „Дика рослинність Поділля“, проф. Храчевич „Савці Поділля“, проф. Храчевич „Минуле фавни Поділля“, Зекцер „1905 р. на Поділлі“, проф. Храчевич „Птахи Поділля“ й т. инш.

Харківська центральна наукова бібліотека

(м. Харків)

У склад Харківської центральної наукової бібліотеки входять:

1) Фундаментальний відділ (кол. бібліотека Харків. університету) — 352.000 томи; 2) бібліотека по мистецтвознавству та археології (12.000 з фототекою (10.000 фотознімків та 6.000 діапозитивів); науково-педагогічна книгозбірня (31.620 томів). Всі три складових частини ХЦНБ обслуговують переважно професуру та студентів вузів, профшкіл, співробітників науково-дослідчих та освітніх установ, учительство. Кожен відділ, крім видачі книжок на дім, має читальні залі. За 1925 р.: по фундаментальному відділу видано: 63.182 книжки при 48.456 одвідуваннях,

по науково - педагогічній книгозбірні — 30.920 книжок при 26.330 одвідуваннях. При фундаментальному відділі існує марксівський кабінет. Крім того, є нерозібраний за браком співробітників книжковий фонд у 50.000 книжок. За рік поступає від обов'язкового примірника та купівлі 8.000 — 10.000 книжок. Робота щорічно зростає на 50%.

При ХЦНБ є марксівський кабінет.

Одеська центральна наукова бібліотека

(м. Одеса)

Одеська ЦНБ (кол. бібл. Новоросійського університету) має зараз 1.026.169 томів; 1925 р. видала 49.000 книжок при 29.500 одвідуваннях читальні та 1520 постійних абонементів.

При ОЦНБ є марксівський кабінет, кабінет по ревруху, бібліологічний семінар та музей книги. ОЦНБ має комплекти всіх головних закордонних періодичних видань по всім галузям знання. Крім того, ОЦНБ має надзвичайно цінну збірку старих слов'янських рукописів, починаючи з IX сторіччя, та колекцію матеріалів до історії великої французької революції (т. зв. „Воронцовська збірка“). Книжкові фонди ОЦНБ розподіляються в такий спосіб: основне книгосховище — 836,482 томи дублетний фонд — 44.208; резервовий фонд — 96.490; фонд ім. Пурица — 3.866; газетний фонд — 21.698; рукописів — 11.672; монографічного кабінету — 5.730 й инш.

Відчит Харківського Археологічного Музею

(за час з 1/X — 1925 по 1/X — 1926 року)

Особистий склад. Персонал музею складався за відчитний час з 3 осіб — Завідуючий проф. О. С. Федоровський, Консерватор — М. В. Давидова, молодший співробітник — О. О. Потапів.

Робота музею йшла в різних напрямках. Основна лінія роботи, науково - дослідча, виявлялася в збиранні речового та фактичного матеріалу всілякими засобами: розкопами, екскурсіями та розвідками, зносинами з кореспондентами, придбанням речей.

Рівночасно йшла й наукова обробка зібраних матеріалів: класифікація колекцій, описування, замальовування, підготовка до друку. Так у першій, як і в другій частині праці брав участь увесь цілком персонал музею, а крім того, низка фахівців, почасти приїжджих з Союзу та закордону, почасти місцевих українських та харківських. Деякі результати обробки виявилися в низці наукових доповідей, які були зроблено так співробітниками музею, як і сторонніми фахівцями на підставі музейних матеріалів у Секції Археології Науково - Дослідчої Катедри Географії та Антропології, почасти в Секції Археології та Мистецтва Наукової Асоціації Сходознавства.

Другий напрямок роботи музею, науково - освітній, виявлявся перш за все в експозиції матеріалів музею так старих, як і знову

зібраних. Разом із тим музей відчиняв свої двері для всіх бажаючих його відвідувати, і через нього пройшло багато організованих екскурсій учнів вузів, шкіл робітників, селян, кооператорів, військових організацій, з'їздів і т. и., а також і індивідуальних одвідувачів. В музеї одбулася низка лекцій з демонстрацією музейних матеріалів. Рівночасно, в міру змоги, музей давав відповіді всім, хто до нього звертався за консультацією відносно археологічних нахідок, екскурсії та збирання археологічних матеріалів.

Науково - дослідча робота

Розкопи за відсутністю коштів провадилося лише в обмежених розмірах, а саме :

1. Розкопувалися протягом місяця кістки мамута, які були знайдені при земляних роботах на території Будинку Держпромисловости. Були викопані окремі кістки, мабуть, трьох екземплярів мамутів : 3 бивні, 2 кутніх зуба, стегна, ребра, хребти і другі кістки ; також зуб і гомілка копального коня, кісточка дрібного ссавця й т. инш. Розкопи провадилося співробітниками Археологічного Музею та студентами ХІНО. Кістки, які більш-менш збереглися, поступили до музею.

2. Переведена розвідка житлових ям, що відкрилися по весні на Донецькому Городищі при земляних роботах. Розкопана одна яма, де знайдений череп корови, кістки різних тварин, вугілля, кераміка. В другій житловій ямі знайдений обпалений шар дикого проса. Окремо знайдені людські кістки, бронзове місячко й т. инш.

Розвідки та екскурсії. Співробітниками музею та особами, що працюють при музеї, зроблено низку польових дослідів та розвідок, зо збиранням археологічних матеріалів, а саме :

1. Розшукані та зняті на план 2 великі городища на Богодухівщині.
2. Розвідано городище біля сл. Великої Даниловки на Харківщині.
3. Досліджено низку городищів на Валківщині у водозборі річки Уди.
4. Зроблено велику екскурсію зо збором значних матеріалів на стоянках, городищах, селищах Зміївського району.
5. Відкрито, мабуть, недоторкане поле похоронних урн римської доби в Харківському районі.
6. Простежено розповсюдження татар Золотої Орди на Артем'ївщині.
7. Відкрито нові знаходища салтівської культури на Куп'янщині.

Наукова обробка матеріалів велася всіма співробітниками музею. З них :

Завідуватель музеєм: 1) Почав складати коротку археологію України. 2) продовжував роботу над культурами переселення народів на Україні. Одержав пропозицію друкувати цю працю німецькою мовою в Лінську. 3) Обробив одну з майстерень Шіферних прялечек на Волині з боку техніки виробництва. Експериментальною метою процес з'ясований. Готується до друку. 4) Вивчав рештки татарської культури на Харківщині.

Вчений перехователь: 1. Оdkрила стоянку бронзової доби на річці Удах, зібрала там матеріали.

2. Збирала матеріали про кам'яні баби України.

Молодший співробітник: 1. Працював над виробами з обидіану неолітичної доби, що зібрав у Грузії та Вірменії.

2. Вивчав кераміку городищів Богодухівщини, Валківщини та Харківщини.

Участь у з'їздах. Зав. муз. О. С. Федоровський та молодший співробітник О. О. Потапів брали участь в Керченській Археологічній Конференції у вересні місяці.

Робота сторонніх фахівців. Як і раніше, матеріали музею притягали увагу не тільки співробітників музею, але також сторонніх учених українських, Союзу й навіть закордонних. За відчитний період у музеї працювали:

1. М. Tallgren — професор Гельсінгфорського університету, відомий Європейський археолог. Вивчав бронзову добу Харківщини.

2. А. А. Спіцин — Член Ленінградської Академії Історії Матеріальної культури. Вивчав усі матеріали музею на протязі довгого часу.

3. О. А. Нікольська — науковий співробітник катедри Європ. культури. Вивчала скарб золотоординських речей з с. Карги на Таврії.

4. Т. О. Іванівська — науковий співробітник катедри Європ. культури. Вивчала кавказькі бронзові бляхи, що належать музееві.

5. О. Ф. Лагодовська — аспірант катедри Української Культури. Вивчала наміста Салтівського могильника.

6. А. Н. Кушева — аспірант Саратовського університету. Вивчала останки Сарматської культури.

7. Л. Н. Соловйов — співробітник Херсонського Музею. Вивчав ране - неолітичні кремінні вироби Харківщини.

8. І. А. Гальнбек — співробітник Ермітажу та Російського Музею. Вивчав цікаві речі Музею, переважно часів переселення народів.

9. Т. І. Арне — директор Археологічного Відділу Шведського Державного Музею в Стокгольмі, відомий Європейський учений. Вивчав колекції з Верхне - Салтівського Могильника й речі часів переселення народів.

10. Н. В. Ізмайлова — співробітник Ермітажу та Академії Історії Матеріальної культури. Вивчала речі часів переселення народів.

Наукові доповіді

Співробітники Музею виступали з численними доповідями відносно музейних матеріалів. Одночасово низка докладів, основаних на музейних матеріалах, зроблена і сторонніми фахівцями, що працювали в Музеї, а саме:

1. О. С. Федоровський — Виробництво кам'яних пряслочок великокнязівської доби на Овруччині.

2. О. С. Федоровський — Онгони Золотої Орди, знайдені на Україні.

3. О. С. Федоровський — Нові знахідки татарських речей на Харківщині.

4. О. С. Потапів — Археологічні розшуки у Вірменії влітку 1925 року.

5. О. С. Потапів — теж у Грузії.

6. О. С. Потапів — Кераміка, зібрана на городищах Богодухівського району.

7. О. А. Спіцин — Древності України.

8. М. К. Фукс — Великі городищі Богодухівського району.

9. М. К. Фукс — Два великі городищі в Харківському районі.

10. О. А. Нікольська — Клад из с. Карги, принадлежащий Харьковскому Археологическому Музею.

11. Т. А. Ивановская — Кавказские бронзовые бляхи Харьковского Археологического Музея.

12. Л. Н. Соловьев — Археологические находки в Крыму за последние годы.

Лекції. Завідувальний Музеєм провів на матеріалах Музею низку лекцій для студентів Факпрофосу та Факполітосвіту ХІНО, а також для слухачів Екскурсійних Курсів при ЦП Робосу по історії матеріальної культури України.

Консультація. Як і раніше, до Музею зверталось багато осіб за вказівками відносно дослідження пам'яток археологічних, розвідок, екскурсій, літератури, визначення старовинних речей і т. д. В тому числі определена тракійська золота монета Лисимаха, знайдена на Дніпрострої, определені нахідки римських монет з Уманщини і др. місць; колекції монет, зібраних у Вірменії, підробна мармурова статуетка, ніби - то грецька й т. и.

Одвідування Музею. Музей був одчинений для відвідувань так групових, як і індивідуальних тричі на тиждень. Серед відвідувачів Музею треба відмітити багатьох фахівців по археології, як проф. Ернст, Курінний, Рудинський — члени Всеукраїнського Археологічного Комітету, член Академії Історії Матеріальної Культури Фармаковський, член Української Академії Наук Яворницький, дійсний член Кавказького Археологічного Інституту Гордеев, директор Білоруського Державного Музею Харлампович, завідувальний Одеським Археологічним Музеєм Длоджевський і перехователі того - ж Музею Болтенко й Пора - Леонович, Завідувальний Етнографічним Відділом Житомирського Музею Кравченко, представник Наркомосу Азербейджану, Завідувальний Археологічним Відділом Центрального Музею німців Поволжжя Рау й багато інших.

Придбання Музею. Серед нових придбань Музею більшість суть результати екскурсій співробітників, єсть також жертви прихильників Музею й мала частина добута купівлею. Найбільш інтересні такі:

1. Матеріали, зібрані на городищах Богодухівщини, Валківщини й Харківщини Фуксом і Потаповим.

2. Колекція неолітичних кремінних виробів, шліхована кам'яна сокира, кераміка й др. зі стоянок Куп'янщини. Жертва Нестерівського й Гапочки.

3. Велика кількість кераміки бронзової доби — шліховані кам'яні топори і др. з узбережжя Уд — зібрана М. В. Давидовою й О. С. Федоровським.

4. Велика кількість кераміки, в тому числі полей похоронних урн, від І. Н. Луцкевича.

5. Срібна чашечка і бронзова обручка, знайдені в Харкові від М. Г. Цюпи.

6. Серія залізних татарських речей з околиць Змійова — від А. А. Іваницького.

7. Така-ж серія відтіля-ж. Від сел. Нестерцова.

8. Збірка кераміки, кремінних виробів готська фібуля, і т. др. з селищ городищ і стоянок Зміївщини від О. С. Федоровського.

9. Здобуті купівлею 5 татарських монет, з скарбу, викопаного на Чорнишівській вул. в Харкові.

10. Рука мумії єгипетської, — купівлею.

11. Зуби й кістки мамута, викопані в Харкові.

12. Монета Нерона, збірка кераміки полей похоронних урн з Валківщини від О. С. Федоровського.

13. Велика кількість кераміки, переважно Золотої Орди, зібрана на Артем'ївщині О. С. Федоровським.

14. Кремінні вироби, бронзове долото, кераміка, зібрані на Куп'янщині Г. Н. Луцкевичем.

Технічна робота

За відчитний період:

1. Монтировані татарські речі з околиць Змійова.

2. Переведена велика робота по зліплюванню величезної колекції кераміки Музею. Робота заняла цілий рік і наближується до кінця.

3. Розпочата робота по складанню пояснюючих написів до експонатів. Викреслені написи українською мовою до всіх шаф, вітрин та великих експонатів. Робота продовжується.

4. Викреслений план Музею з поясненнями до вітрин.

5. Переведено сортування та етикетаж великих керамічних збірок, із стоянок, попилиш то-що, які не виставлені до огляду.

6. Каталогізовано бібліотеку Музею.

Зав. Музеєм О. Федоровський

Положення про Український Науково - Дослідчий Інститут Книгознавства (УНІК)

І. Завдання, права та обов'язки Інституту

§ 1. Український Науково - Дослідчий Інститут Книгознавства має своїм завданням:

а) Наукову розробку питань книгознавства;

б) підготовки висококваліфікованих робітників і викладачів з різних галузей книгознавства ;

в) популяризацію питань книгознавства та підготовку підручної літератури для робітників видавничої, книгарської, бібліотечної та бібліографічної праці, що потрібна для їхньої практичної діяльності.

§ 2. З цією метою Український Науково - Дослідчий Інститут Книгознавства :

а) підготовляє та видає твори з теорії та історії книгознавства та окремих його галузей ;

б) досліджує умови книжкової роботи в усіх її формах та стадіях взагалі й особливо на терені УСРР ;

в) розробляє плани з усіх галузей науково-дослідчої бібліологічної роботи для погодження та об'єднання діяльності всіх установ УСРР, що провадять таку роботу ;

г) влаштовує курси, виставки, прилюдні засідання з докладами з різних галузей книгознавства й т. инш. ;

д) організує постійні та тимчасові комісії для науково-дослідної роботи з різних галузей книгознавства ;

е) організує музей книги з матеріалами для студіювання минулого та сучасного стану книжкової справи, має спеціальну бібліологічну бібліотеку та архів Українського книгознавства ;

ж) скликає книгознавчі з'їзди та наради ;

з) вступає в зносини з бібліологічними організаціями та установами й з окремими бібліологами в УСРР та за кордоном, з додержанням існуючих законів, а також виконує відповідні роботи в різних бібліотеках, музеях, архівах то-що ;

і) користується для своєї роботи всім книжковим фондом бібліотек УСРР, в першу чергу Всенародньої Бібліотеки України, утворюючи при собі постійні книгосховища й тільки в окремих випадках — з дозволу Укрнауки — тимчасово переховуючи при собі для ліпших умов праці книжкові фонди тої чи іншої бібліотеки.

Порядок користування книжковим фондом бібліотек встановлюється інструкцією Наркомосвіти.

§ 3. Український Науково - Дослідчий Інститут Книгознавства користується правами юридичної особи ; йому надається право набувати майно, вступати в обов'язки, позивати до суду й т. инш.

Примітка. Стягання по зобов'язаннях УНІК'у, що виникли на підставі цього пакту, можна повертати лише на прибутки УНІК та його підприємств, а також і на майно їх, що за існуючими законами не вилучено з цивільного обігу й перебуває у вільному розпорядженні УНІК'у.

§ 4. Кошти Інституту складаються з: а) асигнувань держбюджету за кошторисом Наркомосвіти, б) субсидій, що даються на спеціальну працю та з спеціальною метою від державних установ та громадських

організацій, зацікавлених у праці Інституту, в) спеціальних коштів, що утворюються в порядку постанови РНК УСРР від 12/XI 1924 р. ч. 6, арт. 46.

§ 5. Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства має свою печатку з написом: „Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства (УНІК).

II. Організація та управління Інституту

§ 6. Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства перебуває у віданні Наркомосу (по управлінню науковими установами).

Примітка. Праця УНІК в науковому відношенні зв'язується з науковою роботою Української Академії Наук на загальних для всіх Науково-Дослідчих Інститутів УСРР умовах.

§ 7. У склад Інституту входять: а) директор Інституту, б) учений секретар, в) керівники секцій, г) наукові співробітники та аспіранти (штатні й позаштатні), д) технічний персонал.

§ 8. Директор Інституту призначається Наркомосом (по управлінню науковими установами) і є відповідальним керівником усієї праці Інституту.

§ 9. Учений секретар, керівники секцій та наукові співробітники обираються науковою радою Інституту та затверджуються Укрнаукою.

§ 10. На аспірантів затверджуються кандидати з осіб, що виявили здібність і бажання працювати науково в одній із галузей книгознавства. Порядок представлення й затвердження аспірантів провадиться на загальних умовах.

§ 11. З метою постійної інформації про книгознавчу роботу в окремих країнах та місцевостях Інституту надається право мати своїх кореспондентів.

§ 12. Складання плану наукової праці, обміркування наслідків окремих робіт Інституту та його секцій, обговорення відчитів Інституту, вибори наукового персоналу й т. инш. відбувається на зборах Інституту (Науковій Раді).

§ 13. У зборах Інституту беруть участь директор Інституту, учений секретар, керівники секцій, наукові співробітники й аспіранти Інституту.

§ 14. Інститут має право запрошувати на свої збори й засідання окремих секцій при розгляді спеціальних питань представників установ та організацій з дорадчим голосом, а також компетентних у цих питаннях осіб.

§ 15. Для вирішення питань поточної роботи Інституту, складання плану адміністративно-фінансової роботи, затвердження технічного персоналу й т. инш. утворюється Бюро Інституту в складі директора, ученого секретаря та керівників секцій.

РЕЦЕНЗІЇ

Проф. С. Ю. Семковський. „Диалектический материализм и принцип относительности“. „Госиздательство. Москва—Ленинград“ 1926, стр. 236.

„Філософи—це люди, що користуються історично-утвореним привілеєм безкарно говорити про те, чого вони не тямлять“. Цей уїдливий вислов особливо пасує до тих філософів, що на честь своєї школи ладні пожертвувати яку хоче науку, яку хоче наукову цінність, надбану віковою працею об'єктивних дослідників. Наша давня невигойна вада, що її вже давно помітили вдумливі спостерегачі—брак глибокої філософської культури й недостатня увага до об'єктивної наукової істини—великою мірою сприяє таким поглядам. Автор реферованої книги цілком слушно говорить: „У нас ніби існує своєрідна двохпалатна система: у верхній палаті культивують „ширу філософію“, додаючи до неї науковий матеріал здебільшого, як „ілюстрації“, та й то (по наитію), з чужого голосу, тимчасом у нижній—буйним цвітом процвітає вульгаризація, далека від усякого філософського сенсу, ладна і якусь там гіпотезу „налипаючого етеру“ звести на ступінь філософії марксизму“ (стор. 223). За останні роки в малпаних лапах цього гатунку „широї“ філософії побувало багато суто наукових теорій. Вони зазнали багато пошкоджень од невмілого поводження, а тепер прийшов час і на теорію відносності

Айнштейнова наука з деякого часу опинилася в центрі уваги деякої частини московських марксистів, що взяли її під немилосердний обстріл. Як тяжку гармату, висуваючи фізика проф. Тімірязева. Проф. Тімірязів має на меті довести, що Айнштейн одірвався од ґрунту експериментальної науки, докотився до ідеалізму, утворивши свою некорисну й безглузду теорію. На терези покладено високий авторитет проф. фізики. Він мав висадити в повітря теорію з середини. Одкриваючи справжню кампанію проти Айнштейна, проф. Тімірязів у низці статей наочно показує, що ним керувало зовсім не бажання об'єктивно й спокійно розкрити істину, але бажання за всяку ціну довести безглуздість й антиматеріалістичний характер нової теорії.

Звичайна річ, Айнштейнова наука має прихильників, має й супротивників. Проте, ще ніколи (виключаючи, може, єдиний випадок особистої вихватки проти Айнштейна) дискусія серед фізиків не втрачала об'єктивного характеру. Лише в нас виявилася можливість спеціалістові фізиків говорити про найбільший здобуток науковий таким тоном, як свого часу деякі публіцисти філософуючи писали про твори російських ідеалістів Булгакова, Бердяйва то-що.

Книжка проф. Семковського скерована проти проф. Тімірязева й заразом проти його цілком неприпустимого спрощення науки, що заснувало собі кубельце серед певної частини філософів-марксистів. З цього погляду реферована книга надзвичайно цінна, багатьох вона примусить замислитися над тим, що видавалося таким простим і зрозумілим. Виявилося, що це істина вища за їхнє розуміння, що єсть речі, до яких треба підходити вельми обережно, залишивши на боці кавалерійські навички, щоб не потривожити одинадцяту заповідь, бо вона вміє жорстоко помститися за себе. Дарма, що проф. Семковський не фізико-математик, проте він цілком опанував найскладнішою фізичною теорією; він наочно показав, що для мозку, який науково мислить, цензоріяльна аналіза не є непоборна перепова.

Автор (як видно з цитат та списку доданого до книги), використав головну спеціальну літературу на різних мовах, включаючи сюди й найновішу, що їй присвячено, наприклад, критиці відомого дослід Мілера. праці В. Адамса про „Спутник Сириуса“ праці Тамашека й инш.

В такому солідному озброєнні автор виступив походом проти сучасного спрощення. Наслідком маємо курйозну таки, але навчаючу картину. Автор — не фізик — навчає спеціаліста фізика проф. Тімірязева таких речей, як треба об'єктивно аналізувати наукові теорії. Я великою мірою не поділяю того полемічного тону, що в ньому написано деякі розділи рецензованої книги. Я вважаю, що це навряд чи може допомогти знайти істину. Проте не можна не визнати, що ці розділи є лише відповідь на полемічні напади на автора. Всі ці прояви політичного темпераменту авторського можуть дати користь тій молоді, що вбачає в проф. Тімірязеві цензора од марксизму в галузі фізики, суворого Катона реакційних фізичних теорій нашої епохи.

Найінтересніші в ті розділи книги, де автор відзначає відношення теорії відносності до Канта, махізму й виявляє підготовку нових ідей про просторинь і час у працях таких мислителів, як Гегель. Показуючи велику філософську ерудицію, автор без великої праці обороняє Айнштейна од обвинувачень у сімох смертних гріхах, що їх проти нього висуває Тімірязев, між иншим у кантіанстві й махізмі. Тимчасом, я повинен висловити особливий жаль з приводу того, що ці розділи скеровані проти таких кволих філософів - критиків Айнштейна, як проф. Тімірязев. Єсть геть - то серйозніші противники — ідеалістичні та махістські тлумачі Айнштейна. От про них треба було - б сказати докладніше, от, напр., про Косієра, про Пецольда й инш. Було-б дуже інтересно коли-б автор, полишивши на боці полеміку з Тімірязевим, узявся об'єктивно студіювати це питання.

Вельми цінне те, що проф. Семковський уважно простудіював головні частини Ньютонової „Principia“. На стор. 85 він видобуває звідти зовсім призабуті пропозиції, що яскраво характеризують цю статичність Ньютонового світогляду. Ці „Пропозиції“ заслуговують найширшої тематики. Очевидно, що автор прочитав в оригіналі й инші основні праці, як от Лоренцо, Айнштейна.

Відзначаючи талановитість, обгрунтованість і прекрасні зовнішні прикмети реферованої книги, я тимчасом не можу обминути деяких дефектів. Нащо було, напр., передруковувати без жадних змін авторову доповідь, зачитану в Харкові? Читач, читаючи книжку, раптом довідується, що в тій кімнаті, де він сидить, є присутні психіатри або шановний перекладач Риммана. Зовсім не можу я також погодитися з думкою автора, про де - Сіттера. Про працю цього найбільшого продовжувача Айнштейна автор говорить лише в примітці, на стор. 53, як про щось зовсім недоречно, він говорить, що „Айнштейн одкидав фантазії де - Сіттера...“ „Зрозуміла річ, що теорія голандського астронома в її сучасній формі далеко не є матеріалістична, тимчасом, я повинен сказати, що сучасні досліді „Silberstein'a, Lundmark'a“ та инш. ставлять питання про реалістичність космології де - Сіттера на дослідчий ґрунт, основууючись на зоряно - статистичному матеріалі. Миг - би я навести ще кілька невдалих місць, напр., невдалу на стор. 36 формуловку Лоренцового скорочення, проте я свідомо уникаю цього. Це все дефекти дрібні, їх легко виправити й загальне вражіння від цієї прекрасної живої й талановитої книги надолужує їх.

Читаючи цю книгу, уявляючи собі ту величезну працю, що її виконав автор, я думав про те, що книга ця є тільки початок, що, використовуючи свою ерудицію, автор обдарує нас не одною ще працею з філософії природознавства, але на цей раз уже не в зв'язку з полемікою, що точиться на філософському фронті.

Проф. Б. П. Герасимович

Ю. Марти. Сто лет Керченского Музея (Исторический очерк). Керчь, 1926 год.

Історія археологічної науки й археологічних досліджень далеко не у всіх своїх частинах освітлена досить повно. Зокрема це стосується багатьох археологічних закладів, що їх виникнення й деякі періоди діяльності дуже мало відомі. Що до цього книжка Марті заповнює дуже істотну прогалину. На протязі майже всього XIX віку археологічна діяльність в галузі еліно - скитського світу була зосереджена в руках двох великих археологіч-

них установ: Одеського Товариства Історії та Старовини і його музею й Керченського музею, що після утворення Археологічної Комісії робив у контакті з ним. В той час, як історія Одеського товариства старовини і його музею була досить докладно освітлена в цілій низці робіт: Ф. К. Брауна, А. К. Маркова, В. Н. Юревича, М. Г. Попруженка, Б. В. Варнеке та инш., історія Керченського музею майже зовсім не була відома або у всякому разі про неї були лише уривки відомостей. Тим приємніш тепер познайомитись з роботою цієї шановної археологічної установи на протязі цілого століття.

Книжка Ю. Марті складається з двох частин. В I частині автор дає „начерк поступової еволюції діяльності Керченського Археологічного Музею“, II частина являє собою хронологічний літопис переведених музеєм розкопок. Першу частину складено, на нашу думку, надто однобічно. Історію музею зведено фактично на історію археологічних розкопок. Тут автор почасти користується матеріалом архіву Керченського музею, почасти повторює з деякими подробицями те, що вже було відомо з „Греческой Эпиграфики“ Н. В. Новосадського з „Историч. зап. Одес. Общ. Ист. и Др.“ В. Н. Юревича, з „Введение“ к „Древностям Босфора Киммерийского“ та з інших робіт, що цитує автор, і, додам, з статей Леонтьева (Обзор исследований о классических древностях северного берега Черного моря, статья первая. Проппеи, сборник статей по классической древности, I, М. 1856, стр. 67) і А. Писарева (О древностях Новороссийского края, Труды и Летописи Общества Истории и Древностей Российских, 1830, ч. V, кн. I, стр. 192), що автор не зазначив. Перша частина книжки являє собою, таким чином, систематичну зводку того археологічного матеріалу, що стосується до Керчі й був розкиданий по дих та інших визначених автором книжках та журналах.

Не можна суперечити проти користи такої зводки, але Керченський музей, при такій будові, опиниться в тіні. Первісна організація музею, дальше його поповнення, характер старовинних речей, що увійшли до нього, їхня кількість, різні пертурбації, що довелося зазнати музеєві, накреслені нашвидку лише на 1½ сторінках (16 — 18) і не залишають цілного вражіння.

Виятком є тільки останній розділ (VI), що викладає діяльність музею в після-революційні роки. Так само дуже мало наведено відомостей про осіб, що завідували в різні часи музеєм. Серед їх портретів нічим не обумовлена відсутність портретів Дюбрюка та Ашика, які, як нам відомо, не збереглись. Словом, перша частина являє собою історію археологічних розкопок, але не історико-наукової установи.

Другою хвилюючою книгою Ю. Марті є бібліографічна неповність. Так, автору, видимо, невідомо (стор. 2 і увага 2), що відомості про збереження кримських старовинних речей і про археологічну командировку Клера можна знайти, крім зазначених автором Зап. Од. Общ. Ист. и Древн. VIII, 388, ще в журналі Деп. Нар. Просв., 1822, ч. VI, № 11, стор. 249. Таких додатків можна було - б зробити багато¹⁾. Може й зайвим було-б у кожному окремому разі зазначати всю літературу — це зробило-б книжку завеликою, але ми вважаємо за потрібне одмітити ті місця, де опущено основну літературу. Так, кажучи про існування музею в Керчі в будинку Дюбрюка ще до офіційного його відкриття (стор. 3 й 5 пр. 1), автор не зазначає дуже важливого для підтвердження цього листа Н. П. Румянцева до Ланжерона від 18 березня 1820 р. (М. Г. Попруженко „К отыскиванию древностей в Новорос. крае“, Зап. О. О. И. и Д. XXIV 4), де просто сказано про Керченський музей. Далі, приписуючи цілком правильно І. А. Стемковському ідею заснування державного музею, автор чомусь посилається на російський переклад його доповідної записки „Note sur les recherches d'antiquité qu'il y aurait à faire dans la Russie meridionale“ (прим. 4), цілком не зазначаючи, що вона надрукована французькою мовою у А. Скальковського „Хронологический обзор истории Новороссійск. края 1731 — 1823“, II, Одесса, 1838, стор. 334. На стор. 4, встановлюючи певну дату відкриття музею в Керчі (2 червня 1826 р.), автор не наводить майже однакового з цими даними свідцтва І. А. Стемковського, що близько стояв до справи відкриття музею, яке міститься в його листі від 13 липня 1826 р. (Отеч. Зап. 1826, ч. XXVIII, стор. 141). На стор. 9, роблячи огляд розкопок А. Б. Ашика, автор наводить низку посилань, але не зазначає двох його донесень, що мають першеступеневе

1) Список літератури про Керченський Музей, не повний, вміщений в журналі „Вісник Одеської Комісії Краєзнавства при УАНІ“ ч. 2.

значіння й надруковані в Журн. Мин. Вн. Дел 1838 ч. XXIX № 8, стр. 44 і 1839 ч. XXXI № 1, стр. 60. Ці донесення не зазначені в другій літописній частині (стор. 58 — 59), де бібліографічні вказівки обмежуються „Древностями Босфора Киммерийского“ й книжкою К. К. Герда. При цьому відома книжка Ашика „Воспорское царство“ чомусь зветься „Боспорским“. На стор. 53, кажучи про знахідку Келером пам'ятника боспорської цариці Комосарії і посилаючись на літературу, автор не наводить роботи самого Келера „Dissertation sur le moment de la reine Comosarye. St — Pb. 1805“, що має сюди безпосереднє відношення й видана спочатку французькою мовою, а потім у російському перекладі („Археолого - Нумизматический сборник“, що містить в собі твори й переклади що до Тавриди взагалі й Босфора Киммерійського зокрема, вид. Г. Спаським М. 1855, стор. 29). Нарешті, цілком не взяті на увагу досить численні описи Керченського музею, що залишилися від низки подорожників, які відвідували Керч. Якщо ми зазначимо велику незручність, яка викликається тим, що не завжди вказуються сторінки й роки видань ваних книжок, ясно, що бібліографічна частина книжки розроблена не досить повно.

Слід зазначити також низку неточностей в фактах, про які повідомляється. На стор. 4 автор говорить „Так как официальный представитель музея¹⁾, оставаясь директором Одесского музея, даже не жил в Керчи, то музей по прежнему оставался в ведении Дюбрюкса“ і посилається при цьому на Dubois de Montpereux, Voyage autour du Caucase, V, 228. Це твердження є надто безапеляційне, коли його порівняти з свідомством Ашика (Воспорское царство, I, стор. VII), який каже, що, з огляду на постійне перебування Бларамберга в Одесі, „Керченский музей со дня его открытия по ныне оставался постоянно в моем заведывании“. Суперечка, що виникає з цього, в автора не розібрана. В іншому місці, кажучи про розкопки в Керчі Бларамберга в 1843 р. (стр. 11 і 62), автор не згадує про те, що це був М. І. Бларамберг, син відомішого І. П. Бларамберга, що вмер ще в 1831 р. Між тим, М. І. Бларамберг мав, очевидно, близьке відношення до Керченського музею. Можна думати, що на початку 50 років, мабуть, після Ашика, він навіть деякий час завідував музеєм. Принаймні К. Кох, що відвідав під час своєї подорожі, на початку 50 років, Керч, був прийнятий в Керченському музеї М. І. Бларамбергом, якого Кох зве „директором археологічного кабінету в Керчі“. Бларамберг у цей час керував і археологічними розкопками (Die Krim und Odessa. Reise — Erinnerungen aus dem Tagebuche des Professor D - r K. Koch, Lpz. 1854. 10, 15).

Цей цікавий для історії Керченського музею факт автор не помітив, і сама книжка Коха, в якій є цікавий і докладний опис Керченського музею того часу, видимо, автору не відома. Нарешті, згадуючи не раз ім'я Л. А. Перовського (стор. 21), автор робить це цілком випадково, не зазначаючи ролі його в розвитку археології і його зацікавленості нею. Не вказаний також факт, що має сюди близьке відношення, що в 1855 р. указом № 2656) всі археологічні розшуки були у віданні міністра уділів, а ним в той час якраз був Л. А. Перовський. Чудним нам здається той факт, що крім біглої згадки на стор. 28 автор ніде більш не говорить про важну роль Одеського Товариства Історії та Старовини в розкопках й охороні кримських, зокрема Керченських старовинних речей. Товариство не раз починало клопотання про охорону кримських пам'ятників, само вживало заходів до їх охорони, в його віданні був Феодосійський музей, а коло самої Керчі Мелек - Чесменський курган.

Чудною нам також здається фраза (Введение, стр. IV) „Оригинальная мешанная культура Боспора проявляется в экономике края и в области государства, религии искусства“. Ми якраз скоріш пояснюємо оригінальні риси культури Боспора особливостями економічного ладу.

Напр кінці треба сказати, що зазначені хиби не псуєть загального приємного враження, що робить книжка Ю. Марті. Наукове значіння її безсумнівне: вона кидає яскраве світло на ту галузь археології, що досі була мало відома.

Г. Цомакіон

¹⁾ Цеб-то Бларамберг.

З М І С Т

	Стор.
1. Найближчі завдання організації наукової праці на Україні — проф. М. Яворський	3
2. Видавничі завдання Укрнауки — А. Ковалівський	6
3. До організації сільсько-господарської науки на Україні — проф. О. Соколовський	10
4. Про заснування Української Сільсько-Господарської Академії Наук — проф. О. Яната	15
5. Нові шляхи геологічного дослідження України — акад. П. Тутковський	21
6. Український Біохемічний Інститут — проф. О. Палладін	26
7. До питання про розвиток на Україні антропологічних наук — А. Носів	29
8. Про потребу впланування історично-археологічних досліджень України В. Дубровський	35
9. Наукове вивчення мистецтва — проф. І. Туркельтавб	39
10. Відкриття та досягнення за останні роки в галузі загальної історії — акад. В. Бузескул	41
11. Харківський Археологічний Музей та його науково-дослідча праця — проф. О. Федоровський	44
12. Херсонський Історично-Археологічний Музей	49
13. Про утворення єдиного науково-бібліотечного осередку в Києві — В. Д.	51
14. Видавництво Української Академії Наук — М. Левченко	54
15. Відчит про наслідки командировки до Німеччини в травні — червні 1925 р. — проф. П. Фомін	56
16. Наукова командировка до Німеччини в червні — серпні 1925 р. — проф. О. Палладін	60
17. Звіт про командировку на XII інтернаціональний фізіологічний конгрес у Сток- гольмі в серпні 1926 р. — проф. Палладін	64
18. По наукових інституціях Берліну — Н. Гаморак	66
19. Науково-дослідчі заклади Укрнауки	81
20. Науково-дослідчі музеї	84
21. Охорона природи та пам'яток культури	87
22. Наукові бібліотеки	88
23. Відчит Харківського Археологічного Музею за час з 1/X — 25 р. по 1/X — 26 р.	90
24. Положення про український науково-дослідчий Інститут Книгознавства (УНІК)	94
25. Рецензії: 1) Проф. С. Ю. Семковський „Диалектический материализм и принцип относительности“; 2) Ю. Марти „Сто лет Керченского музея“	97

3,00
(1986)

4412

PA 4412

Наука
на
Україні